

ETİBAR ORUCOV

AİLƏ
QANUNVERİCİLİYİ
VƏ
ONUN
TƏTBİQİ

“ÇİNAR-ÇAP”
BAKI-2004

Elmi redaktoru:
K.B.Əliyev
hüquq elmləri namizədi

Rəyçilər:

Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyasının
Mülki hüquq kafedrasının rəis əvəzi, polis polkovnik-leytenantı
M.M.Məmmədov

Müəllimlər:

N.Y.Əsgərov
polis mayoru

M.M.Qasimov
polis kapitani

İ.K.Dəmirov
Azərbaycan Respublikası Apelyasiya Məhkəməsinin Hakimi,
BDU-nun hüquq fakültəsinin mülki hüquq
kafedrasının baş müəllimi

Orucov Etibar.

O 67 "AİLƏ QANUNVERİCİLİYİ və ONUN TƏTBİQİ", Bakı,
"ÇİNAR-ÇAP" Nəşriyyat-Poliqrafiya müəssisəsi, 2004, – 220 s.

Kitabda nikahın bağlanma qaydası və şərtləri, nikaha xitam verilməsi, ər-arvadın, eləcə də valideyn və uşaqların şəxsi və mülkiyyət hüquqları, ailə üzvlərinin aliment öhdəlikləri, valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyə formaları, ailə qanunvericiliyinin əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin iştirakı ilə ailə münasibətlərinə tətbiqi və vətəndaşlıq vəziyyəti aktları geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan bu kitab ali hüquq təhsil müəssisələrinin tələbələrində, elmi işçilərində, eləcə də hüquq mühafizə orqanlarının, VVADQ şöbələrinin əməkdaşlarında maraq doğura bilər.

Bütün həyatımın mənasını atamın işıqlı əməllərini yaşatmaqda, ona olan böyük sevgimi övladlarıma aşılamaqda tapmışam.

Hüquqsünas olmaq və hüquq elminin sirlərini öyrənmək həvəsim də məhz atamın arzu və məsləhətlərinin bəhrəsidir.

Hörmətli oxucum!

Bu kitabı atama, onun əziz xatirəsinə və daima öz üzərimdə hiss etdiyim ruhunun işığına, sonsuz sevgilərlə ithaf edirəm.

Müəllif

**QANUNDAN YÜKSƏK
HEÇ KİM OLA BİLMƏZ!**

ÖN SÖZ

Ailə təkcə hər bir insanın deyil, eləcə də cəmiyyətin inkişafına, onun əxlaqi sağlamlığına təsir göstərir və insanların sosial aktivliyini artıran faktorlardan biridir.

Ona görə də cəmiyyətimiz möhkəm və sağlam ailənin yaranmasında maraqlıdır. Möhkəm ailə – möhkəm cəmiyyət deməkdir.

İnsan xarakterinin əsası, onun əməyə, mənəvi və mədəni irsə münasibəti ilk növbədə ailədə yaranır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsinə əsasən ailə və nikah dövlətin himayəsindədir. Analıq, atalıq, uşaqılıq qanunla mühafizə edilir. Dövlət çoxuşaqlı ailələrə yardım göstərir.

Böyüməkdə olan nəslə tərbiyələndirmək, onun fiziki və mənəvi qüvvələrini inkişaf etdirmək ailənin ən mühüm vəzifəsidir. Dövlət və cəmiyyət uşaqların tərbiyəsində ailəyə hərtərəfli kömək edir, uşaq bağçaları, körpələr evləri, internat məktəbləri və digər uşaq tərbiyə ocaqları şəbəkəsi genişləndirilir. Aztəminatlı ailələrə müavinətlər verilir.

Ailə həyatının yüngülləşməsində işləyən hamilə qadınların imtiyazlarının genişləndirilməsi müəyyən rol oynayır. Hamiləlik dövründə və doğuşdan sonrakı dövr üçün işləyən qadınlara ödənişli məzuniyyətlər, hamilə qadınlara və analara digər güzəştlər verilməklə qadınların mənafelərinin qorunması təmin edilir.

Ailənin əmələ gəlməsi və mövcudluğu ilə bağlı münasibətlərin hüquqi nizamlanması möhkəm ailənin yaranması ilə bağlıdır. Ailənin yaranma üsulları müxtəlifdir. Öz aralarında qohumluq əlaqələri olan şəxslərin birgə yaşayaraq ümumi təsərrüfatla məşğul olmaları ailənin yaranmasına gətirib çıxarır.

Birlikdə yaşayan tək qadın və onun uşağı, övladlığa götürən və övladlığa götürülən, qəyyum (himayəçi) və qəyyumluqda (himayədə) olanlar da ailə yaradırlar. Lakin ailənin yaranmasının tipik üsulu – kişi və qadının nikaha daxil olmalarıdır. Ailə qanunvericiliyi və onun tətbiqinə həsr edilmiş bu kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulan ilk əsərlərdəndir. Əsər oxucularda hüquqi şüurun formalaşması işinə kömək göstərə bilər.

Kitabda ailə münasibətləri ilə bağlı işlər üzrə məhkəmə təcrübəsindən, eləcə də Ali Məhkəmə tərəfindən verilmiş izahlardan istifadə olunmuşdur.

Zənn edirik ki, bu kitab ailə hüququ haqqında oxucularda zəruri hüquqi təfəkkürün formalaşmasına, eləcə də qüvvədə olan qanunvericiliyin düzgün tətbiqi işinə kömək edəcəkdir.

Kitabla tanış olarkən oxucuların təbii ki, müəyyən qüsurlarla qarşılaşmaları istisna edilmir. Odur ki, öz rəy, təklif, məsləhət, sorğu və arzularını göndərən bütün maraqlı oxuculara qabaqcadan təşəkkürümüzü bildiririk (telefon: 850 220 55 33).

I Fəsil. NİKAH

§ 1. NİKAHIN BAĞLANMA ŞƏRTLƏRİ

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsində nikahın bağlanma şərtləri və nikahın bağlanmasına mane olan hallar müəyyənləşdirilmişdir.

Ailə Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə əsasən nikahın bağlanması üçün nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı və onların nikah yaşına çatmaları zəruridir. Bu şərtlər «Nikah və Ailə, Uşaqlar və Gənclər haqqında» Beynəlxalq Konvensiyada da nəzərdə tutulmuşdur. Bu konvensiyanın 1-ci maddəsində göstərilir ki, nikahın, nikahı rəsmiləşdirmək hüququ olan hakimiyyət orqanı nümayəndəsinin yanında və şahidlərin iştirakı ilə şəxsən bildirməli olduqları tam və azad razılığı olmadan bağlanmasına yol verilmir.¹

Nikaha daxil olan şəxslərin razılığı kişi və qadının könüllü və azad ittifaqı hesab olunan nikahın məzmunundan irəli gəlir. Yalnız qadın və kişinin həqiqi məhəbbətinə əsaslanan nikah əsl ailə xoşbəxtliyini təmin etməyə qadirdir.

Nikahın bağlanması könüllülük əsasında həyata keçirilir. Nikaha daxil olan şəxslərdən birinin, eləcə də valideynlərin, qohumların və sair şəxslərin təzyiqi və təsiri nəticəsində yaranmış “ittifaq” nikah sayılmır. Nikahın bağlanması üçün birinci şərt nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı olmasıdır. Belə ki, nikaha daxil olmağı arzu edənlər öz istəklərinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına Vətəndaşlıq Vəziyyəti Aktlarının Dövlət Qeydiyyatı orqanına (VVADQ) nikaha daxil olmaları barədə yazılı ərizə verirlər. Nikah, ərizə verildiyi gündən bir ay sonra, onların iştirakı ilə bağlanır. Üzrlü səbəblər olduqda nikahın bağlanma müddəti VVADQ tərəfindən azaldıla və ya bir aydan çox ol-

¹ Bax: Qadın hüquqları. Bakı, 2002, s. 55

mayan müddətə uzadıla bilər. Xüsusi hallarda: hamiləlik, uşağın doğulması və digər hallarda nikah ərizə verilən gün də bağlana bilər.

Nikahın bağlanması üçün vacib şərtlərdən biri də nikaha daxil olan şəxslərin nikah yaşına çatmalarıdır. Səlahiyyətli hakimiyyət orqanının, nikaha daxil olan tərəflərin mənafeyi baxımından ciddi səbəblərə görə qaydadan istisnaya icazə verdiyi hallardan başqa, qoyulmuş yaş həddinə çatmayan şəxslə nikah bağlanmasına yol verilmir.¹

Azərbaycan Respublikasında Ailə Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün isə 17 yaş müəyyən olunmuşdur. Göründüyü kimi qanun yalnız minimal nikah yaşını müəyyən etmiş, nikaha daxil olan şəxslərin son yaş həddi isə müəyyən olunmamışdır. Bəzi hallarda nikah yaşı keçmiş qoca insanlar arasında da bağlanır. Nikaha daxil olan şəxslər arasında böyük yaş fərqinin olması nikahın bağlanması üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Üzrlü səbəblər olduqda, nikaha daxil olmaq istəyən və nikah yaşına çatmamış şəxslərin yaşadıqları ərazinin müvafiq icra hakimiyyəti orqanı onların xahişi ilə nikah yaşının bir ildən çox olmayaraq azaldılmasına icazə verə bilər. Bu qayda nikaha daxil olmaq istəyən kişiyə, həm də qadına şamil edilə bilər. Nikah yaşının azaldılması barədə vəsatət qadının hamiləliyi, uşağın doğulması, nikah münasibətlərinin faktiki olaraq yaranması, hərbi xidmətə çağırılma və sair səbəblərdən qaldırılır. Nikah yaşının azaldılması məsələsi yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanında həll olunur. Başqa hər hansı bir dövlət idarəsinin bu məsələ ilə məşğul olmaq hüququ qanunda nəzərdə tutulmamışdır. Nikah yaşının azaldılması barədə vəsatət nikaha daxil olmaq istəyən nikah yaşına çatmamış şəxslər və ya onlardan biri, eləcə də valideynlər və qəyyumlar tərəfindən verilir. Qəyyumun vəsatəti əsasında icra hakimiyyəti orqanından alınmış icazədən sonra, nikah yalnız nikah yaşına çatmamış şəxsin razılığı ilə qeydiyyatata alınır. 18 yaşına çatmamış şəxs nikaha girdiyi vaxtdan tam həcmdə fəaliyyət qabiliyyəti əldə edir.

¹ Bax: Qadın hüquqları. Bakı, 2002, s. 55

O, ailə və mülki hüquq münasibətləri ilə bağlı bütün hüquq və vəzifələri həyata keçirir. Onun barəsində təyin olunmuş qəy-yumluğa Mülki Məcəllənin 38.7-ci maddəsinə əsasən xitam verilir.

Nikah yaşına çatma hansı vaxta, yəni nikahın bağlanması barədə ərizənin verildiyi və ya nikahın qeydiyyatı alındığı vaxta təsadüf etməlidir? Qeyd etmək lazımdır ki, nikah yaşına çatma məsələsi yalnız nikahın bağlanması anında həll olunmalıdır.

Qeyd olunduğu kimi qanunvericilikdə nikahın bağlanmasına mane olan hallar müəyyən edilmişdir. Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən: yaxın qohumlar (valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və anası olan) qardaş və bacılar); övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər; ikisindən biri və ya hər ikisi başqası ilə nikahda olan şəxslər; ikisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağıllıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslər arasında nikahın bağlanmasına yol verilmir.

Yaxın qohumlar arasında nikahın bağlanmasına əxlaqi baxımdan, eləcə də gələcək nəslin sağlamlığı baxımından yol verilmir. Bu cür nikahdan doğulan uşaqların yüksək faizi irsi və digər xəstəliklərə düçar olurlar. Əmi, xala, bibi uşaqları arasında nikahın bağlanmasına qanunda qadağa yoxdur. Lakin belə nikahların bağlanması tibbi baxımdan yolverilməzdir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatlarından görünür ki, belə nikahdan doğulan on uşaqdan biri şizofreniya xəstəliyinə düçar olur. Bu cür nikahlardan doğulmuş uşaqlar adi nikahlardan doğulmuş uşaqlardan iki dəfə çox Daun xəstəliyi və başqa ağır patoloji xəstəliklərlə doğulurlar.

Valideynlərin əvvəlki nikahdan olan övladları arasında nikahın bağlanmasına qanunda qadağa qoyulmamışdır.

Övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər arasında nikahın bağlanmasına qadağa qoyulması onunla izah olunur ki, onlar valideyn və uşaqlara bərabər tutularaq valideyn və uşaqların hüquq və vəzifələrini həyata keçirirlər.

İkisindən biri və ya hər ikisi başqa nikahda olan şəxslər arasında nikahın bağlanmasına yol verilmir. Ona görə də əvvəllər nikahda olmuş şəxslər yenidən nikah bağlayarkən əvvəlki nika-

hın pozulması və nikaha xitam verilməsi barədə sənədlər təqdim etməlidirlər. Xarici ölkə vətəndaşı Azərbaycanda nikah bağladığı zaman onun sənədlərində əvvəlki nikah barədə qeydlər olmazsa, onda o, nikahda olmaması barədə öz ölkəsinin səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilmiş arayış təqdim etməlidir.

İkisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağıllıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslər arasında nikaha da qanunda qadağa qoyulmuşdur. Bu şəxslər öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək və ya idarə etmək iqtidarında olmadıqlarından onların düşüncəli halda nikaha daxil olmasından danışmaq qeyri-mümkündür. Bu cür qadağanın məqsədi ilk növbədə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin maraqlarının, onun sağlamlığının qorunmasından ibarətdir. Çox hallarda ruhi xəstəlik və kəmağıllıq irsi xəstəlikdir.

Ailə Məcəlləsində göstərilən nikahın bağlanma şərtləri və nikahın bağlanmasına mane olan hallardan başqa digər şərtlər və hallar nikahın bağlanmasına mane ola bilməz.

Ər-arvadın hüquq və vəzifələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanında nikahın bağlanmasının dövlət qeydiyyatı günündən yaranır.

§ 2. Nikaha xitam verilməsinin əsasları

Ər (arvad) öldükdə, yaxud məhkəmə qaydasında ölmüş elan edildikdə nikaha xitam verilir. Nikaha xitam verilməsi ərin (arvadın) öldüyü, yaxud onun ölmüş elan edildiyi hallarda hər hansı bir xüsusi rəsmiləşdirmə tələb etmir. Nikaha xitam verilməsi üçün tələb olunan əsas sənəd – ölüm haqqında şəhadətnamədir. Ölmüş elan olunmuş ərin (arvadın) ölüm günü şəxsin ölmüş elan edilməsi haqqında məhkəmə qərarının qanuni qüvvəyə mindiyi gün sayılır. Ərin (arvadın) ölüm təhlükəsi törədən və ya hansısa bədbəxt hadisədən həlak olduğunu güman etməyə əsas verən şəraitdə xəbərsiz itkin düşməsi hallarında məhkəmə şəxsin öldüyü güman edildiyi günü onun ölüm günü saya bilər.

Ailə Məcəlləsinin 14.2-ci maddəsində nikaha xitam verilməsinin daha bir əsası nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, ərin (arvadın)

və ya onların hər ikisinin ərizəsi əsasında, eləcə də məhkəmə qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən ər (arvadın) qəyyumunun ərizəsi əsasında nikaha xitam verilə bilər. Bir sözlə ər-arvadın sağlığında nikaha xitam vermə boşanma yolu ilə həyata keçirilir. Boşanma ər-arvad münasibətlərinə gələcək zamanda xitam verən hüquqi aktdır. Yalnız qeydiyyat alınmış nikah pozula bilər. Nikaha xitam verilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı (VVADQ) və məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Ailə Məcəlləsində hansı halda müvafiq icra hakimiyyəti orqanında və hansı hallarda isə məhkəmədə nikaha xitam verilməsi dəqiq göstərilmişdir.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanında — VVADQ-da nikaha ər-arvadın birgə ərizəsi və yaxud onlardan birinin ərizəsinə əsasən xitam verilir. Ailə Məcəlləsinin 17-ci maddəsində VVADQ şöbəsində nikaha xitam verildiyi hallar göstərilmişdir. Belə ki, ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları olmadıqda, nikaha onların razılığı əsasında VVADQ şöbəsində xitam verilə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 17.2-ci maddəsinə əsasən yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqlarının olmasından asılı olmayaraq ər (arvadın) ərizəsi əsasında nikaha xitam verilməsi aşağıdakı hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanında aparılır:

- Ɖr (arvad) məhkəmə qaydasında itkin düşmüş hesab edildikdə;
- Ɖr (arvad) məhkəmə qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə;
- Ɖr (arvad) cinayət törətməyə görə ən azı üç il müddətinə azadlıqdan məhrum olunduqda.

Nikahın pozulması və bu barədə şəhadətnamənin verilməsi ərizə verildiyi gündən bir ay keçdikdən sonra VVADQ tərəfindən həyata keçirilir.

Qanunda göstərilən bir sıra hallarda nikahın məhkəmə qaydasında pozulması mövcuddur. Ailə Məcəlləsinin 17.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqları olduqda və ya ər (arvad) nikahın pozulmasına razı olmadıqda nikah məhkəmə qaydasında pozulur. Ɖr-arvadın razılığı olduqda, lakin onlardan biri VVADQ şöbəsində nikahın pozulmasından yayındıqda, yəni ər-

zə verməkdən imtina etdikdə, nikahın pozulmasının dövlət qeydiyyatı üçün gəlmədikdə və sair hallarda nikahın pozulması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir.

Ərin nikahın pozulmasını tələb etmək hüququ qanun tərəfindən məhdudlaşdırılmışdır. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə əsasən arvadın hamiləliyi dövründə və ya uşağın doğulmasından sonra bir il müddətində arvadın razılığı olmadan ər nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz. Bu qayda nikahın məhkəmə qaydasında pozulması hallarına, eləcə də Ailə Məcəlləsinin 17.2-ci maddəsində göstərilən, yəni VVADQ şöbəsində nikaha xitam verilməsi hallarına da şamil edilir. Boşanma barədə qaldırılmış mülki işdə arvadın razılığı olmazsa, onda hakim Mülki Prosesual Məcəllənin 153-cü maddəsinə əsasən iddia ərizəsini qəbul etməkdən imtina etməlidir. Qəbul edilmiş iddia ərizəsi ilə qaldırılmış işin icraatına MPM-nin 261-ci maddəsində göstərilən qayda ilə xitam verilməlidir. Uşağın doğulmasından bir il keçdikdən sonra ər nikaha xitam verilməsi məsələsini yenidən qaldıra bilər. Əvvəlki işin icraatına xitam verilməsi buna maneçilik törətmir.

Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsi ölü doğulmuş uşağı və yaxud doğulduqdan sonra bir ilədək müddətə yaşamayan uşaqların istisnasını müəyyən etməmişdir. Belə hallarda da arvadın razılığı olmadan ər nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz.¹

Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsindəki qayda ananın və uşağın sağlamlığının qorunması məqsədini daşıyır. Buna görə də bu qayda, bir yaşına çatmamış uşağın anası ilə yaşamadığı, anasının ona qulluq edib-etməməsindən asılı olmayaraq, atası və ya başqa şəxslərlə yaşadığı hallara da şamil edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsindəki məhdudiyət yalnız ər üçündür. Arvad isə hər zaman nikahın pozulmasını tələb edə bilər.

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 28.11.1980 г., №9. «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака» п.3.

§ 3. Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 19-cu maddəsinə əsasən ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqları olduqda və ya ər (arvad) nikahın pozulmasına razı olmadıqda nikah məhkəmə qaydasında pozulur. Ər-arvadın razılığı olduqda, lakin onlardan biri müvafiq icra hakimiyyəti orqanında nikahın pozulmasından yayındıqda nikahın pozulması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir.

Bir qayda olaraq nikahın pozulması barədə iddia ərizəsi ər-arvadın yaşadıkları rayon məhkəməsinə verilir. Ər-arvadın ayrılıqda yaşadıkları halda isə iddia ərizəsi cavabdehin yaşadığı rayonun məhkəməsinə verilməlidir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosesual Məcəlləsinin 36-cı maddəsində iddiaçının seçməsinə görə aidiyyət nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, psixi pozuntu ilə əlaqədar qanunla müəyyən edilmiş qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş şəxslərə, habelə cinayət törətməyə görə üç ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum olunmağa məhkum olunmuş şəxslərə qarşı nikahın pozulması haqqında iddialar iddiaçının yaşadığı yerə görə verilə bilər. Daha sonra iddiaçının yanında yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar olduqda və ya iddiaçı səhhətinə görə cavabdehin yaşadığı yerə getməyə çətinlik çəkəndə də nikahın pozulması haqqında iddiaların iddiaçının yaşadığı yerə görə verməsi qanunda göstərilmişdir.

Yaşayış yeri məlum olmayan cavabdeh ərə (arvada) qarşı nikahın pozulması barədə iddia onun əmlakının olduğu yerə görə və ya məlum olan axırncı yaşayış yerinə görə verilə bilər.¹

Nikahın pozulması barədə işlər ümumi iddia qaydasında baxılır. MPM-nin 149-cu maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq nikahın pozulması barədə iddia ərizəsində aşağıdakı məlumatlar göstərilməlidir:

- nikahın nə vaxt və harada bağlanması;
- nikahdan olan uşaqlar və onların təvəllüdləri;

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 28.11.1980 г., №9, «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака» п.7.

– uşaqların saxlanması və tərbiyəsi ilə əlaqədar ər-arvadın gəldikləri razılıq;

– nikahın pozulmasının motivi;

– nikahın pozulması ilə birgə baxılmaları mümkün olan başqa iddiaların (aliment, əmlak bölgüsü və sair) olması göstərilməlidir.

Nikahın pozulması ilə bağlı iddia ərizəsinə: nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamənin əsli, uşaqların doğum haqqında şəhadətnamələrinin surətləri, ər-arvadın əmək haqqı və başqa gəlir mənbəyi barədə arayış, yaşayış yerindən arayış, dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd və başqa lazım olan sənədlər əlavə edilməlidir.

«Dövlət rüsumu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.4.9-cu və 8.4.10-cu maddələrinə əsasən nikahın və təkrar nikahın ləğv olunması haqqında iddia ərizələrindən şərti maliyyə vahidinin 4,0 misli, bu zaman əmlak bölüşdürülsə, onda şərti maliyyə vahidinin 18,0 misli miqdarında dövlət rüsumu ödənilir.

Hakim, işin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması, eləcə də məhkəmə baxışı zamanı, ər-arvadın qarşılıqlı münasibətlərini, nikahın pozulmasının motivlərini, ər-arvad arasındakı nifaqın əsl səbəbini hərtərəfli araşdırmağa, tərəflərin barışması üçün tədbirlər görməyə borcludur. Ər-arvadın barışması üçün təyin olunmuş müddət ərzində məhkəmə, tərəflərdən birinin xahişi ilə o biri tərəfin fikrini öyrənmədən iş üzrə icraatı təzələyib mahiyyəti üzrə baxa bilməz. Barışmaq üçün təyin olunmuş müddət ərzində, əgər tərəflər barışarlarsa, onda iş üzrə icraata xitam verilir. Bu barədə çıxarılmış qərardad ər-arvada birgə həyatın davam etdirilməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə əlaqədar yenidən nikahın pozulması ilə bağlı məhkəməyə müraciət etmələrinə mane olmur.

Ailə Məcəlləsinin 20.2-ci maddəsində göstərilir ki, məhkəmə tərəflərə barışıq üçün üç ay müddətində vaxt təyin edə bilər. Barışıq olmadıqda və ya ər-arvad (onlardan biri) nikahın pozulmasında təkid etdikdə nikah pozulur. Bu maddədə yalnız nikahın pozulması üçün ümumi əsaslar, yəni ər-arvadın birgə yaşamasının və ailənin saxlanması üçün qeyri-mümkünlüyünün məh-

kəmə tərəfindən müəyyən edilərək nikahın pozulması göstərilir. Ailədə müvəqqəti nifaq və təsadüfi səbəblər nəticəsində yaranmış mübahisələr nikahın pozulmasına səbəb ola bilməz.

Məhkəmə, yalnız ər-arvadın birgə yaşamasının və ailənin saxlanmasının qeyri-mümkünlüyünü müəyyən etdikdən sonra nikahın pozulması barədə tələbləri yerinə yetirə bilər. Məhkəmə təcrübəsində nikahın pozulmasının daha tipik səbəbləri formalaşmışdır. Spirtli içkilərdən və narkotik maddələrdən sui-istifadə etmə, uzun müddət ər-arvadın bir-birindən ayrı yaşaması, ailəyə qarşı vəfasızlıq və ya xəyanət, ər-arvadın hər hansı birinin uşağın doğulması üçün tibbi baxımdan bacarıqsız olması təcrübədə yaranmış tipik səbəblərdir.¹

Əxlaqla uyğunlaşmayan, məsələn, ər (arvadın) lazımı qədər əmək haqqının, təhsilinin, peşəsinin olmaması kimi səbəblər nikahın pozulması haqqında qətnamədə motiv kimi qəbul edilə bilməz. Ər-arvad tərəfindən nikahın pozulması üçün gətirilmiş motivlər hər bir konkret halda məhkəmə tərəfindən qiymətləndirilməlidir. Məhkəmə işin bütün hallarını tədqiq edərək, ailənin saxlanmasının mümkünlüyü fikrinə gəldikdə isə nikahın pozulmasını rədd etməlidir.

Nikah məhkəmə qaydasında pozulduqda bu barədə məhkəmə qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gündən nikaha xitam verilməmiş sayılır. Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı üçün müəyyən olunmuş qaydada dövlət qeydiyyatına alınır. Nikahın pozulması barədə qətnamədən çıxarış qətnamə qanuni qüvvəyə mindiyi gündən üç gün müddətində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına göndərilməlidir. Ər-arvaddan yalnız birinin ərizəsi əsasında nikahın pozulması qeydə alındıqda nikah xətm olunmuş hesab edilir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 23-cü maddəsində daha sonra göstərilir ki, ər (arvad) nikahın pozulması haqqında şəhadətnaməni alana qədər yenidən nikaha daxil ola bilməz.

¹ Харчев А.Г., Мауковскиј М.С., Современнаə семгə, ее проблемы. М., 1978, с. 141.

§ 4. Nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmənin həll etdiyi məsələlər

Nikah məhkəmə qaydasında pozularkən məhkəmə ər-arvad arasında yaranmış başqa mübahisələri də həll edə bilər. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərindən hansının yanında qalması, uşaqlar üçün alimentin hansı valideyndən və hansı miqdarda tutulması, ər-arvadın tələbi ilə onların birgə əmlakının bölünməsi, ərindən (arvadından) saxlanması üçün vəsait almaq hüququna malik olan arvadın (ərin) tələbi ilə ərindən (arvaddan) tutulmalı olan vəsaitin miqdarının müəyyən edilməsi məsələləri boşanma zamanı məhkəmə tərəfindən həll edilməlidir.¹

Qeyd etmək lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 22.1-ci maddəsinə əsasən yuxarıda sadalanan tələblər barədə ər-arvad özləri razılaşıaraq, razılıq barədə saziş tərtib edib məhkəməyə təqdim edə bilərlər. Ər-arvad arasında bağlanmış saziş hüquqi aktdır. Məhkəməyə baxılmaq üçün təqdim olunmuş saziş məhkəmədə baxıldıqdan sonra məhkəmə qətnaməsində təsdiqlənir. Əgər məhkəmədə sazişə baxılarkən uşaqların və ya ər-arvadın hər hansısa birinin marağının pozulması müəyyən edilərsə, onda məhkəmə Ailə Məcəlləsinin 22.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qaydada onların mənafeyinin müdafiəsi üçün tədbirlər görür və tələbləri qanuni qaydada həll edir. Əmlak bölgüsü üçüncü şəxsin mənafeyinə toxunduqda məhkəmə əmlak bölgüsü haqqında tələbi ayrıca icraata ayıra bilər.

Məhkəmə nikaha xitam verilməsi və nikahın etibarsız sayılması kimi qarşılıqlı əlaqəli iddia tələblərinə bir icraatda baxa bilərlər.²

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 28.11.1980 г., № 9, «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака» п. 14.

² Yenə orada.

Əgər məhkəmə nikaha xitam verilməsi iddiasını rədd edərsə, onda birgə verilmiş nikahın etibarsız sayılması iddiasına baxmır.

Ailə Məcəlləsinin 22.2.1-ci maddəsində göstərilir ki, məhkəmə boşanmadan sonra yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların valideynlərindən hansının yanında qaldığını müəyyən etməlidir. Bu məsələ həll olunarkən məhkəmə ilk növbədə uşaqların marağını nəzərə almalı, valideynlərindən hansının uşağın tərbiyəsini daha yaxşı səviyyədə həyata keçirməsini müəyyənləşdirməlidir. Məhkəmə, valideynlərdən hansının uşaqlara qarşı daha çox qayğı və diqqət yetirməsini, uşaqların yaşını və valideynlərdən hər hansı birinə bağlılığını, valideynlərin şəxsi keyfiyyətlərini, uşaqların tərbiyəsi üçün lazımı şəraiti yaratmaq imkanlarını və s. nəzərə almalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, valideynlərdən hər hansı birinin o birinə nisbətən maddi məişət vəziyyətinin yüksək olması, uşağın ona verilməsi üçün şərt ola bilməz. Əgər nikahın pozulmasına dair işə baxılarkən uşaq üçüncü şəxsin (baba, nənə, başqa qohumların) himayəsində olarsa, onda uşağın valideynlərindən hər hansı birinə verilməsi tələbi ayrıca verilmiş iddia qaydasında baxılmalıdır. Uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı baxılan bütün işlərdə eləcə də boşanma zamanı bu mübahisələrə baxılarkən məhkəmə, işlərin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması mərhələsinə hazırlığı konkret mübahisənin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla diqqətlə keçirməlidir. Bu işlərə yalnız uşaqların həyat tərzinin, şəraitinin müayinə olunması barədə təhsil şöbəsi tərəfindən tərtib olunaraq təsdiq olunmuş aktın və buna əsaslanan rəyin alınmasından sonra baxıla bilər.

Nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmənin həll etdiyi məsələlərdən biri də uşaqlar üçün alimentin hansı valideyndən və hansı miqdarda tutulmasıdır.

Əgər uşaq (uşaqlar) məhkəmənin qərarı ilə valideynlərdən hər hansı birinə verilərsə, o biri valideyn uşağın (uşaqların) saxlanması üçün aliment ödəməlidir. Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə əsasən bir uşağa görə valideynin qazancının və ya başqa gəlirinin dördüdə bir hissəsi; iki uşağa görə üçdə bir hissəsi; üç

və daha çox uşağa görə qazancın (başqa gəlirin) yarısı miqdarında hər ay aliment tutulur. Uşaqların hər bir valideynlə yaşadıkları hallarda məhkəmə, tutulan alimentlərin fərfini maddi cəhətdən aztəminatlı valideynin xeyrinə verilməsi barədə qərar çıxarmalıdır.

Alimentlərin tutulması ilə bağlı məsələnin tez həll olunması məqsədilə məhkəmə, işlərin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması mərhələsində lazımi sənədləri: uşaqların doğum şəhadətnamələrinin surətlərini, nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamənin surətini, uşaqların kimin himayəsində olması barədə və valideynlərin əmək haqqı və başqa gəlirləri barədə arayışları tələb etməlidir.

§ 5. Nikahın etibarsızlığı

Ailə Məcəlləsinin 10-12-ci maddələrində və 13.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş şərtlər pozulduqda, eləcə də tərəflərdən birinin və ya hər ikisinin ailə qurmaq niyyəti olmadıqda bağlanan nikah (saxta nikah) etibarsız sayılır.

Ailə Məcəlləsinin 10-12-ci maddələrində nikah yaşı, nikahın bağlanma şərtləri və nikahın bağlanmasına mane olan hallar nəzərdə tutulmuşdur. Nikahın etibarsız sayılmasına səbəb olan bu şərtlər aşağıdakılardır:

- nikaha daxil olmaq istəyən şəxslərin nikah yaşına çatmaması (Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün isə 17 yaş müəyyən olunub);
- nikaha daxil olan şəxslərin qarşılıqlı yazılı razılığın olmaması;
- nikahın yaxın qohumlar (valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və ya anası olan) qardaş və bacılar) arasında bağlanması;
- nikahın övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər arasında bağlanması;
- başqa pozulmamış nikahın (nikahların) olması;
- nikahın, ikisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kə-

mağillıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslə bağlanmasıdır.

Ailə Məcəlləsinin 13.3-cü maddəsində nikahın etibarsız sayılması üçün daha bir şərt göstərilmişdir. Belə ki, nikaha daxil olan şəxslərdən biri özündə dəri-zöhrəvi xəstəliyinin və insanın immunçatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyin (AIDS) olmasını o birindən gizlətdikdə, digər tərəf nikahın etibarsız sayılması tələbi ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Göründüyü kimi, qanun nikahın etibarsız sayılması üçün əsas olan şərtlərin siyahısını müfəssəl surətdə qəti müəyyənləşdirmişdir. Hər hansı başqa bir tələbin pozulması nikahın etibarsız sayılmasına səbəb ola bilməz. Bəzi hallarda nikah bağlanarkən bir neçə şərtlər pozula bilər (məsələn, əvvəlki nikahı pozmadan nikah yaşına çatmayan şəxslə nikaha girmə). Nikah, nikahın bağlanması üçün bir və ya bir neçə şərtin pozulmasından asılı olmayaraq, etibarsız sayılmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, əvvəlki pozulmamış nikahın olması faktı yalnız sonrakı nikahın etibarsız sayılmasına səbəb olur.

İkisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağillıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslər arasında bağlanmış nikah da etibarsız sayılır. Bu kateqoriyalı işlər üzrə məhkəmə məhkəmə-psixiatrik ekspertizası təyin edir. Ekspertiza, şəxsin nikaha daxil olduğu vaxt onda kəmağillıq və ruhi xəstəliyin olması, onun öz hərəkətlərini başa düşməsi və idarə etməsi barədə rəy verdikdən sonra nikahın etibarsız sayılması barədə işə mahiyyəti üzrə baxılır.

Ailə Məcəlləsinin 25.1-ci maddəsinə əsasən tərəflərdən birinin və ya hər ikisinin ailə qurmaq niyyəti olmadıqda bağlanan nikah saxta nikah adlanır və etibarsız sayılır. Saxta nikah bir çox məqsədlərlə, yəni maddi, əmlak və başqa cür faydalanmaq məqsədi, pənsiya, mənzil hüququ əldə etmək və sair məqsədlərlə bağlanılır. Saxta nikah bağlanarkən nikahın bağlanması üçün şərtlərə əməl olunur, lakin nikahın bağlanmasına hər iki tərəf-

dən verilən razılığın xarici görünüşü bu razılığın məzmunundan fərqlənir. Belə nikahlar bağlandığı andan saxta niyyətlər daşıyır.

Nikaha daxil olduqdan sonra ər-arvadın bəzi hallarda ayrılıqda yaşaması nikahın saxta olmasını təsdiqləyən sübutlardan biridir. Lakin ər-arvadın ailə qurmaq niyyətləri olubsa, onda onların ayrılıqda yaşaması nikahın etibarsız sayılmasına əsas vermir. Çünki Ailə Məcəlləsinin 29.3-cü maddəsinə əsasən ər-arvad özünə yaşayış yeri seçməkdə azaddır.

Əgər saxta nikaha daxil olanlar işə məhkəmədə baxılanadək faktiki olaraq ailə qurarlarsa, məhkəmə nikahı saxta hesab etməməlidir. Nikahın etibarsız sayılması barədə qətnamə çıxdıqdan sonra yaranmış faktiki ər-arvad münasibətlərinin hüquqi əhəmiyyəti yoxdur.

Nikahın etibarsız sayılması barədə işə baxılanadək nikahın bağlanmasına qanuna görə mane olan hallar aradan qalxdıqda, məhkəmə həmin halların aradan qalxdığı vaxtdan nikahı etibarlı hesab edə bilər. Belə ki, bu işlər məhkəmədə baxılanadək nikah yaşına çatmayan ər (arvadın) nikah yaşına çatması; əvvəlki pozulmamış nikahda olan ər (arvadın) ölümü və yaxud boşanması; əvvəlki nikah üzrə ər (arvadın) ölmüş hesab edilməsi; ruhi xəstəlik və ya kəmağıllıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən ər (arvadın) sağlaraq fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilməsi nikahı etibarlı saymağa əsas verir. Sağalmış ər (arvad) nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmirsə, nikahın etibarlı sayılmasına heç bir hüquqi sədd ola bilməz. Qeyd etmək lazımdır ki, nikahın bağlanmasına qanuna görə mane olan halların hamısını aradan qaldırmaq mümkün deyil. Belə ki, qan qohumlarının (valideynlər və uşaqlar, baba-nənə və nəvələr, doğma və ögey (ümumi ata və anası olan) qardaş və bacılar), eləcə də övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlərin nikaha daxil olması halları aradan qaldırılı bilinməyən hallardır.

Ailə Məcəlləsinin 27.1-ci maddəsinə əsasən nikahın bağlanmasına qanuna görə mane olan halların aradan qalxması ilə əla-

qədar məhkəmənin bu nikahı etibarlı sayması onun vəzifəsi deyil, yalnız onun hüququdur. Ona görə də nikahın bağlanmasına qanuna görə mane olan halların aradan qaldırılmasına baxmayaraq nikahın etibarsız sayılması hallarına məhkəmə təcrübəsində rast gəlmək olar. Məhkəmə, hər iki tərəfin vicdansız hərəkətlərini, qanuna hörmətsizlik edərək onun pozulması motivlərini müəyyən etdikdən sonra, nikahın bağlanmasına qanuna görə mane olan halların aradan qaldırılmasına baxmayaraq nikahı etibarsız saya bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayan ərin (arvadın) mənafeyi tələb etdikdə, eləcə də nikahın etibarsız sayılması barədə onun razılığı olmadıqda, nikah yaşına çatmayan şəxslə bağlanmış nikahın etibarsız sayılması barədə iddianı məhkəmə rədd edə bilər.

Nikahın etibarsız sayılması yalnız məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir. Bu kateqoriyadan olan işlərə ümumiddia qaydasında baxılır. Belə tələblərə iddia müddəti şamil edilmir. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər nikah bağlayan şəxslər bunu ailə qurmaq niyyəti ilə edərlərsə, onda onların hansı motivlə bunu etmələrinə baxmayaraq nikah etibarlı sayılır.¹

§ 6. Nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququ olan şəxslər və nikahın etibarsız sayılmasının nəticələri

Ailə Məcəlləsinin 26-cı maddəsində nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququ olan şəxslərin tam siyahısı göstərilmişdir.

Nikah yaşına çatmayan şəxslə və nikah yaşına çatana qədər nikaha daxil olmaq üçün Ailə Məcəlləsinin 10.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş icazə olmadıqda nikah bağlanarsa, yetkinlik yaşına çatmayan ər (arvad), onun valideynləri (onları əvəz edən şəxslər) və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququna malikdirlər. Daha sonra Qa-

¹ Судебная практика за 1987 – 1988 г. (Комментарий) с. 88.

nunda nəzərdə tutulmuşdur ki, nikah yuxarıda göstərilən eyni hallarda bağlanarsa və nikahda olan ər (arvad) yetkinlik yaşına çatarsa – yalnız 18 yaşlı ər (arvadın) da nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququ vardır.

Ailə Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə əsasən nikahın bağlanması üçün nikaha daxil olan şəxslərin yazılı razılığı olmalıdır. Nikahın bağlanması üçün əsas şərtlərdən biri olan bu şərtin pozulması nikahın etibarsız sayılmasına səbəb olur.¹

Nikah tərəflərdən birinin könüllü razılığı olmadan, yəni məcburiyyət, aldatma, yanılma nəticəsində və ya nikaha daxil olan şəxs nikahın bağlanmasının dövlət qeydiyyatı anında öz hərəkətlərinin mahiyyətini anlamaq və onları idarə etmək iqtidarında olmadıqda bağlanarsa, nikah bağlanarkən hüquqları pozulmuş ər (arvad) nikahın etibarsız sayılmasını tələb edə bilərlər. Çünki bu şərtin pozulması ilk növbədə ikinci tərəfin – ər (arvadın) şəxsi marağına toxunur və yalnız bu şəxs iddia ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş nikahın bağlanmasına mane olan hallar barədə məlumatı olmayan ər (arvad), məhkəmə qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən ər (arvadın) qəyyumu da nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququna malikdir.

İkisindən biri və ya hər ikisi başqası ilə nikahda olan şəxslər arasında nikahın bağlanmasına yol verilmir. Bu qadağa təkniqahlılıq prinsipinin əsasını təşkil edir. Ər– arvad eyni zamanda yalnız bir qeydiyyatdan keçmiş nikahda ola bilərlər. Pozulmamış əvvəlki nikah üzrə ər (arvad) nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququna malikdir.

Saxta nikah bağlandığı halda nikahın saxta olmasını bilməyən

¹ Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924 – 1986), с. 265. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 28.11.1980 г., № 9, «О практике применения судами законодательства при рассмотрении дел о расторжении брака».

ər (arvad), Ailə Məcəlləsinin 12-13 maddələrinin tələbləri pozulmaqla bağlanmış nikah nəticəsində hüquqları pozulmuş digər şəxslər, eləcə də müvafiq icra hakimiyyəti orqanı nikahın etibarsız sayılmasını tələb edə bilərlər.

Nikah yaşına çatmayan, eləcə də məhkəmə qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslərlə bağlanan nikahın etibarsız sayılması barədə işə baxılarkən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı işdə iştirak etməyə cəlb olunmalıdır.

Bundan başqa müvafiq icra hakimiyyəti orqanları, yəni mənzil istismar idarələri, maliyyə orqanları eləcə də sosial-təminat idarələri də hüquqları pozulduqları halda nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüquna malikdirlər. Belə ki, sosial-təminat idarəsi – etibarsız nikahda olmuş və sonradan ölmüş ərin (arvadın) təqaüdünün ikinci tərəfdən geri qaytarılmasını; mənzil idarəsi – etibarsız nikah nəticəsində mənzil hüququnun əldə edilməsini; maliyyə orqanı – etibarsız nikaha daxil olan ölmüş, kimsəsiz ərin (arvadın) mülkiyyətinin dövlət hesabına keçirilməsi barədə iddia qaldıra bilərlər.

Ailə Məcəlləsinin 28-ci maddəsində nikahın etibarsız sayılmasının hansı nəticələrə səbəb olması göstərilmişdir. Nikahı etibarsız sayılmış şəxslərin birgə əldə etdikləri əmlaka Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin ümumi paylı mülkiyyət haqqında müddəaları tətbiq edilir.

Nikaha daxil olan şəxslər arasında bağlanan, nikah dövründə və (və ya) nikah pozulduqda ər-arvadın əmlak hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən edən saziş-nikah müqaviləsi etibarsız sayılır. Nikah etibarsız hesab edilərkən məhkəmə, belə nikahın bağlanması nəticəsində hüquqları pozulmuş ərin (arvadın) saxlanması üçün digər tərəfdən Ailə Məcəlləsinin 85-86-cı maddələrinə uyğun olaraq aliment tuta bilər. Bundan başqa nikah etibarsız hesab edilən vaxtadək həmin şəxslərin birlikdə əldə etdikləri əmlakın bölgüsü zamanı Ailə Məcəlləsinin 32-ci, 36-37-ci maddələrində müəyyən edilmiş normaları tətbiq edə, həmçinin nikah müqaviləsini tamamilə və ya qismən etibarlı hesab edə

bilər. Bu cür qərarı məhkəmə, nikaha daxil olarkən ər (arvad-dan) birinin ikinci tərəfin pozulmamış nikahda olmasını bilmə-yən vicdanlı ər (arvad) barəsində çıxara bilər.

Nikahın etibarsız sayılması nəticəsində ər (arvad) ona vurul-muş maddi və ya mənəvi ziyanın mülki qanunvericiliklə nəzər-də tutulmuş qaydalar üzrə ödənilməsini tələb edə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 28.4-cü maddəsində göstərilir ki, nikahın etibarsız sayılması bu nikahdan doğulan və ya nikahın etibarsız sayılması günündən sonra 300 gün ərzində doğulan uşaqların hüquqlarına təsir etmir. Doğumun qeydə alınması, valideynləri nikahda olan uşağın doğulmasının qeydiyyatı qaydasında aparılır.

Nikah etibarsız hesab edildikdə, ər (arvad) nikah qeydə alınan zaman seçdiyi soy adı saxlaya bilər.

II. FƏSİL. ƏR-ARVADIN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

§ 1. Ər-arvadın şəxsi hüquq və vəzifələri

Kişi və qadın nikaha daxil olaraq ailə yaradırlar. Ailə həyatının xoşbəxtliyi və sevinci ilk növbədə ər-arvadın özündən, onların bir-birinə qarşı nəzakətli davranışından, öz ailələrində valideynlərindən aldıkları tərbiyədən asılıdır. Ailə həyatına uyğunlaşma prosesi asan proses deyil. Burada konflikt hallarına və hər cür anlaşılmazlığa rast gəlmək olar. Ancaq bütün bunları aradan qaldırmaq mümkündür. Ər-arvad arasında ailədə şəxsi və əmlak münasibətləri – hüquqları yaranır. Bu münasibətlərin əksəriyyəti əxlaq normaları ilə tənzimlənir. Ailə münasibətlərinin bəziləri isə hüquqla tənzimlənir. Hüquqla tənzimlənən münasibətlər hüquqi münasibət adlanır. Şəxsi hüquqi münasibət – ər-arvadın nikahın bağlanması və pozulması zamanı soyad seçməsi, ailə həyatı ilə bağlı bütün sualların birgə həlli, ər-arvadın özlərinə azad surətdə məşguliyyət, sənət və yaşayış yeri seçmək, övladlığa götürməyə razılıq vermək, nikahın pozulması məsələsini həll etmək və sair yaranmış münasibətlərdir.¹

Şəxsi hüquqlar ər-arvadın şəxsiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Qadın və kişinin hüquq bərabərliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmişdir. Konstitusiyanın 25-ci maddəsində göstərilir ki, kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Konstitusiyaya uyğun olaraq ər və arvad ailə münasibətlərində bərabər şəxsi hüquqlara malikdirlər.

Ailə Məcəlləsinin 29-cu maddəsinə əsasən analıq, atalıq, uşaqların tərbiyəsi və təhsili, eləcə də ailənin digər məsələləri ər-arvadın hüquq bərabərliyi prinsiplərinə uyğun olaraq birgə həll edilir. Ər və arvad ailədə öz münasibətlərini qarşılıqlı yar-

¹ Оруджов К.З., Личные правоотношения между супругами. Сборник “Сибирские юридические записки” выпуск 2. Иркутск – Омск, 1983 г. с. 62

dım və hörmət hissi əsasında qurmalı, ailənin möhkəmləndirilməsi və rifahı üçün birgə fəaliyyət göstərməli, övladlarının inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmalı və onların sağlamlığının qayğısına qalmalıdır.

Ər-arvadın şəxsi hüquqlarından biri də onların azad surətdə özlərinə məşğuliyyət, sənət və yaşayış yeri seçməsidir. Ər-arvadın azad şəkildə məşğuliyyət və sənət seçmələri onların Konstitusion hüququdur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 35-ci maddəsində göstərilir ki, hər kəsin əməyə olan qabiliyyəti əsasında sərbəst surətdə özünə fəaliyyət növü, peşə, sənət, məşğuliyyət və iş yeri seçmək hüququ vardır. Ər-arvadın peşə və məşğuliyyət seçməkdə bir-birinə qadağa etməsi və yaxud etiraz bildirməsinin heç bir hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Peşə seçmə ərin (arvadın) şəxsi işidir. Ona görə də ər (arvad) peşə və məşğuliyyət seçməkdə bir-birinə qadağa yolu ilə yox, sadəcə olaraq məsləhət və tövsiyə ilə təsir edə bilərlər. Əksinə, ailədə ər (arvad) bir-birinə peşə və məşğuliyyət seçməkdə köməklik göstərməlidirlər.

Ərin (arvadın) özünə azad surətdə peşə, sənət, məşğuliyyət və yaşayış yeri seçməsi Ailə Məcəlləsinin 29.3-cü maddəsində təsbit edilmişdir. Ər-arvaddan birinin yaşayış yerini dəyişməsi ikinci tərəfin də öz yaşayış yerini dəyişməyə əsas vermir. Çünki bu onun hüquqi vəzifəsi deyil. Ona görə də nikah bağlanarkən ər-arvaddan hər hansı birinin öz yaşayış yerini dəyişməsi barədə götürdüyü öhdəliyin hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Belə öhdəliklər hüquq normaları ilə yox, əxlaq normaları ilə tənzimləne bilər.¹

Ər-arvadın azad yaşayış yeri seçməsinə müəyyən edən Qanun, həmçinin onların birgə yaşamasına stimül yaradır. Əlbəttə ailə öz sosial rolunu ər-arvadın birgə yaşadığı vaxt, uşaqların birgə tərbiyəsi zamanı daha effektiv həyata keçirir. Mülki Məcəllənin 27-ci maddəsində göstərilir ki, on dörd yaşına çatmamış şəxslərin yaşayış yeri onların valideynlərinin yaşadığı yer sayılır.

¹ А.М.Белəкова. Вопросы Советского семейного права в судебной практике, с. 31.

Ər-arvadın soyad seçmək hüququ onların şəxsi hüququ sayılır. Ailə Məcəlləsinin 30-cu maddəsinə əsasən ər-arvad öz arzuları ilə onlardan birinin soyadını özləri üçün ümumi soyad seçə, yaxud onlardan hər biri nikahdan əvvəlki soyadını saxlaya və ya öz ərinin (arvadının) soyadını öz soyadı ilə birləşdirə bilər. Vətəndaşlar öz hüquqlarını həyata keçirəndə və öz vəzifələrini yerinə yetirəndə öz soyadlarından istifadə edirlər. Nikaha daxil olarkən ər-arvad müstəqil, azad surətdə soyad seçirlər. Qohumlar və yaxud rəsmi şəxslər onlara yalnız məsləhət verə bilərlər. Onların ər-arvadı soyad seçməyə məcbur etmək hüququ yoxdur. Təcrübə göstərir ki, əksər hallarda arvad ərin soyadını seçir. Bəzi hallarda ərin arvadın soyadını seçməsinə də rast gəlmək olar. Ümumi soyadın olması ər-arvad və ailə üçün rahatdır. Bu, ailənin birliyini, möhkəmliyini göstərir. Nikahdan doğulan uşaqlar da valideynin soyadını daşıyırlar.

Nikaha daxil olanların biri və ya hər ikisi qoşa soyada malik olduqda soyadların birləşdirilməsinə yol verilmir.

VVADQ şöbəsinin vəzifəli şəxsi nikaha daxil olanlara onların soyad seçmək hüquqlarını izah etməlidir. Çünki soyad seçməyə yalnız nikah bağlanarkən yol verilir. Akt kitablarında qeydiyyat apardıqdan sonra soyadı dəyişmək mümkün deyil. Bu məsələ, yəni nikah bağlandıqdan sonra soyadın dəyişdirilməsi məsələsi ümumi qaydada həll olunur.

Soyad seçmək hüququ ərin (arvadın) şəxsi hüququ olduğundan, onlardan birinin öz soyadını dəyişdirməsi avtomatik olaraq o birinin də soyadının dəyişdirilməsinə səbəb ola bilməz. Əsasən nikahın pozulmasının qeydiyyatı zamanı soyadı dəyişdirmək hüququ yaranır. Ailə Məcəlləsinin 30.4-cü maddəsində göstərilir ki, nikah pozulduqda ər-arvad ümumi soyadlarını saxlamaq və ya nikahdan əvvəlki soyadlarını bərpa etmək hüququna malikdirlər. Nikah məhkəmə qaydasında pozularkən məhkəmə soyadın dəyişdirilməsi məsələsinə baxa bilməz. Bu yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanının, yəni VVADQ şöbəsinin səlahiyyətinə aiddir. Ər (arvad) ona nikahdan əvvəlki soyadının verilməsini arzu edirsə, nikahın pozulmasının qeydə alınması zamanı bunu VVADQ şöbəsinə bildirməlidir. Ərə (arvada) nikahdan

əvvəlki soyadının verilməsi barədə VVADQ şöbəsi müvafiq qeyd aparır.

§ 2. Ər-arvadın əmlakının qanuni rejimi

Ər-arvadın birgə mülkiyyətinin rejimi onların əmlakının qanuni rejimi hesab olunur.

Nikah müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, ər-arvadın əmlakının qanuni rejimi fəaliyyət göstərir.

Kəndli (fermer) təsərrüfatı üzvlərinin birgə mülkiyyət üzərində ər-arvadın istifadə, sahiblik və sərəncam hüquqları Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən olunur.

Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə əsasən nikah müddətində ər-arvadın əldə etdikləri əmlak onların ümumi birgə mülkiyyəti sayılır. Göründüyü kimi yalnız nikah vaxtı əldə edilmiş əmlak birgə mülkiyyət hesab olunur.

Nikahda olmayan, lakin birgə yaşayan kişi və qadının, birgə yaşadığı dövrdə əldə etdikləri əmlak, Ailə Məcəlləsi ilə yox, Mülki Məcəllənin normaları ilə tənzimlənir. Burada bir istisna mövcuddur. 1926-cı ildən 8 iyul 1944-cü ilədək qüvvədə olan qanunvericiliyə əsasən nikahda olmayan, lakin faktiki ailə münasibətində olan kişi və qadının hüquq və vəzifələri, nikahda olan ər-arvadın hüquq və vəzifələrinə bərabər tutulurdu və bu qayda ilə həll olunurdu.

Hal-hazırda qüvvədə olan Ailə Məcəlləsində ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyətinə nələrin aid edildiyi dəqiq göstərilmişdir.

Ər-arvadın hər birinin əmək, sahibkarlıq və ya intellektual fəaliyyəti nəticəsində əldə etdikləri gəlirlər, aldıkları pensiya və müavinətlər, eləcə də xüsusi təyinatı olmayan digər pul ödəmələri (şikəstlik, sağlamlığın bu və ya digər formada pozulması nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə ödənilən məbləğ, maddi yardımın məbləği və s), eləcə də ər-arvadın ümumi gəlirlərin hesabına əldə edilən daşınar və daşınmaz əşyalar, qiy-

mətli kağızlar, kredit idarələrinə və ya kommersiya təşkilatlarına qoyulmuş paylar, əmanətlər, kapitaldan olan paylar və əmlakın ər-arvaddan kimin adına əldə olunmasından, yaxud əmanətin kimin adına və ya kim tərəfindən qoyulmasından asılı olmayaraq nikah dövründə ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyəti hesab olunur. Nikah dövründə ev təsərrüfatı ilə, uşaqlara qulluq etməklə məşğul olduğundan və ya digər üzrlü səbəblərə görə müstəqil qazancı olmayan ər (arvad) də ümumi əmlak üzərində hüquqa malikdir. Çünki ər-arvadın bərabər əmlak hüquqları vardır.

Ailə Məcəlləsinin 33-cü maddəsinə əsasən ər-arvadın ümumi əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququ onların qarşılıqlı razılığı əsasında həyata keçirilir.

Ər-arvadın ümumi əmlakı üzərində sərəncam əqdini onlardan biri həyata keçirirsə, bu halda güman edilir ki, o, digərinin razılığı ilə hərəkət edir. İkinci tərəfin razılığının olub-olmamasını yoxlamaq, ondan etibarnamə tələb etməyə ehtiyac yoxdur. Burada yalnız razılıq faktına əsaslanmaq olar.

Ər-arvadın biri digərinin razılığı olmadan onların ümumi əmlakı üzərində sərəncam əqdi bağlamışsa və əqdin iştirakçısı olan digər tərəf bu cür razılığın olmadığını bilirdisə və ya bilməli idisə, əqd, onun bağlanmasına razılığı olmayan ər (arvadın) tələbi ilə məhkəmə tərəfindən etibarsız sayıla bilər.

Bir sıra əmlak növləri də var ki, onlara sərəncam vermək yalnız ikinci tərəfin müəyyən olunmuş qaydada razılığı ilə həyata keçirilir. Belə ki, ər-arvaddan birinin daşınmaz əmlak, yəni ev, bağ evi, mənzil, ticarət və başqa obyektlər və s. əmlak üzərində sərəncam vermək barədə notariat qaydada təsdiq edilən və (və ya) qeydiyyatı alınan əqdlər bağlanması üçün digər tərəfin notariat qaydada təsdiq edilmiş razılığı lazımdır. Ərin (arvadın) bu barədə notariat qaydada təsdiq olunmuş razılığı olmadıqda, o əqdin həyata keçirildiyindən xəbər tutduğu və ya xəbər tutmaq imkanı olduğu gündən 1 (bir) il ərzində həmin əqdin etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququna malikdir. Ər-arvaddan hər hansı birinin yaşayış yeri məlum olmadıqda, ölmüş elan edildikdə və ya itkin düşmüş hesab edildikdə əmlak üzərində sərəncam verməyə digər tərəfin razılığı tələb olunmur. Sadəcə olaraq bu

barədə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarlarının surətlərini təqdim etmək kifayətdir.

Ər-arvadın birgə mülkiyyətindən başqa onların, hər birinin ayrıca, özlərinə məxsus mülkiyyəti də ola bilər. Nikaha daxil olanadək onlara məxsus olan əmlak, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdikləri əmlak ər-arvadın hər birinin ayrıca mülkiyyətindədir, yəni onların hər birinin əmlakıdır. Nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilmiş, geyim, ayaqqabı və s. şeylər ər-arvaddan kimin istifadəsində olubsa, ona məxsusdur. Qanun burada bir istisnaya yol verir. Belə ki, nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilmiş zinət əşyaları, bu əşyaların kimin istifadəsində olmasından asılı olmayaraq, ər-arvadın ümumi mülkiyyəti hesab edilir.

Ər-arvadın hər birinin mülkiyyətində olan əmlakı üzərində sahiblik, istifadə və sərəncam hüququ yalnız ona məxsusdur. Onlar heç bir halda hüquq qabiliyyətindən məhrum edilə bilməzlər. Onların bu hüququ Mülki Məcəllənin 31-32-ci maddələrinə (hüquq qabiliyyəti və fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması), 40-cı maddəsinə (ər-arvadın xəbərsiz itkin düşmüş elan edilməsi) və 41-ci maddəsinə (şəxsin ölmüş elan edilməsi) əsasən məhdudlaşdırıla bilər.

Nikahda olduqları dövrdə ər-arvadın ümumi əmlakı və ya hər birinin əmlakı, yaxud da ər-arvadın hansınınsa əməyi hesabına ər-arvadın hər birinin əmlakının dəyərini xeyli artıran vəsaitin qoyulması (əsaslı təmir, yenidən quraşdırma, avadanlığı dəyişdirmə və s.) müəyyən edilərsə, həmin əmlak onların birgə mülkiyyəti sayıla bilər. Bu məsələlər, əgər mübahisə yaranarsa, məhkəmə qaydasında həll olunur.

§ 3. Ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan əmlakın bölünməsi və onların aliment tələbləri

Nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmənin həll etdiyi məsələlərdən biri də ər-arvadın (onlardan bi-

rinin) tələbi ilə onların birgə mülkiyyətində olan əmlakın bölgüsünü aparmaqdır.

Qeyd edildiyi kimi Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə əsasən nikah müddətində ər-arvadın əldə etdikləri əmlak onların ümumi birgə mülkiyyəti sayılır. Ər-arvadın ümumi ehtiyac üçün onların kreditlə aldıkları əmlak Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 32-ci maddəsinə müvafiq olaraq onların nikah müddətində əldə etdikləri ümumi əmlak kimi bölünməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kredit idarələrində faktiki nikah münasibətində olan şəxslərdən hər birinin adına qoyulan əmanət həmin şəxsin əmlakı hesab edilməklə, ər-arvadın ümumi əmlakı kimi bölünür. Onların əmlak mübahisələri mülki-hüquq normaları ilə tənzim edilir. Nikah dövründə ev təsərrüfatı ilə, uşaqlara qulluq etməklə məşğul olduğundan və ya digər üzrlü səbəblərə görə müstəqil qazancı olmayan ər (arvad) ümumi əmlak üzərində hüquqa malikdir.

Daha sonra Ailə Məcəlləsinin 35-ci maddəsində göstərilir ki, nikahda olduqları dövrdə ər-arvadın ümumi əmlakı və ya hər birinin əmlakı, yaxud da ər-arvadın hansınınsa əməyi hesabına ər-arvadın hər birinin əmlakının dəyərini xeyli artıran vəsaitin qoyulması (əsaslı təmir, yenidən quraşdırma, avadanlığı dəyişdirmə və s.) müəyyən edilərsə, həmin əmlak onların birgə mülkiyyəti sayıla bilər.

Qeyd olunduğu kimi, nikahın pozulması prosesində əmlak bölgüsü ər-arvadın (onlardan birinin) tələbi ilə həyata keçirilir. Boşanma prosesində əmlakın bölgüsünə yalnız əmlak bölgüsünün üçüncü tərəfin mənafeyinə toxunmadığı halda yol verilir. Əks təqdirdə məhkəmə əmlak bölgüsü haqqında tələbi ayrıca icraata ayıra bilər. Ailə Məcəlləsinin 22.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan bu hüquq norması pul əmanətlərinə aid edilmir. Pul əmanətləri, ancaq ər-arvadın ümumi mülkiyyətinin obyektinə ola bilər. Pul əmanətinin qoyulmasına səbəb olmuş vəsaiti ər-arvada vermiş şəxs bu əmanətin bölünməsinə şərik çıxma bilməz. Bu şəxs Mülki Məcəllənin müvafiq normalarına uyğun olaraq pulun qaytarılması barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Ər-arvadın ümumi əmlakından başqa onların hər birinin ayrı

mülkiyyəti də ola bilər. Ailə Məcəlləsinin 34-cü maddəsinə əsasən nikaha daxil olanadək onlara məxsus olan əmlak, habelə nikah dövründə hədiyyə şəklində və ya vərəsəlik qaydasında, digər əvəzsiz əqdlər üzrə əldə etdikləri əmlak ər-arvadın hər birinin ayrıca mülkiyyətindədir, yəni ər-arvadın hər birinin əmlakıdır. Belə əmlaklarla bağlı mübahisələri həll edərkən məhkəmə bu barədə əqdlərin, sənədlərin mövcud olub-olmaması, əmlakın kimə bağışlanması, bu əmlaklara digərlərinin nə dərəcədə hüququnun olması hallarını aydınlaşdırmalıdır. Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, əmlakın onu bağışlayan şəxsə qaytarılması yalnız bağışlama müqaviləsinin etibarsız hesab edildiyi hallarda mümkündür.

Zinət əşyaları istisna olmaqla, fərdi istifadə şeyləri (geyim, ayaqqabı və s.) nikah zamanı ər-arvadın ümumi vəsaiti hesabına əldə edilsə də, ər-arvaddan kimin istifadəsində olubsa ona məxsusdur. Əmlak bölgüsü zamanı ər-arvadın hər birinin ayrıca mülkiyyətində olan əmlak bölünür.

Nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmə ərindən (arvadından) saxlanması üçün vəsait almaq hüququna malik olan arvadın (ərin) tələbi ilə ərindən (arvaddan) tutulmalı olan vəsaitin miqdarını müəyyən etməlidir. Bunu məhkəmə öz təşəbbüsü ilə edə bilməz. İlk növbədə bu məsələ ər-arvad arasında bağlanmış sazişlə həyata keçirilir, çünki ər-arvad bir-birinə maddi cəhətdən kömək etməlidirlər. Saziş olmadıqda və yaxud bu köməyin göstərilməsindən imtina edildikdə ər (arvad) aliment ödənilməsinə məhkəmə qaydasında tələb edə bilərlər. Qeydiyyatdan keçmiş, müəyyən olunmuş qaydada pozulmamış nikah dövründə ailə münasibətlərinin faktiki dayandırılması, eləcə də ər-arvadın uzun müddət ayrı yaşaması ər-arvadı bir-birinə maddi cəhətdən kömək etmə vəzifələrindən azad etmir. Alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən ər (arvadın) maddi vəziyyəti, tərəflərin digər diqqətəlayiq olan maraqları nəzərə alınmaqla, hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləği formasında müəyyən edilir. Bəzi hallarda məhkəmə ər (arvadın) saxlanması üçün vəsait almaq tələbini rədd edə bilər. Belə ki, maddi yardıma ehtiyacı olan ər (arvad) əmək qabiliyyətini spirtli içkilərin, narkotik vasitələrin qəbulu və ya qəsdən törətdiyi cinayət

əməli nəticəsində itirdikdə, aliment ödənilməsi tələb edən ər (arvad) ailədə ləyaqətsiz davrandıqda və nikah çox çəkmədikdə məhkəmə əri (arvadı) maddi yardıma ehtiyacı olan arvadı (əri) saxlamaq vəzifəsindən azad edə və bu vəzifəni müəyyən müddətlə məhdudlaşdıra bilər.

§ 4. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi

Ailə Məcəlləsinin 36-cı maddəsində göstərilir ki, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi nikah dövründə, eləcə də onların birinin tələbi ilə nikah pozulduqdan sonra, habelə kreditor ödəməni ər-arvadın ümumi əmlakında olan onlardan birinin payına yönəltmək üçün ümumi əmlakın bölünməsi tələbi barədə ərizə verdikdə həyata keçirilir.

Ər– arvadın ümumi əmlakı onların sazişi əsasında bölünə bilər. Belə saziş ər-arvadın arzusu ilə notariat qaydasında təsdiq edilə bilər.

Mübahisə olduqda, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi, eləcə də bu əmlakda ər-arvadın paylarının müəyyən olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir. Təcrübədə, ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi əsasən nikahın pozulması dövrünə təsadüf edilir. Nikahın pozulması barədə iddia ilə verilmiş əmlakın bölünməsi iddiası bir icraata qəbul edilib, baxılmalıdır. Məhkəmə ər-arvadın ümumi əmlakını bölərkən bölünəcək əmlakın ümumi mülkiyyətdən olub-olmamasını, əmlak bölgüsünün üçüncü tərəfin marağına toxunmamasını müəyyən etməlidir. Əmlak bölgüsü üçüncü tərəfin marağına toxunduğu hallarda əmlak bölgüsü barədə iddiaya nikahın pozulması ilə birlikdə baxmaq olmaz. Əmlak bölgüsü barədə iddia ayrıca icraata ayrılaraq mahiyyəti üzrə baxılmalıdır. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi zamanı üçüncü şəxs bu əmlaka hüquqi barədə iddiasına baxılarkən, ər (arvaddan) birinin ölməsi ilə əlaqədar, əvvəlcə sağ qalan ər (arvadın) nikah dövründə əldə edilmiş ümumi mülkiyyətdəki payı müəyyən edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, bu pay miras əmlaka aid edilmir. Bu pay adətən notariat idarəsində, mübahisə olduqda isə məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir.

Əmlak bölgüsü ər-arvadın hər birinin şəxsi mülkiyyətində

olan əmlakın müəyyən edilməsindən başlanır. Sonra isə ümumi mülkiyyətdə olan əmlakdan kimə hansı əşyaların verilməsi məsələsi həll olunur. Ər-arvaddan birinə, dəyəri ona çatması payın dəyərini aşan əmlak verildikdə, bunun əvəzində digərinə müvafiq məbləğdə pul və ya başqa kompensasiya verilə bilər. Burada ən əsası əşyaların köhnəlmə dərəcələrini nəzərə almaqla onların əsl qiymətini müəyyən etməkdir. Tərəflərdən birinə pul və ya başqa kompensasiya verildikdə ər-arvadın maddi vəziyyəti, onlardan birinin tələbi və s. nəzərə alınır.

Məhkəmə, ər-arvadın ailə münasibətlərinə xitam verildiyi və ayrı yaşadığı dövrdə hər birinin qazandığı əmlakı onların hər birinin mülkiyyəti hesab edə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayan uşağın (uşaqların) tələbatını ödəmək üçün əldə olunan şeylər (geyim, paltar, ayaqqabı, məktəbli və idman ləvazimatları, musiqi alətləri, uşaq kitabxanası və s.) bölünür və əvəzi ödənilmədən uşaqları ilə birgə yaşayan valideynə verilir.

Ümumi qaydaya əsasən əmanət kassalarına və ya başqa kredit idarələrinə qoyulan əmanət konkret şəxs, yəni ər-arvadın birgə mülkiyyəti hesab edilir və onlar arasında bölünə bilər. Burada bütün əmanətlərdən söhbət gedə bilməz. Ər-arvadın hər birinin adına üçüncü şəxs tərəfindən qoyulmuş əmanət ərin (arvadın) şəxsi mülkiyyəti olduğundan əmlak bölgüsü zamanı bölünür.

Ər-arvadın ümumi əmlakı hesabına yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqların adına qoyulmuş əmanətlər həmin uşaqlara məxsus hesab edilir və ümumi əmlakın bölünməsi zamanı nəzərə alınmır.

Ər-arvadın olduğu nikah etibarsız hesab edilərsə, onda onlar Ailə Məcəlləsində nəzərdə tutulan şəxsi və əmlak hüquqlarını əldə etmirlər. Belə olduqda ər-arvaddan birinin adına qoyulmuş əmanət barədə mübahisə ər-arvad arasında əmanətin bölünməsi qaydalarına əsasən bölünə bilməz. Əmanətin taleyi belə hallarda mülki qanunvericiliyin ümumi qaydalarına əsasən müəyyənləşdirilir.

Nikah pozulduqdan sonra iddia müddəti ərzində, hətta ər-arvadın ümumi əmlakı bölündükdən sonra belə, məhkəmə təcrü-

bəsi bölünməmiş əmanətin bölünməsi məsələsini müsbət həll edir. Bu, iddia müddəti ərzində edilə bilər. Nikah pozulduqda ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi haqqında onların tələbinə 3 illik iddia müddəti tətbiq edilir. Ər-arvad arasındakı ümumi əmlakın bölünməsi barədə sazişdə (müqavilədə) başqa hal nəzərdə tutulmadığı hallarda onların ümumi əmlakının bölünməsi zamanı əmlakdakı payları bərabər hesab edilir.

Ailə Məcəlləsinin 37.2-ci maddəsində göstərilir ki, ayrı-ayrı hallarda məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların mənafeyinə və ya ərin (arvadın) diqqətəlayiq mənafeyini, o cümlədən ər-arvaddan biri üzrsüz səbəbdən gəlir əldə etmədiyi və ya birgə mülkiyyəti ailənin mənafeyinə zidd olaraq sərf etdiyi hallarda nəzərə alıb onların birgə mülkiyyətinin bölünməsi zamanı payları bərabər bölməyə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların birgə yaşadığı ərin (arvadın) payı bir qayda olaraq uşaqların mənafeyinə və maraqlarına xidmət göstərən əşyaların (musiqi alətləri, idman ləvazimatları və s.) hesabına artırılır.

Ümumi əmlak bölünərkən ər-arvadın ümumi borcları onun payına uyğun olaraq müəyyən edilir. Bir sözlə, borclu tərəfin borc üzrə öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün borcu olmayan ərin (arvadın) şəxsi əmlakından və ümumi əmlakdan istifadə oluna bilməz. Lakin bu qaydada bəzi istisnalar mövcuddur. Belə ki, ər-arvaddan birinin cinayət törətməsi nəticəsində dəymiş ziyanın ödənilməsi təqsirkar ərin (arvadın) şəxsi əmlakından başqa onların ümumi əmlakına yönəldilməlidir. Çünki təqsirkar şəxsin qanunsuz hərəkəti ər-arvadın ümumi əmlakının artmasına səbəb olmuşdur.

Yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların üçüncü şəxsə vurduqları zərərin ödənilməsi ər-arvadın ümumi vəzifələri hesab edilir. Uşaqlarının vurduqları zərəərə görə valideynlər həm şəxsi, həm də ümumi əmlakları ilə cavabdehlik daşıyırlar. Bu cür məsuliyyətə uşaqlarından ayrı yaşayan valideyn də cəlb olunur, çünki o, uşaqlarının tərbiyəsində iştirak etməyə borcludur.

§ 5. Ər-arvadın mülkiyyətinin müqavilə rejimi

Qüvvədə olan ailə qanunvericiliyində ər-arvadın mülkiyyətinin müqavilə rejimi nəzərdə tutulmuşdur.

A.M-nin 38.1-ci maddəsində göstərilir ki, nikah müqaviləsi nikaha daxil olan şəxslər arasında bağlanan, nikah dövründə və ya nikah pozulduqda ər-arvadın əmlak hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən edən sazişdir. Göründüyü kimi ər-arvadın yalnız əmlak hüquq və vəzifələrini tənzimləməyə yönəlmiş nikah müqaviləsi onlar arasındakı şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərinə dair müddəaları əks etdirə bilməz.

Qeyd etmək lazımdır ki, belə saziş Qərbin inkişaf etmiş ölkələrinə xas olan bir sazişdir. Nümunə kimi yunan milliarderi Onasislə Jaklin Kennedi arasında bağlanmış 117 maddədən ibarət olan nikah müqaviləsini göstərmək olar. Nikah müqaviləsinin yarandığı və yayıldığı ölkələrdə nikah müqaviləsi əsasən, qadınların əmlak hüquqlarının məhdudlaşdırılmasının qarşısının alınmasına yönəlmiş, «kompensasiya» məqsədi daşıyan institut kimi meydana çıxmışdır. Fransa, İtaliya, İspaniya, ABŞ-ın bir sıra ştatlarındakı ər-arvad əmlakının ümumiliyi, rejimi, ümumi əmlakı idarəetmə hüququnun, ancaq ərə məxsus olduğunu təsbit etmişdi və yaxud Almaniyada arvadın nikah dövründə əldə etdiyi və ya nikaha qədər malik olduğu əmlaka mülkiyyət hüququ saxlanılsa da həmin əmlak ərin «istifadə və idarəçiliyində» qalırdı. İngiltərədə qüvvədə olmuş mülkiyyətin ayrılığı rejiminə görə ər-arvadın bütün əmlakı nə vaxt və kim tərəfindən əldə edilməsindən asılı olmayaraq onların ayrıca mülkiyyəti sayılırdı və nəticədə işləməyərək uşaqlara qulluq etmiş, ev təsərrüfatı ilə məşğul olmuş qadının əməyi nikah pozulduqda əvəzsiz qalırdı. Bütün bunlar yeni mülkiyyət rejimini müəyyən edən nikah müqaviləsinin bağlanmasını zəruri etmişdir.

Nikah müqaviləsi yazılı formada bağlanılır və notariat qaydasında təsdiq olunur.

Nikah müqaviləsinin subyektləri qismində həm nikaha daxil olmaq istəyən şəxslər, həm də artıq nikahda olan ər-arvad çıxış edə bilərlər.

Nikah müqaviləsi nikahın bağlanması dövlət qeydiyyatına qədər, eləcə də nikah dövründə istənilən vaxtda bağlana bilər. Nikahın bağlanması dövlət qeydiyyatına qədər bağlanmış nikah müqaviləsi nikahın bağlanması dövlət qeydiyyatına alındığı gündən qüvvəyə minir.

Nikah müqaviləsi ilə ər-arvad birgə mülkiyyətin qanunla müəyyən olunmuş rejimini dəyişərək ümumi əmlaka, onun ayrı-ayrı növlərinə və ya ər-arvadın hər birinin əmlakına birgə, paylı və ya ayrıca mülkiyyət rejimi tətbiq edə bilərlər.

Ər-arvad mövcud əmlakla yanaşı gələcəkdə əldə edəcəkləri əmlaka dair nikah müqaviləsi bağlaya bilərlər. Ər-arvadın, həmçinin üçüncü şəxslərin hüquq və maraqlarının qorunması naminə A.M-nin 38.6-cı maddəsində nikah müqaviləsi azadlığının hədləri müəyyən olunmuşdur. Belə ki, nikah müqaviləsində ər-arvadın hüquq və fəaliyyət qabiliyyətini, öz hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət etmək hüququnu, uşaqlara münasibətdə hüquq və vəzifələrini, eləcə də ər-arvad arasındakı şəxsi, qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyən, ehtiyacı olan və əmək qabiliyyəti olmayan ər-in (arvadın) saxlanması üçün vəsait almaq hüququnu məhdudlaşdıran, ər-arvaddan birini çox əlverişsiz vəziyyətə salan və ailə qanunvericiliyinin əsaslarına zidd olan müddəalar nəzərdə tutula bilməz. Əks təqdirdə bu cür müqavilə məhkəmə tərəfindən tamamilə və ya qismən etibarsız hesab edilə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, nikah müqaviləsi bağlamaq ər-arvadın yalnız hüququdur. Bu onların vəzifəsi deyil.

III. FƏSİL. VALİDEYNLƏRİN VƏ UŞAQLARIN HÜQUQ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

§ 1. Uşaqların mənşəyinin müəyyən olunması

Valideynlərin və uşaqların hüquq və vəzifələri qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada uşağın mənşəyinin təsdiq olunmasına əsaslanır.

Ailə Məcəlləsinin 44-cü maddəsində göstərilir ki, uşağın anadan mənşəyi (analıq) tibb müəssisəsində ananın uşağı doğmasını təsdiq edən sənəd əsasında, uşaq tibb müəssisəsindən kənardan anadan olduqda isə tibb sənədləri, şahid ifadələri və ya digər sübutlar əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur. Uşağın mənşəyi öz aralarında nikahda olan valideynlərin nikah qeydi ilə təsdiq olunur. Bu zaman valideynlərin birgə və yaxud ayrı yaşamalarının əhəmiyyəti yoxdur. VVADQ şöbəsi tərəfindən verilmiş doğum haqqında şəhadətnamə uşağın mənşəyinin bu şəhadətnamədə göstərilən valideynlərdən və yaxud valideyndən olmasını sübut edir. Qanuna müvafiq şəkildə mənşəyi müəyyənləşdirilməmiş uşaqla və onun valideynləri arasında heç bir hüquqi münasibət yaranmır. Ona görə də ilk növbədə uşağın mənşəyi qanuna müvafiq şəkildə təsdiq olunmalıdır. VVADQ şöbəsində doğum haqqında qeydlər kitabında bu qeydiyyatdan keçməlidir. Doğum haqqında qeydlər aparılarkən burada uşağın valideynləri barədə də qeydlər edilir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 17-ci maddəsinə əsasən cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir. Qeyd etmək lazımdır ki, yalnız VVADQ şöbəsində qeydiyyatdan keçmiş nikah ölkəmizdə tanınır və dövlət tərəfindən müdafiə olunur. Nikahın qeydə alınmasının əsas məsələsi ər-arvadın və uşaqların şəxsi və maddi maraqlarının qorunması

dır. Uşaqların maraqlarının qorunması məqsədilə Ailə Məcəlləsinin 44-cü maddəsi atalığın ərlə ananın nikahı haqqında qeydlə təsdiq olunmasını müəyyən edir. Bu hüquq norması cəmiyyətimizin həqiqi vəziyyətini özündə əks etdirir, çünki müəyyən istisnalara baxmayaraq, uşağın faktiki atası onun anasının əri sayılır. Bu şəraitdə ana, uşağın atasının onun əri olmasını, eləcə də ər öz atalığını sübut etməyə borclu deyillər. Bir sözlə uşaq, aralarında nikah bağlanmış şəxslərdən olduqda, eləcə də nikahın pozulması və ya etibarsız sayılması vaxtından və ya uşağın atasının ölümündən üç yüz gün ərzində doğulduqda, başqa sübutlar yoxdursa, uşağın atası ananın əri (keçmiş əri) hesab olunur.

Öz aralarında nikahda olmayan valideynlərdən uşaq olduqda, atalığın müəyyən edilməsi üçün bəzi hallarda problemlər olur. Bir çox səbəblərdən yaxın əlaqələrdə olan vətəndaşlar öz nikahlarını qeydə almırlar. Buna baxmayaraq əksər hallarda valideynlər öz uşaqları ilə bağlı vəzifələri yerinə yetirirlər. Ona görə də atanın öz atalığını təsdiq etməsi normal hal hesab olunur. Bu «normal hal» Ailə Məcəlləsinin 44.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda göstərilir ki, uşağın anası ilə nikahda olmayan şəxsin atalığı uşağın atasının və anasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanına birgə ərizə vermələri ilə müəyyən olunur.

Ana öldükdə, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə, ananın yerini müəyyən etmək mümkün olmadıqda və ya o, valideynlik hüquqlarından məhrum edildikdə, atalıq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə uşağın atasının ərizəsi əsasında, bu razılıq olmadıqda isə, məhkəmənin qərarı ilə müəyyən edilir.

Atalığın təsdiqi qəti olaraq qəbul edilmiş qərardır. Atalığın təsdiqindən sonra VVADQ şöbəsində bu barədə aparılmış qeydiyyat VVADQ şöbəsi tərəfindən ləğv edilə bilməz. Belə hallarda atalığın qeydə alınmasına etiraz məhkəmə qaydasında həll olunur. Belə ki, uşağın ondan olmasına əmin olan şəxs öz atalığını təsdiqləyir, lakin sonra məlum olur ki, uşağın atası başqa şəxsdir.

Atalığın müəyyən olunması haqqında birgə ərizə verməyin uşağın doğulmasından sonra qeyri-mümkünlüyü və ya çətinliyi güman olunduğu hallarda gələcək uşağın öz aralarında nikahda

olmayan valideynləri bu ərizəni müvafiq icra hakimiyyəti orqanına ananın hamiləliyi dövründə vermək hüququna malikdirlər. Belə olduqda uşağın valideynləri haqqında qeyd yalnız uşaq doğulduqdan sonra aparılır.

Yetkinlik yaşına çatmış şəxs barədə atalığın müəyyən olunması da mümkündür. Bu yalnız onun razılığı ilə həyata keçirilir. Əgər yetkinlik yaşına çatmış şəxs fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab olunmuşdursa, onda atalığın müəyyən olunmasına dair razılığı onun himayəçisi və yaxud müvafiq icra hakimiyyətinin qəyyumluq və himayə orqanı verə bilər.

Atalığın tanınması faktının müəyyən olunması ilə bağlı işlərə xüsusi icraat qaydasında məhkəmədə baxılır. İşə məhkəmədə uşağın valideynlərindən birinin, uşağın qəyyumunun (himayəçisinin), uşağı saxlayanın, habelə uşaq yetkinlik yaşına çatdıqda onun özünün, eləcə də yetkinlik yaşına çatmış uşaq fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə onun himayəçisinin ərizəsinə əsasən baxılır. Atalığın tanınması faktının VVADQ şöbəsində qeydiyyatla alınması üçün nəzərdə tutulan bütün məlumatlar məhkəmənin qətnaməsində əks olunmalıdır.

§ 2. Məhkəmə qaydasında atalığın və atalığın tanınması faktının müəyyən olunması

Ailə Məcəlləsinin 45.1-ci maddəsində göstərilir ki, uşaq aralarında nikah olmayan şəxslərdən olduqda və valideynlərin birgə ərizəsi və ya uşağın atasının ərizəsi olmadıqda, atalıq uşağın valideynlərindən birinin, uşağın qəyyumunun (himayəçisinin), uşağı saxlayanın, habelə uşaq yetkinlik yaşına çatdıqda onun özünün ərizəsi əsasında məhkəmə qaydasında müəyyən olunur. Nəzərdən keçirilən maddədə valideynlərdən birinin, xüsusilə də atanın uşağın mənşəyi barədə VVADQ şöbəsinə birgə ərizə verməkdən imtina etməsi halı göstərilmişdir. Belə hallarda atalıq yalnız məhkəmədə müəyyən olunur. Daha sonra Qanun bu tələbi qaldırmağa səlahiyyəti olan şəxslərin əhatə dairəsini də müəyyən etmişdir. Bunlar ilk növbədə uşağın valideynləridir: ya atası, ya da ki, anasıdır. Müvafiq qaydada təyin olunmuş qəyyum (himayəçi) də bu tələbi qaldıra bilər. Uşağın yaxın qohumları:

baba, nənə, xala, bibi və faktiki olaraq uşağın tərbiyəsi ilə məşğul olan başqa şəxslərin də belə hüquqları vardır. Valideynlər və yaxud qəyyumdan (himayəçidən) başqa qeyri şəxslərin iddia qaldırdıqları zaman, uşağın maraqlarının müdafiəsi naminə, qəyyumluq və himayə orqanı bu işə cəlb olunurlar. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaq qəyyumluğa və yaxud himayəyə verildiyi halda atalığın müəyyən olunmasını qəyyumluq və himayə orqanı tələb edə bilər.

Uşaq yetkinlik yaşına çatanaqədək onun atalığının müəyyən olunması tələbi qaldırılmadıqı halda, o yetkinlik yaşına çatdıqdan sonra özü bu tələbi irəli sürə bilər. Yetkinlik yaşına çatmış şəxs atalığının müəyyən edilməsi ilə bağlı iddia qaldırdıqda onun anası ona səlahiyyətlər verildiyi halda məhkəmədə onun nümayəndəsi kimi və yaxud da əlavə iddiaçı qismində çıxış edə bilər. Məhkəmə qaydasında atalığın müəyyən olunması barədə iddia Ailə Məcəlləsinin 45.1-ci maddəsində göstərilən şəxslər tərəfindən istənilən vaxtda qaldırıla bilər. Uşağın anadan olduğu vaxtdan hər hansı bir vaxtın keçməsinin əhəmiyyəti yoxdur. Çünki bu tələblər üçün qanunvericilikdə iddia müddəti nəzərdə tutulmur.

Uşağın mənşəyinin müəyyən edilməsi ilə bağlı işlərə iddia icraatı qaydasında baxılır. İddia güman edilən ataya və yaxud bu barədə ərizə verməyə mane olan anaya qarşı qaldırılır.

Uşağın anası ilə nikaha daxil olmayan, lakin özünü uşağın atası hesab edən şəxs öldükdə, atalığın tanınması faktı Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 307.2.10-cu maddəsinə uyğun olaraq məhkəmədə xüsusi icraat qaydasında müəyyən olunur. Məhkəmə belə hallarda bütün maraqlı şəxsləri (Sosial-Təminat idarəsi, ölənün vərəsələrini və sair) işə cəlb etməlidir. Bu tələbə baxılarkən hüquq barədə mübahisə yaranarsa (məsələn, vərəsəlik barədə, ailə başçısının itirilməsi ilə əlaqədar ziyanın ödənilməsi və s.), onda işə iddia icraatı qaydasında baxılır. Məhkəmə eyni zamanda həm atalığın tanınması faktını müəyyən edir, həm də yaranmış mülki-hüquqi mübahisələri həll edir.

Məhkəmə qaydasında atalığın müəyyən olunması zamanı məhkəmə uşağın konkret şəxsdən törəməsilə əlaqədar istənilən

sübutun mötəbərliyini nəzərə ala bilər. Atalığın müəyyən olunması zamanı məhkəmə aşağıdakıları nəzərə almalıdır:

- valideynlərin birgə yaşamasını;
- uşaq doğulanadək valideynlərin birgə təsərrüfat aparmaları;
- valideynlərin birgə olaraq uşağı saxlamaları və tərbiyə etmələri;
- cavabdehin atalığını tanıması barədə başqa sübutlar.

Valideynlərin birgə yaşaması dedikdə, onların uşaq anadan olanadək birgə yaşaması nəzərdə tutulur. Valideynlərin birgə yaşaması və birgə təsərrüfat aparmaları onların bir mənzildə yaşamaları, birgə qidalanmaları, bir-birinə qayğı göstərmələri, ümumi istifadə üçün əmlak əldə edilməsi və s. ilə təsdiqlənə bilər. Valideynlərin birgə yaşaması və birgə təsərrüfat aparmaları yalnız atalığı güman etmək imkanı verir. Bu heç də şübhəsiz sübut növü ola bilməz. Ona görə də məhkəmə bəzi hallarda atalığın tanınması faktını müəyyən etmək üçün bioloji, ginekoloji və uroloji ekspertizalar təyin edir.

Valideynlərin birgə olaraq uşağı saxlamaları və tərbiyə etmələri sübuta yetərsə bu atalığın müəyyən olunması ilə nəticələnir. Atanın, uşağın tərbiyəsində iştirakı, onun uşağa qarşı qayğısı, onunla əlaqəsi (məsələn, məktəbdən qayıdarkən uşağı qarşılama, tətildə və istirahət günlərində uşağı özü ilə götürməsi və s.) ilə təsdiq olunur. Uşağın saxlanması dedikdə, atanın, məbləğindən asılı olmayaraq, mütəmadi olaraq uşağa maddi yardım göstərməsi başa düşülür. Belə bir sual ortaya çıxır. Güman edilən atanın qohumları tərəfindən uşağın saxlanması üçün edilən maddi yardım atalığın müəyyən olunmasına əsas verirmi? Hesab edirik ki, əvvəla qohumlar tərəfindən edilən yardım mütəmadi xarakter daşmalıdır. İkincisi isə güman edilən atanın özündən asılı olmayan səbəblərdən uşağın saxlanması üçün maddi yardım göstərmək imkanı olmadığı hallarda bu fakt atalığı təsdiq edən başqa faktlarla birlikdə məhkəmə tərəfindən nəzərə alınmalıdır.

Cavabdehin öz atalığını tanıması barədə başqa sübutlar atalığa qarşı subyektiv münasibəti ifadə edir. Bu həm uşaq anadan olanadək, həm də sonra aşkar olunan müxtəlif sübutlarla müəyyən edilə bilər. Qadının hamiləliyi dövründə, eləcə də uşaq anadan olandan sonra güman edilən ata tərəfindən yazılmış məktub-

lar, atalığın təsdiq edilməsi barədə vurulmuş teleqramma, güman edilən ata tərəfindən hərbi komissarlıqda doldurulan uçot kartasına uşağın qeyd edilməsi və s. belə sübutlardandır. Məhkəməyə təqdim olunmuş, arxasında «qızım Svetlanaya» sözləri yazılmış, cavabdehin şəkili onun öz atalığını tanıması barədə sübut növü kimi qəbul edilmiş və bunun əsasında iddia ərizəsi təmin olunmuşdur.¹

Atalığın müəyyən edilməsi barədə iddia ilə birlikdə aliment tutulması barədə iddia da verilə bilər. Bu iddialar iddiaçı tərəfindən, Mülki Prosesual Məcəllənin 35-36-cı maddələrinə əsasən həm cavabdehin rəsmi qeydə alındığı yerin məhkəməsinə, həm də özünün yaşadığı yerin məhkəməsinə verilə bilər.

İddia, nikahda olmayan yetkinlik yaşına çatmamış qadın tərəfindən qaldırıldıqda, eləcə də cavabdeh yetkinlik yaşına çatmamış şəxs olduqda məhkəmə iddiaçı və cavabdehə kömək məqsədilə onların valideynlərinin, qəyyumlarının və himayəçilərinin işə cəlb olunması məsələsini müzakirə etməlidir.

Məhkəmə qaydasında atalıq və atalığın tanınması faktı müəyyən olunduqdan sonra VVADQ şöbəsində doğum haqqında şəhadətnamə verilərkən uşağın valideynləri haqqında qeydlər aparılır. Valideynlər öz aralarında nikahda olmadıqda uşağın anası haqqında qeyd ananın ərizəsi, atası haqqında qeyd isə məhkəmənin qərarı əsasında aparılır.

§ 3. Valideynlər və uşaqlar arasında şəxsi hüquqi münasibətlər

Valideynlər və uşaqlar arasında yarana biləcək şəxsi hüquqi münasibətlər aşağıdakılardır:

- uşağın ad, ata adı və soyad daşımaq hüququ;
- valideynlərin uşağa ad, ata adı və soyad vermək hüququ və vəzifələri;
- valideynlərin öz yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlarını tərbiyə etmək hüququ və vəzifələri;

¹ Белəкова А.М. Вопросы советского семейного права в судебной практике, М., 1989, с. 98.

- uşaqların öz valideynlərindən tərbiyə almaq hüququ;
- valideynlərin uşaqların hüquq və mənafelərini müdafiə etmək hüququ və vəzifələri, eləcə də uşaqların öz hüquq və maraqlarını müdafiə etmək hüququ.

Ailə Məcəlləsinin 56-cı maddəsində göstərilir ki, valideynlər öz uşaqları barəsində bərabər hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Nikah pozulduqdan sonra da valideynlərin bərabər hüquq və vəzifələri saxlanılır. Ailə qanunvericiliyində ata və ya ananın öz uşaqları ilə hüquqi münasibətdə hər hansı bir üstünlüyü nəzərdə tutulmamışdır. Uşaqların tərbiyəsi ilə bağlı bütün məsələlər qarşılıqlı razılıq əsasında hər iki valideynlər tərəfindən birgə həll olunur.

Uşağa ad valideynlərin razılığı ilə verilir. VVADQ şöbəsi yalnız uşaq üçün gələcəkdə çətinlik törədən qeyri-adi adların verilməməsini, eləcə də çoxişlənən adların verilməsini məsləhət verə bilər. Uşağa verilmiş ad yalnız müəyyən edilmiş qaydada dəyişdirilə bilər. Valideynlər uşağa ad verərkən qarşılıqlı razılığa gələ bilmədikdə, bu məsələ qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən həll olunur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, belə hallara təcrübədə çox az təsadüf olunur.

Uşağa ata adı atasının adına görə verilir. Ona görə də uşağın ata adı valideynlərin qərarına, mülahizəsinə əsasən müəyyən edilə bilməz. Uşaq öz aralarında nikahda olmayan şəxslərdən olubsa və atalıq qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyən olunmayıbsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı uşağın maraqlarını əsas tutmaqla onun ata adını ananın göstərişinə əsasən müəyyən edir.

Bəzi hallarda uşağın ata adı dəyişdirilə bilər. Atanın adı dəyişdirildikdə yetkinlik yaşına çatmamış uşağın ata adı da dəyişdirilir.¹

Yetkinlik yaşına çatmış uşaqların ata adı yalnız onun VVADQ şöbəsinə verdiyi ərizəyə əsasən dəyişdirilə bilər. Ananın göstərişinə əsasən yazılmış nikahdan kənar uşağın ata adı aşağıdakı hallarda dəyişdirilə bilər:

¹ Белёкова А.М. Вопросы советского семейного права в судебной практике, М., 1989, с. 103.

– atalıq tanınanda və ya məhkəmə qaydasında atalıq müəyyən olunduqda;

– uşağın anası uşağın atası ilə nikaha girdikdə ata adı dəyişdirilə bilər. Uşağın ata adı, uşağı “taniyan” atanın adı ilə eyni olduqda ata adının dəyişdirilməsi tələb olunmur.

Ailə Məcəlləsinin 125-ci maddəsində övladlığa götürülən atasının adının dəyişdirilməsi halları göstərilmişdir. Övladlığa götürən kişidirsə, uşağa ata adı onun adı ilə, övladlığa götürən qadındırsa, uşaq barəsində uşağın atasının hüquq və vəzifələrinin saxlandığı hallardan başqa, ata adı qadının göstərişi ilə verilir. Nikahda olmayan şəxs uşağı övladlığa götürdükdə, uşağın atasının adı doğum haqqında qeydiyyat kitabında həmin şəxsin göstərişi ilə yazılır.

Uşağın soyadı valideynlərin soyadı ilə müəyyən edilir. Uşağın valideynlərinin soyadları müxtəlif olduqda uşağa valideynlərin razılığı ilə atanın və ya ananın soyadı verilir. Valideynlər arasında uşağın soyadına münasibətdə razılıq olmadıqda yaranan fikir ayrılığı qəyyumluq və himayəçilik orqanı tərəfindən həll olunur. Uşağa valideynlərinin daşmadığı soyadı vermək olmaz. Atalıq müəyyən olunmadıqda uşağa soyad ananın soyadına görə verilir.

Ailə Məcəlləsinin 54-cü maddəsində uşağın soyadının dəyişdirilməsi halları göstərilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, valideynlərin soyadının dəyişdirilməsi yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların da soyadlarının dəyişməsinə səbəb olur. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı uşaq 18 yaşına çatana qədər onun soyadının digər valideynin soyadına dəyişdirilməsinə, valideynlərin birgə xahişinə əsasən və uşağın mənafeyini nəzərə alaraq icazə verə bilər. Valideynlər ayrı yaşadıda və uşaqla birlikdə yaşayan valideyn ona öz soyadını vermək istədikdə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu məsələni digər valideynin rəyini nəzərə almaqla və uşağın maraqlarından asılı olaraq həll edir. Digər valideynin olduğu yeri müəyyənləşdirmək mümkün olmadıqda, o, valideynlik hüquqlarından məhrum edildikdə, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə, eləcə də üzrsüz səbəbdən uşağı saxlamaqdan və onun tərbiyəsindən yayındıqda həmin valideynin rəyini nəzərə almaq məcburi deyil. Uşaq öz aralarında nikahda olma-

yan şəxslərdən olubsa və atalıq qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyən olunmayıbsa, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı uşağın maraqlarını əsas tutmaqla onun soyadının, ananın bu xahişlə müraciət etdiyi anda daşdığı soyada dəyişdirilməsinə icazə vermək hüququna malikdir.

Valideynlər arasındakı nikahın pozulmasından və ya etibarsız hesab edilməsindən sonra uşaq öz soyadını saxlayır.

Ailə Məcəlləsinin 54.4-cü maddəsinə əsasən on yaşına çatmış uşağın soyadı yalnız onun razılığı ilə dəyişdirilə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 49-cu maddəsinə əsasən hər bir uşaq ailədə yaşamaq və tərbiyə almaq, öz valideynlərini tanımaq və onların qayğısından istifadə etmək, uşağın maraqlarına zidd olan hallar istisna olmaqla, onlarla birgə yaşamaq hüququna malikdir. Daha sonra uşaq öz valideynləri tərəfindən tərbiyə olunmaq, öz maraqlarının təmin olunması, hərtərəfli inkişafı, onun ləyaqətinə hörmət olunması hüququna malikdir. Uşağın valideynlərindən tərbiyə almaq hüququ valideynlərin öz uşaqlarını tərbiyə etmək vəzifəsi ilə uyğunlaşır. Valideynlərin bu vəzifəsi tək cə əxlaqi və hüquqi vəzifə deyil, həmçinin konstitusion vəzifədir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsində göstərilir ki, uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək valideynlərin həm hüququ, həm də borcudur.

Qeyd etmək lazımdır ki, valideynlərin vəzifələri arasında onların öz uşaqlarını tərbiyə etmək vəzifəsi əsas yer tutur. Bu vəzifə eyni zamanda valideynlərin hüququ sayılır. Ona görə də valideynlər uşaqlarını tərbiyə etmək hüququnu başqa şəxsə verə bilməzlər. Uşağın tərbiyə olunması hüquqla tənzimlənmişdir. Qanun tərbiyə etmək hüququnun məzmununa hansı hərəkətlərin aid olunmasını göstərmir. Valideynlərin uşaqları tərbiyə etmək vəzifəsi uşaqların yetkinlik yaşına çatana qədər nəzərdə tutulmuşdur.

Valideynlər olmadıqda, onlar valideynlik hüquqlarından məhrum olunduqda və ya uşaq valideyn himayəsini itirdiyi digər hallarda, uşağın ailədə tərbiyəsi yerli icra hakimiyyətinin qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən təmin edilir.

Uşaqları tərbiyə etmək üçün onlarla birgə yaşamaq, ünsiyyət-də olmaq, onlara şəxsi təsir göstərmək lazımdır. Bu hər iki vali-

deynə aiddir. Ancaq bəzən uşaqlar müəyyən səbəbdən öz valideynləri ilə yox, başqa şəxslərlə (qohumları, tanışları) yaşayırlar. Bu hələ tərbiyə etmək hüququnun bu şəxslərə verilməsi demək deyil. Özünün tərbiyə etmək hüququna əsaslanaraq valideynlər uşağı yanında saxlayan hər hansı bir şəxsdən onu geri qaytarmağı tələb edə bilərlər. Bu halda mübahisə yarandıqda valideynlər məhkəməyə müraciət etmək hüquqlarına malikdirlər. Belə tələblərə baxdıqda məhkəmə uşağın valideynlərə verilməsinin uşağın marağına zidd olduğunu müəyyən edərsə, uşağın arzusuna əsasən valideynlərin iddiasını rədd edə bilər. Təcrübədə elə hallar da olur ki, nə valideynlər, nə də ki, uşağı saxlayan başqa şəxslər uşağın tərbiyəsi və inkişafını təmin edə bilmirlər. Belə olduqda məhkəmə uşağı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qəyyumluq və himayə orqanının himayəsinə verə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 59-cu maddəsinə əsasən valideynlər uşaqların hüquq və mənafelərini müdafiə etməlidirlər. Valideynlər uşaqlarının qanuni nümayəndəsi kimi onları məhkəmələrdə, habelə hər hansı fiziki, hüquqi şəxslərlə əlaqədar hüquqlarını və maraqlarını buna səlahiyyət almadan müdafiə edə bilərlər. Valideynlərin və uşaqların maraqları arasında ziddiyyət yarandığı müəyyən olunarsa, qəyyumluq və himayə orqanı uşaqların hüquq və mənafeyini müdafiə üçün nümayəndə təyin etməlidir.

Ailə Məcəlləsində valideynlərin uşaqların hüquq və mənafelərini müdafiə etmək hüququ və vəzifələri ilə yanaşı uşaqların da öz hüquq və maraqlarını müdafiə etmək hüquqları nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda deyilir ki, uşaq öz hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi hüququna malikdir.

Uşağın hüquqlarının və qanuni mənafelərinin müdafiəsi valideynlər (onları əvəz edən şəxslər), Ailə Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda isə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir. Yetkinlik yaşına çatana qədər tam fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən şəxslər öz hüquq və vəzifələrini, o cümlədən müdafiə hüququnu müstəqil həyata keçirirlər. Bəzi hallarda valideynlər öz hüquqlarından sui-istifadə edərək uşaqların maraqlarının pozulması hallarına yol verirlər. Belə halların qarşısını almaq məqsədilə qanunverən uşaqlara va-

lideynlərinin sui-istifadəsindən müdafiə olunmaq hüququnu nəzərdə tutmuşdur.

Uşağın hüquqları və qanuni mənafeləri pozulduqda, o cümlədən valideynləri (onlardan biri) uşağın təhsili, tərbiyəsi üzrə vəzifələrini yerinə yetirmədikdə və ya valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etdikdə, uşaq öz hüquqlarını qorumaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, on dörd yaşına çatdıqda isə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

Ailə Məcəlləsinin 51.6-cı maddəsinə əsasən uşağın həyat və sağlamlığının təhlükədə olması, onun hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin pozulması barədə məlumatı olan vəzifəli şəxslər və digər vətəndaşlar bu barədə uşağın faktiki olduğu yerin müvafiq icra hakimiyyəti orqanına¹ məlumat verməyə borcludurlar.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu cür məlumat aldıqda uşağın hüquqlarının və qanuni mənafeələrinin müdafiəsi üçün zəruri tədbirlər görməyə borcludur.

Göründüyü kimi uşaqların hüququ onların özləri, valideynləri, qanun və nəhayət dövlət tərəfindən mühafizə olunur. Uşaqlara qayğı göstərmək, valideynlərin həm hüququ, həm də borcu olduğu kimi, valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq isə uşaqların borcudur. On səkkiz yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamağa borcludurlar.

§ 4. Valideynlik hüquqlarının müdafiəsi

Valideynlik hüquqlarının müdafiəsi Ailə Məcəlləsinin 63-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Valideynlər məhkəmənin qərarına və ya qanuna əsaslanmadan uşağı yanında saxlayan hər hansı şəxsdən onu geri qaytarmağı tələb edə bilərlər. Əgər valideynlər hər hansı bir şəxsin qeyri-qanuni olaraq uşağı saxlaması nəticəsində öz valideynlik hüquqlarını yerinə yetirə bilmirlərsə, onlar, bu mübahisə ilə əlaqədar məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdirlər.

¹ Yerli icra hakimiyyətlərinin qəyyumluq və himayə orqanı.

Uşaq müxtəlif səbəblərdən başqa şəxsin və yaxud orqanın himayəsində ola bilər:

– bəzən valideynlər özləri uşağın tərbiyəsi ilə məşğul olmağı müvəqqəti olaraq qohumlarına və yaxud yaxın dostlarına həvalə edirlər;

– uşaq, valideynlərin müvəqqəti olaraq yerində olmaması və yaxud hər hansı bir səbəbdən (məsələn, ağır xəstələnmə nəticəsində) öz valideynlik hüquqlarını yerinə yetirə bilməməsi ilə əlaqədar uşaq evlərinə və ya qəyyuma verilə bilər;

– uşaqla yaşayan valideynin ölümündən sonra onun qohumlarının uşağı ikinci valideynə verməməsi və s.

Uşağın geri qaytarılması tələbi uşağı yanında saxlayan şəxsin yaşadığı yerin məhkəməsinə verilir. Ailə Məcəlləsinin 73-cü maddəsinə əsasən uşaqların tərbiyəsi ilə əlaqədar mübahisələrə məhkəmədə baxılarkən uşağın müdafiəsi üçün iddianın kim tərəfindən qaldırılmasından asılı olmayaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı¹ işə cəlb edilir.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı mübahisə ilə bağlı uşağın və onun tərbiyəsi ilə məşğul olmaq istəyən şəxsin (şəxslərin) həyat şəraitini müəyyən etməyə, müayinə aktını və mübahisəyə dair ona əsaslanmış rəyini məhkəməyə təqdim etməyə borcludur.

Valideynlər öz uşaqlarını tərbiyə etməkdə başqa şəxslər qarşısında üstünlük hüququna malikdirlər. Ancaq bu o demək deyildir ki, valideynlərin belə tələbləri bütün hallarda sözsüz olaraq yerinə yetirilməlidir. Belə tələblərə baxdıqda məhkəmə uşağın valideynlərə verilməsinin uşağın marağına zidd olduğunu müəyyən edərsə, uşağın arzusuna əsasən valideynlərin iddiasını rədd edə bilər. Amma bu işlərin həlli heç də valideynlərin davranışından asılı deyil. Bəzən uşağı, valideynlərinin günahı olmadan hər hansı bir şəraitdə düşdüyü ailədən geri qaytarmaq onun gələcək tərbiyəsinə pis təsir göstərə biləcəyindən valideynlərin tələblərini məhkəmə rədd edə bilər.² Belə mübahisələrə baxarkən məhkəmə valideynin uşağın tərbiyəsini həyata keçirmək imka-

¹ Qəyyumluq və himayə orqanı.

² Bax: Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarlar Məcmuəsi, Bakı, 2003, s. 39.

nını, valideynlə uşağın qarşılıqlı münasibətlərini, uşağın onu yanında saxlayan şəxsə bağlılığını və başqa konkret halı nəzərə almalıdır.

Valideynlərin və ya başqa şəxslərin yanında yaşayan uşağın tərbiyəsinin və inkişafının təmin olunmaması məhkəmə tərəfindən müəyyən edilərsə, məhkəmə uşağı müvafiq icra hakimiyyəti orqanının-qəyyumluq və himayə orqanının himayəsinə verə bilər.

Məhkəmənin valideynin iddiasını rədd edərkən əsas götürdüyü hallar sonradan dəyişilərsə (məsələn, valideynin həyat tərzi, əxlaqı, uşağın tərbiyəsinə münasibətlərin dəyişməsi, valideynin uşaqla əlaqə yarada bilməsi, onlar arasında yaxşı münasibətin yaranması, eləcə də uşağın valideynin yanına qayıtmaq arzusunun yaranması və s), onda valideyn uşağı yanında saxlayan şəxsdən onu geri qaytarmağı təkrar olaraq tələb edə bilər. Hesab edirik ki, valideynin bu barədə verdiyi təkrar iddia ərizəsi məhkəmə tərəfindən qəbul olunaraq baxılmalıdır. İddia ərizəsini qəbul etməkdən imtinaya yol verilməməlidir.

§ 5. Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə

Ümumi qaydalara görə valideynlər öz uşaqlarının tərbiyəsinə məsuliyyətlə yanaşmalıdırlar. Lakin bəzən valideynlər buna riayət etmirlər. Əgər valideynlər öz vəzifələrini yerinə yetirməzlərsə, öz valideynlik hüququndan uşaqların mənafeyi, maraqları əleyhinə istifadə edilərsə, onda valideynlərin bu hərəkətləri onların valideynlik hüquqlarından məhrumetməyə gətirib çıxarır. Əlbəttə, bu axırıncı, müstəsna tədbirdir. Bu tədbir o vaxt həyata keçirilir ki, istifadə edilmiş başqa vasitələr nəticə verməmiş olsun. Valideynlik hüquqlarından məhrumetmənin qabağını alan (qoruyucu) tədbirlərə aşağıdakılar aid edilə bilər;

– məhkəmə tərəfindən valideynlərə öz uşaqlarına qarşı münasibətini dəyişməsi barədə xəbərdarlığın edilməsi və valideynlərin öz vəzifələrini həyata keçirməsi üzərində qəyyumluq və himayə orqanının nəzarəti;

– uşağın maraqları tələb edilərsə, onda məhkəmənin qərarına əsasən valideynlik hüquqlarından məhrum etmədən uşağın öz

valideynindən alınaraq qəyyumluq və himayəçilik orqanına verilməsi və s.¹

Qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmədə valideynə öz davranışını dəyişməsi barədə edilən xəbərdarlıq müsbət nəticələr verir.

Valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüququndan məhrum edilməsinə yalnız qanunla müəyyən olunmuş hallarda yol verilir. Ailə Məcəlləsinin 64-cü maddəsinə əsasən valideynlər (onlardan biri) valideynlik hüquqlarından aşağıdakı hallarda məhrum edilə bilərlər:

- öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirmədikdə;
- alimenti qəsdən ödəmədikdə;
- heç bir üzrlü səbəb olmadan uşağı doğum evindən və yaxud hər hansı müalicə, tərbiyə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisəsindən və digər analogi müəssisələrdən götürməkdən imtina etdikdə;
- valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etdikdə;
- uşaqlarla amansız davrandıqda, onları fiziki və psixi təsir altında saxladıqda;
- xroniki alkoqol və narkomaniya xəstəsidirsə;
- uşaqların və ya ərinin (arvadının) sağlamlığına və ya həyatına qarşı qəsdən edilmiş cinayət törətdikdə.

Göründüyü kimi qanun valideynlik hüquqlarından məhrumetmə hallarının tam siyahısını müəyyən etmişdir. Valideynlik hüququndan məhrumetmə yalnız valideynin məhkəmədə təqsirli davranışı müəyyən edildikdən sonra həll edilə bilər. Ona görə də psixi xəstəlik, kəməğilliyə və ya valideyndən asılı olmayan başqa səbəblərdən öz valideynlik borclarını yerinə yetirə bilməyən valideynlər valideynlik hüququndan məhrum edilə bilməzlər.²

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə məhkəmə qaydasında həll olunur. Məhkəmədən başqa hər hansı bir qeyri-dövlət orqanı valideynlik hüququndan məhrumetmə, eləcə də valideynin

¹ Постановление пленума Верховного Суда от 7.12.1979 г. № 9, п. 15.

² Bax: Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun “Valideynlik hüquqlarından məhrum etmə və uşaqların tərbiyə edilməsi hüquqları barədə mübahisələr üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 1976-cı il 29 dekabr tarixli, 3 №-li Qərarı, p. 9.

öz uşaqlarına qarşı münasibətində valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması barədə qərar çıxarmağa səlahiyyəti yoxdur.

Ailə Məcəlləsinin 64.0.6-cı maddəsində göstərilir ki, valideynlər (onlardan biri) xroniki alkoqol və narkomaniya xəstəsidirsə, onda o valideynlik hüquqlarından məhrum edilə bilər. Burada xroniki alkoqol və narkomaniya xəstəsini sadəcə olaraq alkoqoldan və narkotikadan sui-istifadə edən şəxslə qarışdırmaq lazım deyil. Alkoqol və narkotikadan sui-istifadə edən valideynin hərəkəti qeyri-əxlaqi, cəmiyyətin mənafeyinə zidd olan, uşaqlara mənfi təsir göstərən hərəkət kimi qiymətləndirilə bilər. Bu əsasla valideyn yalnız uşaqlarına qarşı təqsirli hərəkətinə görə valideynlik hüququndan məhrum edilə bilər. Xroniki alkoqol və narkomaniya xəstəliyi müvafiq tibbi rəylə təsdiq olunmalıdır. Bu əsasla valideynlik hüququndan məhrum etmə, cavabdehin fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasından asılı olmayaraq həll edilir.

Valideynlik hüquqlarından məhrum etmə bir neçə məqsəd daşıyır: uşağın psixikası və sağlamlığının qorunması və onun üçün normal ailə şəraitini yaratmaq; cəmiyyət əleyhinə zidd hərəkətlərə görə valideyni cəzalandırmaq; başqa möhkəm olmayan ailələrə, vətəndaşlara tərbiyəvi və preventiv təsir göstərmək və s.

Nəzərdən keçirilən tədbir, yəni valideynlik hüquqlarından məhrum etmə yalnız valideynlərə tətbiq edilə bilər. Övladlığa götürən və ya uşağın faktiki tərbiyəçisi valideynlik hüquqlarından məhrum edilə bilməzlər.

Qeyd olunduğu kimi valideynlik hüquqlarından məhrum etməyə məhkəmədə iddia icraatı qaydasında baxılır. Məhkəmə valideynlik hüquqlarından məhrum etmə işlərinə valideynlərdən (onları əvəz edən şəxslərdən) birinin ərizəsinə, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların hüququnu müdafiə edən orqanın və ya müəssisələrin (qəyyumluq və himayə orqanı, uşaq evi, internat məktəblər və s.) müraciətinə əsasən onların iştirakı ilə baxır. Valideynlik hüquqlarından məhrum etmə işlərinin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması haqqında hakim, qərardad çıxarır və bu qərardadda ediləcək hərəkətlər göstərilir. İlk növbədə proses iştirakçıları barədə məsələlər həll edilməlidir. Əgər valideynlərdən birinin valideynlik hüququndan məhrum

edilməsi tələb olunursa, onda hakim ikinci valideynin harada olmasını, onun uşaqla birgə yaşamamasının səbəbini, uşağın tərbiyəsində onun münasibətini, yaranmış mübahisəyə onun fikrini hökmən araşdırmalıdır. Çünki işə baxılarkən uşağın ona verilməsi ehtimalı istisna olunmur. Bu valideyn üçüncü şəxs qismində işə cəlb olunmalıdır. Əks təqdirdə məhkəmə qətnaməsinin icrası çətinləşə bilər.

Əgər uşaqlar müəyyən səbəblərdən başqa şəxslərlə yaşayırlarsa, onda onların da prosesdə iştirakı məsələsi həll olunmalıdır. Belə şəxslərin prosesual vəziyyəti Qanun tərəfindən müəyyən olunmadığından hesab edirik ki, onlar üçüncü şəxs qismində işə cəlb olunmalıdır. Ona görə ki, uşağın gələcəkdə onlarda saxlanması istisna olunmur.

İş məhkəmə baxışına rayon təhsil şöbəsinin rəyi alındıqdan sonra təyin edilə bilər.

İşin məhkəmədə baxılmağa hazırlanması qaydası iddia tələbinin mahiyyəti barəsində iddiaçıdan izahat alınması, cavabdeh tərəfindən edilə biləcək etirazların araşdırılması, zəruri olan hallarda əlavə sübutların təqdim olunması barədə hakimin təklifini nəzərdə tutur. Hakim MPM-nin 167.1.3-cü maddəsinə əsasən cavabdehi (cavabdehləri) çağıraraq ondan işin halları barədə izahat almalıdır. Bu tələbin yerinə yetirilməməsi, işin kifayət qədər hazırlanmadan məhkəmə baxışına təyin olunmasına səbəb olur və nəticədə iş tam və düzgün həll edilmir.

Hakim tərəflərin vəsatəti ilə sübutlar tələb edə bilər. Fərsiz valideynlər barədə polis və prokuraturadan materiallar, iş yerlərindən xasiyyətnamələr, xırda xuliqanlıq barədə materiallar, eləcə də cavabdehlərə tətbiq olunmuş digər təsir tədbirləri belə sübutlardandır.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işlərində məhkəmə qəyyumluq və himayə orqanının rəyinə əsaslanır. Bu rəydə uşağın həyat tərzinin, şəraitinin yoxlanılmasının nəticələri və valideynlərin valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi nəticəsinə gəlmə göstərilir.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işinə baxılarkən məhkəmə valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş vali-

deynlərdən (onlardan birindən) uşağa aliment tutulması məsələsini də həll edir, çünki valideyn valideynlik hüququndan məhrum edildikdən sonra da uşağını saxlamaq borcundan azad edilmir.¹

Valideynlik hüququndan məhrumetmə iddiası ilə birlikdə məhkəmə uşağın maraqları naminə bu şəxsin Mənzil Məcəlləsinin 97-ci maddəsinin birinci hissəsinə əsasən mənzildən çıxarılması barədə maraqlı şəxslərin iddiasına da baxa bilər. İddia təmin edilərkən cavabdehin birgə yaşayış qaydalarını mütəmadi olaraq pozması və bununla əlaqədar onunla birgə bir mənzildə yaşamağın mümkünsüzlüyü nəzərə alınır.

Valideynlik hüququndan məhrum olunaraq mənzildən çıxarılmış valideyn mənzil hüququnu itirmiş hesab olunur. Belə şəxslər yalnız valideynlik hüquqları bərpa olunduqdan sonra yetkinlik yaşına çatmış uşaqlarının mənzilinə köçə bilərlər.²

İşə baxarkən məhkəmə valideynin (onlardan birinin) hərəkətlərində cinayət əməli olduğunu aşkar edərsə, bu barədə prokurora məlumat verməyə borcludur.

Məhkəmə valideyni valideynlik hüquqlarından məhrum edərsə, onda öz qətnaməsində, uşağın kimin himayəsinə, tərbiyəsinə verilməsini göstərməlidir. Uşaq ikinci valideynə, qəyyumluq və himayə orqanına və yaxud müəyyən olunmuş qaydada təyin edilmiş qəyyuma, (himayəçi) verilir. Uşağın ikinci valideynə verilməsi mümkün olmadıqda və ya hər iki valideyn valideynlik hüquqlarından məhrum edildikdə, eləcə də qəyyum (himayəçi) təyin olunmadığı hallarda uşaq qəyyumluq və himayə orqanına verilməlidir. Uşağın qohumlarının və başqa şəxslərin himayəsinə verilməsinə onlar qəyyum və ya himayəçi təyin olunduqdan sonra yol verilir.

Valideynlərin öz uşaqlarını tərbiyə etmək vəzifəsi uşaqlar yetkinlik yaşına çatana qədər müəyyən olunduğundan, vali-

¹ Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun 1976-cı il 29 dekabr tarixli 3 №-li Qərarı, p. 8.

² Жилин В., Чубаров В. Выселение лиц, лишенных родительских прав. // Советская Эстифия. 1987, □17, с. 26 – 27.

deynlik hüququndan məhrum etmə yalnız 18 yaşına çatmamış uşaqlar barəsində mümkündür.

Məhkəmə valideynlik hüquqlarından məhrum etmə haqqında qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdən sonra üç gündən gec olmayaraq bu qətnamədən çıxarışı vətəndaşlıq aktlarının dövlət qeydiyyatı orqanına göndərməlidir.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşağa münasibətdə, həmin uşaqla qohumluq faktına əsaslanan bütün hüquqlarını itirirlər.

Ailə Məcəlləsinin 66-cı maddəsinə əsasən valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər həmin uşaqla qohumluq faktına əsaslanan bütün hüquqlarını, eləcə də uşaqdan təminat almaq, habelə uşaqlar üçün təyin edilmiş dövlət müavinəti almaq və imtiyazlardan istifadə etmək hüququnu itirirlər.

Valideynlik hüquqlarından məhrum etmə yalnız valideynlərin qeyri-qanuni hərəkətlərinə məruz qalmış uşaqlara şamil edilir. Sonradan doğulan uşaqlar barəsində valideynlər valideynlik hüquqlarını saxlayırlar.

Valideynlik hüquqları dedikdə, yetkinlik yaşına çatanadək uşağı tərbiyə etmək hüququ, onun hüquqlarını müdafiə etmək və qanuni nümayəndəsi olmaq hüququ, başqa şəxslərdən uşağı tələb etmək hüququ, övladlığa götürülməyə razılıq vermək hüququ və s. nəzərdə tutulur. Valideynlər ilk növbədə uşağı tərbiyə etmək hüququndan və bu hüquqla bağlı bütün səlahiyyətlərdən məhrum edirlər.

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi Plenumunun qeyd olunan “Valideynlik hüquqlarından məhrum etmə və uşaqların tərbiyə edilməsi hüquqları barədə mübahisələr üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Qərarının 8-ci bölməsində göstərilir ki, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş şəxslər öz uşaqlarından təminat almaq hüququnu itirirlər. Burada söhbət maddi yardıma ehtiyacı olan, əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərin gələcəkdə uşaqlardan aliment almaqdan gedir. Ailə Məcəlləsinin 82-ci maddəsinə əsasən əmək qabiliyyəti olan yetkinlik yaşına çatmış övladlar maddi yardıma ehtiyacı olan əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamağa və onlara qayğı göstərməyə borcludurlar. Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş şəxslərə qarşı uşaq-

lar belə vəzifə daşıyırlar. Əksinə, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşaqların saxlanmasını təmin etmək vəzifələrindən azad edilmirlər.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş şəxslər Ailə Məcəlləsinin 120.1.2-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürən ola bilməzlər. Ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hüquqlardan məhrum edilmiş valideynlər, eləcə də hüququn başqa sahələrində uşaqlarla əlaqədar nəzərdə tutulan hüquqlardan da məhrum edilirlər. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1138-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş və mirasın açıldığı günədək bu hüquqları bərpa edilməmiş valideynlər uşaqlarının qanun üzrə vərəsələri ola bilməzlər. Vəsiyyət üzrə vərəsəlik burada istisna təşkil edir. Çünki fiziki şəxs, Mülki Məcəllənin 1166-cı maddəsində göstəriləndiyi kimi, ölməsi halı üçün öz əmlakını və ya onun bir hissəsini həm vərəsələr sırasından, həm də kənar adamlar sırasından bir və ya bir neçə şəxsə öz istəyi ilə qoya bilər.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşaqlar üçün təyin edilmiş dövlət müavinəti almaq və imtiyazlardan istifadə etmək hüququndan da məhrum olunurlar.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər (onlardan biri) ilə uşaqların birgə yaşama məsələsini məhkəmə Azərbaycan Respublikasının mənzil qanunvericiliyinə əsasən həll edir.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin (onlardan birinin) uşaqları mənzilə xüsusi mülkiyyət hüququna və ya ondan istifadə hüququna, uşağın valideynlərlə və başqa qohumlarla qohumluq faktına əsaslanan əmlak hüquqlarına, o cümlədən vərəsəlik hüququna malikdirlər.

Qeyd edildiyi kimi valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşaqların saxlanmasını təmin etmək vəzifələrindən azad edilmirlər. Məhkəmə cavabdehi valideynlik hüquqlarından məhrum edərkən eyni zamanda ondan alimentin tutulması məsələsini də həll etməlidir. Əgər valideynlərdən biri valideynlik hüquqlarından məhrum edilərsə və uşaq saxlanmaq üçün ikinci valideynə, qəyyuma və yaxud himayəçiyə verilərsə, onda aliment onların xeyrinə tutulur. Valideynlik hüquqlarından

məhrumetməyə qədər uşaqlar uşaq evlərinə veriliblərsə, bu halda aliment uşaq evlərinin xeyrinə, uşaqların qəyyumluq və himayə orqanına verildiyi hallarda isə aliment uşaqların verildiyi şəxsin və uşaq evinin hesabına tutulur. Məhkəmə, valideynlik hüquqlarından məhrumetmə haqqında qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdən sonra üç gündən gec olmayaraq, bu qətnamədən çıxarışı qəyyumluq və himayə orqanına və uşağın doğumunun qeydə alındığı VVADQ şöbəsinə göndərməlidir. Bu ona görə edilir ki, uşağın doğum haqqında aktda valideynlərinin valideynlik hüququndan məhrum edilmələri barədə qeydlər olsun. Uşağın doğum haqqında aktda bu barədə qeyd edilmədikdə, valideynlik hüququndan məhrum edilmiş valideynə bir müddətdən sonra yetkinlik yaşına çatmış uşağına qarşı müəyyən tələblər (məsələn, aliment) irəli sürmək imkanı yaradır.¹

Uşaq valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi haqqında məhkəmənin qətnaməsindən altı ay keçəndən sonra övladlığa götürülə bilər.

§ 6. Valideynlik hüquqlarının hüquqlarının bərpası

Valideynlik hüququndan məhrumetmə müddətsiz xarakter daşıyır. Valideynlik hüququndan məhrumetmədə valideyn – övlad hüquq münasibətlərinin prinsip etibarilə pozulmasına baxmayaraq Qanunda valideynin valideynlik hüquqlarının bərpası imkanı nəzərdə tutulmuşdur. Ailə Məcəlləsinin 67-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlərin (onlardan birinin) həyat tərzini, əxlaqları, uşağın tərbiyəsinə münasibətləri dəyişdikdə, valideynlik hüquqları bərpa edilir. Beləliklə, valideynlik hüququndan məhrum edilmiş şəxs islah olunmağa vadar olunur. O, uşaqla öz əlaqələrini kəsmir, uşaqla görüşməyə can atır, uşağı saxlamaq vəzifəsini həyata keçirmək istəyir. Onların hərəkətləri və həyat tərzində yaxşılığa doğru böyük dəyişikliklər baş verir. Bütün bunlar valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynin

¹ См. Короткова Л. Регистрация лишения родительских прав // Советская Юстиция – 1987. □19, с. 27.

(valideynlərin) öz valideynlik hüquqlarının bərpasını tələb etməyə əsas verir.

Valideynlik hüquqlarından məhrum etməyə yalnız məhkəmə qaydasında yol verildiyindən, valideynlik hüquqlarının bərpası məsələsi də yalnız məhkəmədə həll olunur. Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər (onlardan biri) valideynlik hüquqlarının bərpası ilə bağlı ərizə ilə məhkəməyə müraciət etdikdə, məhkəmə bu işə ümumiddia qaydasında baxır.

Valideynlik hüquqlarının bərpası ilə bağlı işlərə baxılarkən, məhkəmə valideynin həyat tərzinin dəyişib-dəyişməməsini, onun uşağı tərbiyə etməyə qadir olmağını diqqətlə yoxlamağa borcludur. Valideynlik hüquqlarının bərpasına, yalnız bunun uşağın mənafeyinə zidd olmadığı hallarda yol verilir.

Valideynlik hüquqlarının bərpası uşağın mənafeyinə zidd olarsa, məhkəmə valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarının bərpası iddiasını uşağın rəyini nəzərə almaqla rədd edə bilər.

Valideynlik hüquqlarının bərpası barədə iddia, uşağın kimin himayəsində olmasından asılı olaraq, ikinci valideynə və yaxud qəyyuma (himayəçiyə) və ya uşaq evinə qarşı irəli sürülə bilər. Valideynlik hüquqlarının bərpası işinə qəyyumluq və himayə orqanının iştirakı ilə baxılır.¹

Ailə Məcəlləsinin 67.4-cü maddəsinə əsasən valideynlik hüquqlarının bərpası ilə bağlı valideynlərin ərizəsi ilə birlikdə uşağın valideynlərə (onlardan birinə) qaytarılması tələbinə də baxıla bilər. Valideynlik hüquqlarının bərpası ilə bağlı çıxarılmış qətnamənin surəti məhkəmə tərəfindən qəyyumluq və himayə orqanına və VVADQ şöbəsinə göndərilməlidir.

Valideynlik hüquqları bərpa edilərkən on yaşına çatmamış uşaqların buna razılığı tələb olunmur. Valideynlərin (onlardan birinin) həyat təzi, əxlaqları, uşağın tərbiyəsinə münasibətlərinin dəyişməsindən asılı olmayaraq, uşaq on yaşına çatmışsa, ancaq onun razılığı ilə valideynlik hüquqları bərpa edilə bilər. Əks halda valideynlik hüquqları bərpa oluna bilməz.

Ailə Məcəlləsinin 67.7-ci maddəsində göstərilir ki, uşaq öv-

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 7.12.1979 г., п. 20.

ladlığa götürülmüşsə və övladlığa götürmə ləğv edilməmişsə, valideynlik hüquqları bərpa edilə bilməz. İlk növbədə bu uşaqların mənafeyinə görə belə edilir. Çünki uşağın tərbiyə olunduğu yeni ailədə yaranmış münasibətləri pozmaq, uşağa qarşı vaxtilə qeyri-qanuni hərəkətlər etmiş valideynlərin marağını, uşağın tərbiyəsini öz üzərinə götürmüş övladlığa götürənin marağı ilə qarşı-qarşıya qoymaq məqsədəuyğun deyil. Nəzərə almaq lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 123.1-ci maddəsinə əsasən, valideynlər valideynlik hüquqlarından məhrum edilmişlərsə və bundan bir il müddət keçmişsə, övladlığa götürməyə onların razılığı tələb olunmur. Təcrübədə bu məsələ çox böyük ehtiyatlıqla həll olunur. Övladlığa götürmənin möhkəm və stabil bazası olmalıdır. Ona görə də övladlığa götürənlərin hüquqlarına etiraz edilməsinə, onların maraqlarının valideynlərinin maraqları ilə, eləcə də valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin maraqları ilə toqquşmasına yol verilməməlidir. Bu cür toqquşmalara, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin, uşağın artıq övladlığa götürülməsinə baxmayaraq, onu geri qaytarmaq istədikləri zaman rast gəlinir. Bütün bunlar nəticədə uşağın sağlamlığına və onun marağına pis təsir edə bilər.

§ 7. Valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərdən uşağın alınması ilə yanaşı Qanun, valideynlik hüquqlarından məhrumetmədən, uşağın valideynlərindən alınmasına da yol verir. Hər iki halda, uşağın valideynlərindən alınmasına səbəb, ailədə uşaq üçün yaranmış təhlükəli vəziyyət və valideynlərin təqsiridir.

Ailə Məcəlləsinin 68.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmə valideynlik hüquqlarından məhrumetmədən uşağın mənafeyini nəzərə almaqla, valideynlərdən (onlardan birindən) uşağın alınması barədə qətnamə qəbul edə bilər.

Uşağın valideynlərlə (onlardan biri ilə) qalması onlardan asılı olmayan hallarda (psixi pozğunluq və ya başqa xroniki xəstəliklər, ağır vəziyyət və s.) uşağın həyatı üçün təhlükə yaradırsa,

valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına, yəni uşağın valideynlərindən alınmasına yol verilir.

Valideynlərin davranışı onlarla qalan uşaq üçün təhlükə yaratdığı bütün hallarda, məhkəmə uşağı alaraq qəyyumluq və himayə orqanına verilməsi barədə qətnamə çıxarmalıdır.

Valideynlər öz davranışını dəyişmədikdə məhkəmə qətnaməsinin çıxarılmasından 6 ay keçdikdən sonra qəyyumluq və himayə orqanı uşaqların mənafeyini nəzərə alaraq valideynlik hüquqlarından məhrumetmə iddiası qaldırmalıdır. Qəyyumluq və himayə orqanı valideynləri (onlardan birini) bu müddətdən də tez valideynlik hüquqlarından məhrumetmə barədə iddia qaldıra bilər.

Valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması (uşağın alınması) barədə iddia qaldırmaq hüququna uşağın yaxın qohumları, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları müdafiə edən orqanlar, məktəbəqədər, ümumtəhsil və başqa müəssisələr də malikdirlər. Valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması barədə işə məhkəmədə ümumiddia qaydasında qəyyumluq və himayə orqanının iştirakı ilə baxılır. Bu zaman məhkəmə valideynlərdən aliment tutulması məsələsini də həll edir.

Qətnamədən çıxarış qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdən sonra 3 gündən gec olmayaraq məhkəmə tərəfindən qəyyumluq və himayə orqanına göndərilir.

Valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılan valideynlər uşağın tərbiyəsi ilə şəxsən məşğul olmaq, uşaq valideynlər üçün dövlət müavinətləri və imtiyazlarına olan hüquqlarını itirirlər. Ancaq buna baxmayaraq onlar uşağın saxlanması təmin etmək vəzifəsindən azad edilmirlər.

Valideynlərdən alınmış uşaqlar mənzilə xüsusi mülkiyyət hüququna və ya yaşayış sahəsindən istifadə, valideyn və digər qohumlarla faktiki qohumluğa əsaslanan əmlak hüquqlarına, o cümlədən vərəsəlik hüququna malikdirlər.

Hər iki valideynin valideynlik hüquqları məhkəmə tərəfindən məhdudlaşdırıldığı hallarda uşaq qəyyumluq və himayə orqanının himayəsinə verilir.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə, eləcə də uşağın alınması ilə əlaqədar başqa işlər məhkəmədə qaldırılarkən, əgər

valideynlərin davranışı onlarla qalan uşaq üçün təhlükəlidirsə, hakim Mülki Prosessual Məcəllənin 157– 158-ci maddələrində nəzərdə tutulan qaydada uşağın, məhkəmə qətnaməsi çıxarılanadək, müvəqqəti olaraq cavabdehlərdən alınması məsələsini həll etməlidir. Bu məsələnin həllinə prosesin istənilən mərhələsində yol verilə bilər.

Əgər valideynlik hüququndan məhrum etmə yalnız valideynlərə tətbiq edilsə, onda uşağın alınması həm valideynlərə, həm də onları əvəz edən şəxslərə tətbiq edilir.

Məhkəmə, valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına əsaslar aradan qalxdıqda, valideynlərin (onlardan birinin) verdiyi iddialar üzrə uşağın onlara (onlardan birinə) qaytarılması, valideynlərə qarşı qoyulmuş məhdudiyətlərin ləğv olunması barədə qətnamə qəbul edə bilər.

Uşağın mənafeyinin, marağının qorunması bu məsələnin həllində əsas yer tutur. Ona görə də uşağın valideynə qaytarılması uşağın mənafeyi ilə ziddiyyət yaradarsa, onda məhkəmə valideynlərin iddiasını rədd edə bilər.

IV. FƏSİL. AİLƏ ÜZVLƏRİNİN ALİMENT ÖHDƏLİKLƏRİ

§ 1. Valideynlərin uşaqlarını saxlamaq vəzifələri

Ailə Məcəlləsinin 75.1-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlər uşaqlarını saxlamağa borcludurlar. Göründüyü kimi Qanun yetkinlik yaşına çatmamış, yəni 18 yaşına çatmamış uşaqların saxlanması uşaqların valideynlərinə bir vəzifə kimi həvalə etmişdir. Uşaqları saxlamaq vəzifəsi valideynlərin əxlaqi borcu və mühüm vəzifəsidir. Bu vəzifəni yerinə yetirməkdən boyun qaçıran valideyndən məhkəmə vasitəsilə aliment tutula bilər. Uşaqlara kömək göstərməkdən qərəzli boyun qaçırma hallarında isə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, CM-nin 176.1-ci maddəsində göstərilir ki, əmək qabiliyyəti olan və işləyən valideynlər tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayan uşağın (uşaqların), habelə yetkinlik yaşına çatmış, lakin əmək qabiliyyəti olmayan övladların saxlanması üçün məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş vəsait ödəməkdən qərəzli olaraq boyun qaçırmaya görə minimum əmək haqqı məbləğinin yüz mislindən beş yüz mislinədək miqdarda cərimə və ya yüz doxsan saatdan iki yüz qırx saatadək ictimai işlər və ya altı ayadək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Uşaqlarını saxlamağın qayda və formasını valideynlər müstəqil müəyyən edirlər. Onlar yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarına aliment ödənilməsi barədə saziş baxlamaq hüququna malikdirlər. Əgər belə bir saziş olmazsa və valideynlər (onlardan biri) uşaqları saxlamadıqda və məhkəmədə bu barədə iddia verilmədikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlar üçün aliment tutulması barədə valideynlərə (onlardan birinə) qarşı iddia qaldıra bilər. Uşaqların öz anaları ilə yaşadıkları hallarda alimentin tutulması barədə iddia ataya qarşı irəli sürülür. Ata tərəfindən tərbiyə olunan uşaqların saxlanması üçün aliment isə anadan tutulur. Uşaqlar başqa şəxslərin (məsə-

lən, baba, nənə, bibi, xala, əmi və s.) himayəsində olduqda, bu şəxslər uşaqların hər iki valideynindən aliment almaq hüququna malikdirlər. Ananın öz doğma uşağına qarşı aliment vəzifəsi VVADQ şöbəsində qeydiyyatdan keçmiş qan qohumluğu faktına əsasən yaranır. Atanın aliment vəzifəsi isə uşağın nikah dövrü öz ata və anasından anadan olması, atalığın tanınması və ya atalığın məhkəmə qaydasında müəyyən edilməsi faktlarına əsaslanır. Valideynlərin aliment vəzifəsi sözsüz vəzifə olduğundan, bu valideynin yaşından və onun vəsaitinin olub-olmamasından asılı deyildir.

Aliment öhdəliklərinə iddia müddəti şamil edilmir. Ona görə də uşaq yetkinlik yaşına çatanadək istənilən vaxtda onun saxlanması üçün aliment tutulması barədə iddia qaldırıla bilər. Uşaq yetkinlik yaşına çatdıqda isə alimentin tutulmasına avtomatik olaraq xitam verilir.

Uşaqların xeyrinə tutulan aliment valideynlərin qazancından (gəlirindən) tutulur. Ailə Məcəlləsini 76-cı maddəsində valideynlərdən tutulan alimentin miqdarı müəyyən edilmişdir. Uşaqlar üçün onların valideynlərindən hər ay bir uşağa görə qazancın və valideynlərin başqa gəlirlərinin dördüdə bir hissəsi; iki uşağa görə qazancın (başqa gəlirlərin) üçüdə bir hissəsi; üç və daha çox uşağa görə isə qazancın (başqa gəlirlərin) yarısı miqdarında aliment tutulur.

Bununla birlikdə Qanunda uşaqların saxlanması üçün alimentin sabit pul məbləğində, eləcə də tutulmanın bu iki növünün birləşdirilməsi nəzərdə tutulur. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 78-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlər arasında yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlara aliment ödənilməsi barədə saziş yoxdursa, eləcə də aliment verməyə borclu olan valideynin qazancı (gəliri) qeyri-müntəzəm, dəyişən olarsa, ya qazancın (gəlirin) hamısını və ya bir hissəsini həmin valideyn natura və ya xarici valyuta ilə alırsa, yaxud onun qazancı və ya sair gəliri yoxdursa, habelə alimentin valideynin qazancından (gəlirindən) müəyyən hissə kimi tutulması mümkün olmadığı, çətinlik tərətdiyi və ya təərəflərdən birinin marağını əhəmiyyətli dərəcədə pozduğu başqa hallarda, uşaqların saxlanması üçün vəsait tutulmasını tələb edən şəxsin xahişi ilə alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən

hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində və ya eyni zamanda həm sabit pul məbləğində, həm də qazancın (gəlirin) müəyyən hissəsi kimi müəyyən edilə bilər. Sabit pul məbləğinin miqdarı məhkəmə tərəfindən valideynlərin (tərəflərin) maddi və ailə vəziyyəti, diqqətəlayiq olan digər hallar nəzərə alınmaqla uşağın əvvəlki təminatının səviyyəsinin mümkün qədər maksimal saxlanması əsas tutularaq müəyyən edilir.

Valideynlərdən hər biri ilə uşaq qalıbsa, bir valideyndən aztəminatlı digər valideynin xeyrinə hər ay tutulan alimentin miqdarı qanuna əsasən sabit pul məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Bunu bir misalla izah etmək olar.

Deyək ki, nikah pozulduqdan sonra uşağın biri anasının, o biri isə atasının himayəsinə verilir. Ananın qazancı ayda 160000 min manat, atanın qazancı isə 240000 min manat təşkil edir. Anası ilə yaşayan qızının saxlanması üçün ata hər ay 60000 min manat (240000 manatın 1/4 hissəsini), ana isə atası ilə yaşayan oğlunun saxlanması üçün 40000 min manat (160000 manatın 1/4 hissəsini) miqdarında aliment ödəməlidirlər. Bu halda 20000 min manat (60000 – 40000) sabit pul məbləği anası ilə yaşayan uşağın saxlanması üçün atadan tutulmalıdır. Bir sözlə, belə hallarda aliment aztəminatlı valideynlə birgə yaşayan uşağın xeyrinə tutulur.

Ailə Məcəlləsinin 76.2-ci maddəsinə əsasən uşaqların saxlanması üçün tutulan alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən tərəflərin ailə və maddi vəziyyəti, eləcə də diqqətəlayiq olan başqa hallar nəzərə alınmaqla azaldıla və artırıla bilər. Buna aşağıdakı hallarda yol verilir:

- aliment ödəyən valideynin başqa uşağının olması və onların aliment alan uşaqlara nisbətən aztəminatlı olması;
- aliment ödəyən valideyn I və ya II qrup əlil olduqda;
- saxlanması üçün aliment tutulan uşaq işlədikdə və kifayət qədər əmək haqqı aldıqda;
- diqqətəlayiq olan başqa hallarda.

Göstərilən birinci halda aliment alan uşaqların aliment ödəyən valideynin başqa uşaqları ilə bərabər maddi vəziyyətdə olmaları nəzərdə tutulur. Belə işlərə baxarkən məhkəmə aliment ödəyən valideynin qazancını (başqa gəlirlərini), eləcə də başqa

əmək qabiliyyəti olmayan ailə üzvlərinin olmasını müəyyənləşdirməlidir. Bu əsasla alimentin azaldılmasında məhkəmə aliment alan uşaqların yaşadıkları valideynin və onun başqa ailə üzvlərinin əmək haqqlarını nəzərə almamalıdır.

Aliment ödəyən I və ya II qrup əlil valideynin alimentin azaldılması barədə iddia ilə müraciəti ondan irəli gəlir ki, əlilliyə görə təqaüd əksər hallarda onun yeganə gəlir mənbəyini təşkil edir. Bununla birlikdə bu insanların çox vaxt dərmana, məişət köməyinə böyük ehtiyacları vardır.

Bəzən 15-17 yaşlarında olan azyaşlılar işləyirlər və özlərini təmin etmək üçün kifayət qədər qazanırlar. Aliment alan və işləyən uşaqların əmək haqqı bəzi hallarda aliment ödəyənin əmək haqqından artıq miqdarda olur. Belə olduqda aliment ödəyən şəxs alimentin azaldılması barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Daha sonra qanunda göstərilir ki, alimentin miqdarı diqqətəlayiq olan başqa hallar nəzərə alınmaqla da azaldıla və artırıla bilər.

Qanunun mənasından görünür ki, uşaqların saxlanması üçün tutulan alimentin azaldılması və artırılması məhkəmənin borcu deyil, onun hüququdur. Belə ki, məhkəmə alimentin azaldılması barədə cavabdehin xahişini rədd edə bilər, çünki Qanun bu tələbin hökmən təmin olunmasını yox, onun təmin olunmasının mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Məhkəmə təcrübəsinə nəzər salaq. Aliment ödəyən ikinci qrup əlil valideynin alimentin azaldılması barədə iddiası məhkəmə tərəfindən rədd edilmişdir. Məhkəmədə müəyyən olunmuşdur ki, aliment ödəyən valideyn II qrup əlil olmasına baxmayaraq işləyir, yüksək əmək haqqı alır və bununla əlaqədar alimenti tam həcmdə ödəmək qabiliyyətinə malikdir.

İşləyən və kifayət qədər əmək haqqı alan uşağın saxlanması üçün tutulan alimentin azaldılması barədə iddiaya baxarkən məhkəmə uşağın məktəbi ataraq işə girməsinin səbəblərini araşdırmalıdır. Uşağın işləməsinə səbəb, aliment ödəyən valideynin alimenti ödəməməsi olarsa, onda məhkəmə alimentin azaldılması tələbini rədd edə bilər.

Bir neçə məhkəmə qərarına əsasən ayrı-ayrı anaların xeyrinə

tutulmuş alimentlərin azaldılmasına, ödənilən alimentlər qanunda nəzərdə tutulan miqdardan artıq olduğu hallarda yol verilir. Belə hallarda aliment ödəyən, aliment alanların hər birinə ayrı-ayrılıqda alimentin azaldılması tələbi ilə müraciət etməlidir. Məsələn, Azər birinci nikahdan olan uşağın saxlanması üçün qazancının (başqa gəlirinin) 1/4 hissəsi miqdarında aliment ödəyirdi. Onun ikinci nikahı pozularkən ondan bu nikahdan olan uşağın saxlanması üçün yenə də qazancının 1/4 hissəsi miqdarında aliment tutulmuşdur. Göründüyü kimi Azərin iki uşağın saxlanması üçün ödədiyi aliment onun qazancının yarısını təşkil edir. Halbuki, Ailə Məcəlləsinin 76.1.2-ci maddəsinə əsasən Azərdən iki uşağa görə onun qazancının 1/3 hissəsi miqdarında aliment tutulmalıdır. Azərin alimentin azaldılması barədə məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır. Bu halda hər bir uşağa valideynin qazancının 1/6 hissəsi (1/3: 2) miqdarında aliment tutulmalıdır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqlara görə aliment ümumi qayda ilə tutulur və uşağın qəyyumuna (himayəçisinə) və ya himayədar valideynlərə (atalığa, analığa) ödənilir. Ailə Məcəlləsinin 79-cu maddəsinə əsasən valideyn himayəsindən məhrum olmuş və tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində və digər analoji müəssisələrdə yerləşdirilən uşaqların valideynlərindən tutulan aliment həmin müəssisələrin hesabına keçirilir və hər bir uşağın özünə xərclənir. Göstərilən müəssisələr həmin məbləğləri bankda saxlaya bilər. Məbləğlərin dövriyyəsiindən alınan gəlirin 50 faizi uşaqların saxlanmasına sərf olunur. Uşaq bu müəssisələri tərk etdikdə aliment məbləğlərin cəmi və alimentin dövriyyəsiindən əldə olunan gəlirin 50 faizi uşağın adına bankda açılan hesaba köçürülür.

Valideynlər yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlarını saxlamağa borclu olduqları kimi, onlar əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmış övladlarını da saxlamağa borcludurlar. Ailə Məcəlləsinin 80.2-ci maddəsiində göstərilir ki, aliment ödənilməsi barədə saziş olmadıqda, əmək qabiliyyəti olmayan yetkinlik yaşına çatmış övladların saxlanması üçün alimentin miqdarı, tərəflərin ailə və maddi vəziyyəti, diqqətəlayiq olan digər maraqları nəzərə alınmaqla məhkəmə tərə-

findən hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində müəyyən edilir. Tərəflərin ailə və maddi vəziyyətlərinin dəyişilməsi ilə əlaqədar maraqlı şəxs alimentin miqdarının dəyişdirilməsi (azaldılması və ya artırılması) barədə iddia qaldıra bilər. Əmək qabiliyyəti olmayan yetkinlik yaşına çatmış övladın əmək qabiliyyəti bərpa olunarsa, eləcə də onun alimentə ehtiyacı olmazsa (məsələn, onun bütün ehtiyaclarını ödəyən miqdarda təqaüdün təyin olunması), onda aliment ödəyən valideyn alimenti ödəməkdən azad olunması barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət edə bilər.

Valideynlər uşaqların saxlanması üçün alimentdən başqa, uşaqlara görə əlavə xərclərdə də iştirak etməyə borcludurlar. Ailə Məcəlləsinin 81-ci maddəsində göstərilir ki, alimentin tutulması barədə saziş olmadıqda və ya sazişdə müstəsna hallarla (ağır xəstə, şikəst olan uşaqlara, habelə əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmış övladlara göstərilən kənar xidmətin haqqının ödənilməsi ilə əlaqədar və digər hallarda) əlaqədar yaranmış xərclərin ödənilməsi qaydası müəyyən edilməmişsə, valideynlərdən hər biri məhkəmə tərəfindən əlavə xərclərin ödənilməsinə cəlb oluna bilərlər. Tutulmalı olan məbləğin miqdarı yaranmış xərclərdən və ya gələcəkdə çəkilməsi zəruri olan xərclərdən asılı olaraq müəyyən edilir. Valideynlərin əlavə xərclərə cəlb olunması qaydasını məhkəmə müəyyən edir. Bu xərclərin miqdarı məhkəmə tərəfindən müəyyən edilərkən valideynlərin və uşaqların ailə və maddi vəziyyəti, eləcə də tərəflərin diqqətəlayiq olan digər maraqları nəzərə alınır. Əlavə xərclər hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində təyin edilir. Əgər uşaqlara görə əlavə xərc birdəfəlik xarakter daşıyırsa, onda xərcin birdəfəlik ödənilməsi barədə qərar qəbul edilir. Dəqiq müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində tələb olunan xərclərin (məsələn, uşağın kurorta göndərilməsi ilə bağlı xərclər) ödənilmə müddəti məhdudlaşdırılır. Əlbəttə, əgər uşağın səhhəti yenidən pisləşərsə, onda iddiaçı yenidən iddia qaldıra bilər. Uşağın səhhəti əlavə xərclər tələb etməzsə, cavabdeh öz növbəsində xərci ödəməkdən azad olumasını xahiş etmək hüququna malikdir.

§ 2. Yetkinlik yaşına çatmış övladların valideynlərini saxlamaq vəzifəsi

Yetkinlik yaşına çatmış övladların valideynləri saxlamaq vəzifəsi Ailə Məcəlləsinin 82.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu maddə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 34-cü maddəsinin 5-ci hissəsini təkrarlayır. Konstitusiyanın göstərilən maddəsinə əsasən valideynlərə hörmət etmək, onların qayğısına qalmaq uşaqların borcudur. 18 yaşına çatmış əmək qabiliyyətli uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamağa borcludurlar.

Valideynlərin öz uşaqlarına qarşı hüquqlarından düzgün istifadə etməsi, uşaqların tərbiyəsi ilə lazımınca məşğul olması gələcəkdə uşaqların onlara qarşı hörmət və qayğısı ilə nəticələnir. Valideynlər lazım gələrsə öz uşaqlarından maddi kömək almaq hüququna malikdirlər. Yetkinlik yaşına çatmış uşaqların öz valideynlərini saxlamaq, onların qayğısına qalmaq kimi ailə-hüquq vəzifələri düşüncəli və könüllü surətdə həyata keçirilir. Ancaq təəssüflər olsun ki, valideynlərinə qarşı öz borclarını, vəzifələrini dərk etməyən, onların qayğılarına qalmayan şəxslərə həyatda rast gəlmək olur. Ona görə də Qanun yetkinlik yaşına çatmış övladların maddi yardıma ehtiyacı olan, əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamaq vəzifəsini müəyyən edərək, bu vəzifələrin məhkəmə vasitəsi ilə məcburi qaydada həyata keçirilməsinə yol verir.

Ailə Məcəlləsinin 82.2-ci maddəsində göstərilir ki, aliment ödənilməsi barədə saziş olmadıqda əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan valideynlər üçün aliment əmək qabiliyyəti olan və yetkinlik yaşına çatmış övladlardan məhkəmə qaydasında tutulur.

Alimentin ödənilməsinə əmək haqqı və başqa gəlir mənbəyi olan yalnız yetkinlik yaşına çatmış övladlar cəlb edilə bilərlər. Bəzən yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlar işləyərək əmək haqqı alır və öz valideynlərinə maddi cəhətdən köməklik göstərirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, övlad yetkinlik yaşına çatmayanadək öz valideynlərini saxlamağa görə hüququ vəzifə daşımır. Məhkəmə belə hallarda aliment tuta bilməz.

Qanunun mənasından görünür ki, valideynləri saxlamaq vəzifəsi, yalnız onların maddi yardıma ehtiyacı olduğu və əmək qabiliyyətlərini itirdikləri hallarda yaranır. 55 yaşa çatmış qadınlar və 60 yaşına çatmış kişilər yaşa görə əmək qabiliyyəti olmayanlar hesab edilirlər. Müvafiq qaydada əlillik statusunu almış şəxslər də əmək qabiliyyəti olmayan şəxslər hesab olunurlar. Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, lazımi əmək stajı olan əmək qabiliyyəti olmayan vətəndaşlar dövlət təqaüdü ilə təmin olunurlar. Ona görə də yetkinlik yaşına çatmış uşağın aliment ödəmək vəzifəsi, yalnız maddi yardıma ehtiyacı olan əmək qabiliyyəti olmayan valideynə görə yaranır. Maddi yardıma ehtiyacı olma faktoru işin konkret hallarından asılı olaraq məhkəmə tərəfindən müəyyən olunur. Məhkəmə xüsusilə valideynin dövlət himayəsində olmasını, valideynlərin bir-birini saxlaması imkanını nəzərə ala bilər.

Ailə Məcəlləsinin 82.3-cü maddəsinə əsasən övladların hər birindən tutulan alimentin həcmi məhkəmə tərəfindən valideynlərin və övladların maddi vəziyyəti, ailə və tərəflərin diqqətəlayiq digər maraqları nəzərə alınmaqla hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində müəyyən edilir.

Alimentin miqdarı müəyyən olunarkən məhkəmə tələbin valideynlərin əmək qabiliyyəti olan və yetkinlik yaşına çatmış övladlarından hamısına, birinə və ya bir neçəsinə verildiyindən asılı olmayaraq, onların hamısını nəzərə almağa haqlıdır. Bu norma Ailə Məcəlləsinin 82.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Maddi yardıma ehtiyacı olan əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamaq vəzifəsi əmək qabiliyyəti olan yetkinlik yaşına çatmış övladların üzərinə düşdüyündən, onların hamısı alimentin ödənilməsinə cəlb olunmalıdırlar. Nəzərə almaq lazımdır ki, çox vaxt valideynlər bütün uşaqlarına qarşı iddia qaldırmaq arzusunda olurlar. Çünki, uşaqların bəziləri könüllü olaraq öz valideynlərinə kömək edir, onlara qarşı öz borclarını yerinə yetirirlər. Ona görə də, adətən valideynlər onlara qarşı düzgün mövqe tutmayan uşaqlara iddia irəli sürürlər. Belə hallarda məhkəmə bütün övladların maddi vəziyyətini nəzərə almaqla cavabdehin payını müəyyənləşdirir.

Övladların, növbə ilə müəyyən müddət ərzində öz vali-

deynlərini saxlamalarını müəyyən etmək düzgün deyil. Məhkəmə qərarının icrası zamanı yetkinlik yaşına çatmış övladlar, valideynlərin arzusu nəzərə alınmaqla, valideynlərin saxlanması barədə öz aralarında razılığa gələ bilirlər. Bu razılığa valideynlər etiraz edərsə və bu razılıq məhkəmənin alimentin tutulması barədə qətnaməsinə zidd olarsa, onda o hüquqi qüvvəyə malik deyildir.

Əmək qabiliyyəti olan yetkinlik yaşına çatmış övladlar maddi yardıma ehtiyacı olan əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini təkcə saxlamağa deyil, həm də onlara qayğı göstərməyə borcludurlar. Valideynlərə qayğı göstərmək övladların əsas vəzifələrindən biridir. Yetkinlik yaşına çatmış övladların valideynlərini saxlamaq vəzifəsindən fərqli olaraq bu övladların valideynlərə qayğı göstərmək vəzifəsi hüquqi təsdiqlə təmin olunmamışdır. Valideynlərə qayğı göstərmək vəzifəsini məcburi həyata keçirmək olmaz. Bu vəzifənin Qanunda öz əksini tapması son dərəcə tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Valideynlər öz övladlarından onlara qarşı qayğı göstərməyi tələb edə bilməzlər. Valideynlərə qayğı göstərməyi pul və ya başqa əmlakla dəyişmək mümkün deyil. Əlbəttə söz yox ki, valideynlərinə qayğı göstərməyən yetkinlik yaşına çatmış övladlara qarşı ictimai təsir tədbirləri görülebilsin.

Ailə Məcəlləsinin 82.5-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlərin öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməməsi məhkəmə tərəfindən müəyyən olunarsa, uşaqlar əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan valideynlərini saxlamaq vəzifəsindən azad edilə bilirlər. Öz uşaqlarına qarşı valideynlik vəzifəsini yerinə yetirməyən valideynlər gələcəkdə öz uşaqlarından maddi kömək almağa ümid olmamalıdır. Lakin həyatda belə valideynlərin öz övladlarından kömək gözləməsinə rast gəlinir. Məhkəmə tərəfindən valideynlərin (valideynin) öz valideynlik vəzifəsini yerinə yetirməməsi faktının müəyyən olunması, uşaqların valideynlərini saxlamaq vəzifəsindən azad edilməsinə əsas verir. Çünki belə hallarda dövlət valideynin öz övladlarından aliment tələbini təmin edə bilməz. Öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməyən valideynin aliment tələbinin təmin olunması isə qanunvericiliyin əxlaqi əsasına zidd olan hal

dır. Valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməmək dedikdə, valideynlərin təqsirli davranışı, hərəkəti nəticəsində öz valideynlik borcunun yerinə yetirməmələri başa düşülür. Valideynlər özlərindən asılı olmayan səbəblərdən uzun müddət ərzində öz uşaqlarını saxlaya və onların tərbiyəsi ilə məşğul ola bilmədikdə, yetkinlik yaşına çatmış övladları onları saxlamağa borcludurlar.

Daha sonra qeyd etmək lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 82.6-cı maddəsinə əsasən uşaqlar valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərinə aliment ödəməkdən azad edilirlər.

Əmək qabiliyyəti olan və işləyən övlad (övladlar) tərəfindən əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərin saxlanması üçün məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş vəsaiti ödəməkdən qərəzli olaraq boyun qaçıрмаğa görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Cinayət Məcəlləsinin 176.2-ci maddəsinə əsasən bu hərəkət minimum əmək haqqı məbləğinin beş yüz mislinədək miqdarda cərimə və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Yetkinlik yaşına çatan övladlar əmək qabiliyyəti olmayan valideynlərini saxlamadıqda və valideynləri ağır xəstəliyə tutulduqda, şikəst olduqda, onlara qulluq etməyə görə kənar şəxslərə haqq ödəmək lazım gəldikdə və digər müstəsna hallarda, yetkinlik yaşına çatmış övladlar məhkəmə qaydasında yuxarıdakı hallarla əlaqədar əlavə xərclərin çəkilməsinə cəlb edilə bilərlər. Əlavə xərclərin ödənilməsi qaydası və bu xərclərin miqdarı tərəflərin sazişi ilə də müəyyən oluna bilər.

§ 3. Ər-arvadın və keçmiş ər-arvadın aliment öhdəlikləri

Ər-arvad bir-birinə maddi cəhətdən kömək etməlidirlər. Belə qarşılıqlı vəzifə ər-arvad arasında nikahın qeydə alındığı andan yaranır. Ər-arvadın bir-birinə maddi cəhətdən kömək etmələri bir qayda olaraq könüllü şəkildə həyata keçirilir. Qanunda göstərilir ki, bu köməyin göstərilməsindən imtina edildikdə və ər-arvad arasında saziş olmadıqda zəruri vəsaitə malik olan tərəfdən məhkəmə qaydasında aliment tələb oluna bilər.

Ailə Məcəlləsinin 84.2-ci maddəsinə əsasən aşağıdakı

şəxslər zəruri vəsaitə malik olan digər tərəfin aliment ödəməsi-
ni tələb etmək hüququna malikdirlər:

– əmək qabiliyyəti olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan
ər-arvad;

– hamiləliyi dövründə və ümumi uşaqlarının doğulduğu gün-
dən üç il ərzində arvad;

– əlil ümumi uşağa qulluq edən və ehtiyacı olan ər və ya ar-
vad-uşaq 18 yaşına çatana qədər;

– I qrup əlil ümumi uşağa qulluq edən və ehtiyacı olan ər və
ya arvad.

Beləliklə, yalnız qanunla müəyyən olunmuş qaydada nikahla-
rı qeydiyyata alınmış ər və arvad aliment tələb edə bilər. Qadın
və kişinin uzun müddət birgə yaşaması onların arasında ər-arvad
arasında olan hüquq münasibəti yaratmır və onların bir-birini
saxlaması üçün hüquqi vəzifə yaratmır. Ailə münasibətlərinin
faktiki olaraq dayandırılması ər-arvadın bir-birini maddi cəhət-
dən saxlamaqdan azad etmir. Ər-arvadın uzun müddət ayrı yaşa-
malarının da əhəmiyyəti yoxdur.

Etibarsız hesab edilmiş nikah ər-arvadın qarşılıqlı hüquq və
vəzifələrini yaratmadığından, ər-arvadın bir-birini saxlamaq və-
zifəsini də yaratmır. Ailə Məcəlləsinin 28.5-ci maddəsində gös-
tərilir ki, nikah etibarsız hesab edilərkən məhkəmə, belə nikahın
bağlanması nəticəsində hüquqları pozulmuş ər (arvadın) sax-
lanması üçün digər tərəfdən vəsait tuta bilər.

Əmək qabiliyyətinin olmaması maddi yardıma ehtiyacı olan
ərin (arvadın) digər tərəfdən aliment tələb etmək üçün əsas
şərtlərdəndir. Təqaüd yaşına çatmış və ya I və II qrup əlil sayı-
lan ər (arvad) əmək qabiliyyəti olmayan hesab edilir. Alimentin
tutulması üçün ikinci şərt– ər-arvadın maddi yardıma ehtiyacı ol-
masıdır. Aliment almaq üçün “əmək qabiliyyəti olmama”, həm
də “maddi yardıma ehtiyacı olma” şərtləri olmalıdır. Bu şərtlər-
dən hər hansı birinin olmaması aliment almaq hüququnu yarat-
mır.

Qanunun mənasından görünür ki, ər (arvadın) maddi kömək
göstərməsi üçün onun buna zəruri vəsaiti olmalıdır. Maddi cə-
hətdən saxlamaq tələbi ünvanlanmış ər (arvadın) buna imkanı
olmalıdır. İmkanı olmayan ər (arvaddan) əmək qabiliyyəti

olmayan və maddi yardıma ehtiyacı olan ərin (arvadın) xeyrinə aliment tutulması barədə qərar real olmayan və yerinə yetirilə bilməyən bir qərardır.

Nikah pozulduqdan sonra keçmiş ər-arvadın aliment öhdəlikləri yarana bilər. Bu Ailə Məcəlləsinin 85-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Yalnız, qanunda göstərilən şəxslər nikah pozulduqdan sonra zəruri vəsaitə malik olan keçmiş ərdən (arvaddan) aliment ödəməyi tələb etmək hüququna malikdirlər. Bunlar aşağıdakılardır:

– hamiləlik dövründə və ümumi uşaqlarının doğulduğu gündən, üç il ərzində keçmiş arvad; Arvadın keçmiş ərindən tələb etdiyi aliment arvadın maddi yardıma ehtiyacı olub-olmamasından asılı olmayaraq tutulur. Məhkəmə doğrulacaq və yaxud doğrulmuş uşağın maraqları naminə qadın üçün bu etapda yarana biləcək həyat tərzini nəzərə alaraq aliment təyin edir. Ümumi uşaqların doğulduğu gündən üç il keçdikdən sonra aliment işinə xitam verilir. Bu müddət keçdikdən sonra arvad ümumi əsaslarla (əmək qabiliyyəti olmadıqda və maddi yardıma ehtiyacı olduqda) ərindən maddi cəhətdən kömək tələb edə bilər;

– yetkinlik yaşına çatmamış əlil ümumi uşağa və ya uşaqlıqdan I qrup əlil olan ümumi uşağa qulluq edən və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad);

– nikah pozulana qədər və ya nikah pozulduğu gündən bir il ərzində əmək qabiliyyətini itirən və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad);

– ər-arvad uzun müddət nikahda olmuşlarsa, nikah pozulduğu andan 5 il müddətindən gec olmayaraq pensiya yaşına çatan və maddi yardıma ehtiyacı olan keçmiş ər (arvad).

Göründüyü kimi, aliment almaq üçün tələb olunan ən vacibi keçmiş ər (arvadın) maddi yardıma ehtiyacının olmasıdır.

Aliment ödənilməsi barədə keçmiş ər-arvad arasında saziş olmadıqda, məhkəmə qaydasında keçmiş ərə (arvada) ödənilməli olan alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən keçmiş ərin (arvadın) ailə və maddi vəziyyəti, tərəflərin digər diqqətəlayiq olan maraqları nəzərə alınmaqla, hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləği formasında müəyyən edilir. Alimentin miqdarı hər bir

konkret halda müəyyənləşdirilir. Aliment qazancın (başqa gəlirlərin) müəyyən hissəsi və yaxud faizi məbləğində təyin edilə bilməz. Aliment yalnız sabit pul məbləği miqdarında təyin edilir.

Aliment təyin edərkən məhkəmə keçmiş ər-arvadın ailə və maddi vəziyyətini nəzərə alır. Keçmiş ər (arvadın) ailə üzvlərinin sayı, onların yaşı özlərini müstəqil surətdə təmin edib, saxlama imkanlarından asılı olaraq alimentin miqdarı müəyyən edilir.

Keçmiş ər (arvadın) öz uşaqlarından aliment almaları, onları öz aralarındakı aliment öhdəliklərindən azad etmir. Bu, yalnız alimentin miqdarı müəyyənləşdirilərkən məhkəmə tərəfindən nəzərə alınə bilər.

Alimentin miqdarının dəyişilməsinə yol verilirmi? Əvvəlki ailə qanunvericiliyindən fərqli olaraq, qüvvədə olan Ailə Məcəlləsində keçmiş ər (arvaddan) tutulan alimentin miqdarının dəyişilməsi nəzərdə tutulmamışdır. Buna baxmayaraq keçmiş ər (arvadın) ailə və maddi vəziyyəti dəyişdikdə, onlar alimentin miqdarının dəyişdirilməsi ilə bağlı iddia qaldıra bilərlər.

Ailə Məcəlləsinin 87-ci maddəsində ər (arvadın) arvadı (əri) saxlamaq vəzifəsindən azad edilməsi və ya bu vəzifənin müddətinin məhdudlaşdırılması da nəzərdə tutulmuşdur. Bu ailə və nikah münasibətlərini tənzimləyən ümumi prinsiplərə əsaslanır. Buna yalnız məhkəmənin qətnaməsinə əsasən yol verilir.

Maddi yardıma ehtiyacı olan ər (arvad) əmək qabiliyyətini spirtli içkilərin, narkotik vasitələrin qəbulu və ya qəsdən törətdiyi cinayət əməli nəticəsində itirdikdə, aliment ödənilməsinə tələb edən ər (arvad) ailədə ləyaqətsiz davrandıqda, nikah çox çəkmədiyə hallarda, məhkəmə əri (arvadı) nikah pozulduqdan sonra maddi yardıma ehtiyacı olan və əmək qabiliyyəti olmayan arvadı (əri) saxlamaq vəzifəsindən azad edə və bu vəzifəni müəyyən müddətlə məhdudlaşdırə bilər.

“Nikahın çox çəkməməsinin” müddəti qanunda müəyyən edilməmişdir. Bu işin konkret hallarından asılı olaraq məhkəmə tərəfindən müəyyən olunur.

§ 4. Qardaş və bacıların yetkinlik yaşına çatmayan və ya əmək qabiliyyəti olmayan qardaş və bacılarını saxlamaq vəzifəsi

Qardaş və bacıların yetkinlik yaşına çatmayan və ya əmək qabiliyyəti olmayan qardaş və bacılarını saxlamaq vəzifəsi Ailə Məcəlləsinin 88-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. yetkinlik yaşına çatmayan və yardıma ehtiyacı olub valideynlərindən saxlanılması üçün yardım ala bilməyən qardaş və bacılar buna zəruri vəsaitə malik yetkinlik yaşına çatmış qardaş və bacılardan məhkəmə qaydasında aliment almaq hüququna malikdirlər.

Əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmış qardaş və bacılar valideynlərindən, yaxud da ərindən (arvadından) və ya yetkinlik yaşına çatan uşaqlarından saxlanmaq üçün maddi yardım ala bilmədikdə onlara da eyni hüquq verilir.

Ailə Məcəlləsinin 88-ci maddəsində nəzərdə tutulan bu vəzifə yalnız zəruri vəsaitə malik yetkinlik yaşına çatmış qardaş və bacılara həvalə edilə bilər. Qanunun bu göstərişi tələb edir ki, aliment ödəməli olan şəxsin maddi vəziyyəti yoxlanılmalı və onun aliment ödəmək üçün zəruri vəsaitə sahib olması müəyyən edilməlidir. Gəlir mənbəyi bu zaman öz-özlüyündə heç bir əhəmiyyət kəsb etmir (əmək haqqı, təqaüd və s.). Hər bir halda, aliment öhdəlikləri aliment ödəməli olan şəxsin maddi vəziyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etməməlidir.

§ 5. Baba və nənənin nəvələrini, eləcə də nəvələrin baba və nənəni saxlamaq vəzifələri

Baba və nənənin nəvələrini, eləcə də nəvələrin baba və nənəni saxlamaq vəzifələri Ailə Məcəlləsinin 89 və 90-cı maddələrində nəzərdə tutulmuşdur. Ailə Məcəlləsinin 89-cu maddəsində göstərilir ki, yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmayan nəvələr saxlanmaq üçün öz valideynlərindən maddi yardım ala bilmədikdə, buna zəruri vəsaitə malik baba və nənədən məhkəmə qaydasında aliment almaq hüququna malikdirlər. Nəvə ilə həm ata xətti, həm də ana xətti üzrə baba (nənə) arasında

aliment öhdəlikləri yaranır. Əgər iddia ata xətti üzrə baba və nə-nəyə qarşı qaldırılmışsa, onda onlar ana xətti üzrə baba və nə-nəni məhkəməyə çağırtdıra bilərlər. Məhkəmə onların uşağın tərbiyə olunmasında iştirakını, maddi vəziyyətini və başqa halları nəzərə alaraq alimentin kimdən tutulması məsələsini həll edir. Bu məsələ həll edilərkən məhkəmə iki vacib şərti nəzərə almaldır. Birincisi, yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmayan nəvələrin saxlanmaq üçün öz valideynlərindən maddi yardım ala bilməməsini, ikincisi isə baba və nə-nənin aliment ödəmək üçün zəruri vəsaitə malik olmasıdır. Aliment tutularkən baba və nə-nənin maddi vəziyyəti yoxlanılmalıdır.

Əgər uşağın valideynləri əmək qabiliyyətinə malik olaraq işləyirlərsə və uşağı özləri saxlamaq imkanına qadırdırlərsə, onda baba və nə-nədən aliment tutulmasına yol verilməməlidir.

Əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatan nəvələr saxlanmaq üçün valideynlərindən, yaxud da ərdən (arvaddan) maddi yardım ala bilmədikdə, onlara da eyni hüquq verilir.

Ailə Məcəlləsinin 90-cı maddəsinə əsasən əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan baba və nə-nə saxlanmaq üçün yetkinlik yaşına çatan övladlarından və ya ərindən (arvadından) maddi yardım ala bilmədikdə, zəruri vəsaitə malik olan nəvələrdən məhkəmə qaydasında aliment verilməsini tələb etmək hüququna malikdirlər. Baba, nə-nə və nəvələr yaxın qohum hesab olunurlar. Həyatda çox hallarda valideynlərlə yanaşı baba və nə-nə də öz nəvələrinin tərbiyə olunmasında və saxlanmasında iştirak edirlər. Bəzi hallarda isə onlar uşağın valideynlərini belə əvəz edirlər. Ona görə də baba və nə-nə öz nəvələrindən saxlanmaq üçün aliment tələb edə bilərlər. Aliment tutularkən baba və nə-nənin saxlanmaq üçün yetkinlik yaşına çatan övladlarından və ya ərindən (arvadından) maddi yardım ala bilməməsi, eləcə də nəvənin aliment ödəmək üçün zəruri vəsaitə malik olmasının müəyyən edilməsi vacib şərtlərdəndir. Baba və nə-nə yalnız zəruri vəsaitə malik olan nəvədən aliment ala bilər. Aliment ödəməyə borclu olan şəxsin maddi vəziyyəti yoxlanılmalıdır. Çünki aliment tutaraq onun maddi vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə pisləşdirməyə yol vermək olmaz.

§ 6. Yetirmələrin öz faktik tərbiyəçilərini saxlamaq vəzifəsi

Yetirmələrin öz faktik tərbiyəçilərini saxlamaq vəzifəsi Ailə Məcəlləsinin 91-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmayan uşaqları faktik tərbiyə etmiş və saxlamış əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan şəxslər, öz yetkinlik yaşına çatmış övladlarından və ya ərnlərindən (arvadlarından) təminat ala bilmədikdə, yetkinlik yaşına çatmış öz əmək qabiliyyətli yetirmələrindən məhkəmə qaydasında aliment verilməsini tələb etmək hüququna malikdirlər.

Aliment öhdəliklərinin yaranması üçün əsas fakt uşaqları faktik tərbiyə etmək və saxlamaqdan ibarətdir. Uşaqları tərbiyə etmək və saxlamaq məqsədilə özünə götürmüş şəxs faktik tərbiyəçi hesab olunur. Tərbiyə olunmağa götürülmüş uşaqlar isə yetirmələr adlanırlar. Bu zaman qarşılıqlı saxlanma hüquq və vəzifələrin yaranmasının əsasını qohumluq və yaxud yaxınlıq əlaqələri yox, hüquqi fakt – uşağın tərbiyəsi təşkil edir.

Faktik tərbiyə həmişə uşağın daim tərbiyə olunması və saxlanması ilə bağlıdır.

Ona görə də uşağın müvəqqəti olaraq (valideynlərin başqa yerə getmələri ilə əlaqədar, onların xəstələnməsi və s.) başqa şəxsin tərbiyəsində olması və başqa şəxs tərəfindən saxlanması Ailə Məcəlləsinin 91.1-ci maddəsində göstərilən öhdəlikləri yaratmır. Faktiki tərbiyə ona görə faktiki adlanır ki, bu şəxs qanuni və hüquqi vəzifəsinin olmamasına baxmayaraq könüllü olaraq uşağın tərbiyəsi və saxlanması funksiyalarını öz üzərinə götürür.

Faktiki tərbiyəçi sözünün mənasından görünür ki, heç kimi yad uşağı tərbiyə etməyə və saxlamağa məcbur etmək olmaz. Lakin buna baxmayaraq bu missiyanı könüllü olaraq öz üzərinə götürmüş şəxs (faktiki tərbiyəçi) əmək qabiliyyəti olmayan, maddi yardıma ehtiyacı olan, yetkinlik yaşına çatmayan yetirməsinə maddi yardımdan imtina edə bilməz. Belə hallarda faktiki saxlama və tərbiyənin müddəti əsas rol oynayır. Belə ki, faktik tərbiyəçilər öz yetirmələrini beş ildən çox müddətdə tərbiyə etdikləri və saxladıkları hallarda yetirmələrindən aliment tələb edə bilirlər.

Ailə Məcəlləsinin 91.2-ci maddəsində göstərilir ki, faktiki

tərbiyəçilər öz yetirmələrini beş ildən az müddətdə tərbiyə etdiyi və saxladığı, yaxud lazımınca tərbiyə etmədiyi və ya saxlamadığı hallarda məhkəmə onları saxlamaq vəzifəsindən yetirmələri azad edə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 91.1-ci maddəsində göstərilən tələblər, yəni faktik tərbiyəçinin yetirməsindən aliment tələb etmə hüququ qəyyumluğa (himayəyə) verilmiş və ya tərbiyə olunmaq üçün himayədar ailəyə verilmiş şəxslərə həvalə olunmur. Qəyyumlar və himayəçilər qanuna görə himayəçiliyində olan şəxsləri saxlamağa borclu deyillər.

Ona görə də onlardan faktiki tərbiyəçi kimi öz yetirmələrinin saxlanması üçün aliment tutula bilməz. Ailə Məcəlləsinin 141.1-ci maddəsinə əsasən uşağı tərbiyə etmək, onun sağlamlığının fiziki və psixi, mənəvi və əxlaqi inkişafının qeydində qalmaq uşağın qəyyumunun (himayəçisinin) hüquq və vəzifəsidir. Göründüyü kimi qəyyumun (himayəçinin) uşağı maddi cəhətdən saxlamaq vəzifəsi qanunda nəzərdə tutulmamışdır. Ancaq buna baxmayaraq qəyyum (himayəçi) könüllü olaraq öz hesabına uşağı maddi cəhətdən saxlayır. Əlbəttə qəyyumun (himayəçinin) belə hərəkəti yüksək əxlaqi qiymətə layiq görülməlidir. Bu hərəkət onların maddi maraqlarına toxuna biləcək hər hansı bir əqibətlə nəticələnməməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, heç kim qəyyum və himayəçilərə öz keçmiş yetirmələrinə könüllü olaraq maddi yardım göstərməyi qadağan edə bilməz.

§ 7. Ögey oğul və qızların ögey ata və ananı saxlamaq vəzifəsi

Ögey oğul və qızların ögey ata və ananı saxlamaq vəzifəsi Ailə Məcəlləsinin 92-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan ögey ana və ata, ögey oğul və qızlarını tərbiyə etmişlərsə və saxlamışlarsa və özlərinin yetkinlik yaşına çatan övladlarından və ya ərindən (arvadından) saxlanmaq üçün maddi yardım ala bilmirlərsə, əmək qabiliyyəti olan və yetkinlik yaşına çatmış ögey oğul və qızların

dan məhkəmə qaydasında saxlanmaq üçün təminat verilməsini tələb edə bilərlər.

Ögey ata və ana öz ögey oğul və qızlarını saxlamağa borcludurlar. Bunun üçün onların uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olması və saxlanması tələb olunur. Aliment öhdəliyi yaxın qohumluq ilə bağlı deyil, keçmişdə ögey oğul və qızların tərbiyəsi ilə məşğul olunub və saxlanması əsasında həyata keçirilir. Ögey oğul və qızların öz doğma valideynlərindən aliment almaları, eləcə də ögey ata və ananın bu uşaqların saxlanmasında müəyyən dərəcədə iştirakının əhəmiyyəti yoxdur. Ögey ata və ananın uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olması əsas şərtlərdəndir.

Əmək qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan ögey ana və ata özlərinin yetkinlik yaşına çatan övladlarından və ya ərindən (arvadından) saxlanmaq üçün maddi yardım ala bilmədiyi halda ögey oğul və qızlarına qarşı iddia ilə çıxış edə bilər. Ögey ata və ananın aliment öhdəlikləri uşağın atası (anası) ilə bağlanmış nikahın pozulmasından sonra da davam edir.

Ögey oğul və qızların öz ögey ata və analarına qarşı aliment öhdəlikləri ögey ata və ananın yalnız uşaqları tərbiyə etdikləri və onları saxladıkları təqdirdə yarana bilər.

Ögey ata və ana ögey oğul və qızları beş ildən az tərbiyə etmiş və ya saxlamışlarsa, habelə ögey oğul və qızların tərbiyəsi üzrə öz vəzifələrini lazımınca yerinə yetirməmişlərsə, məhkəmə ögey oğul və qızları ögey ata və ananı saxlamaq vəzifəsindən azad edə bilər.

Ögey ata və ana, ögey oğul və qızların tərbiyəsi üzrə öz vəzifələrini lazımınca yerinə yetirmədikdə onlardan aliment tələb edə bilməz. Ailə Məcəlləsinin 92.2-ci maddəsində göstərilən bu şərt Ailə Məcəlləsinin 82.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan hüquq norması ilə demək olar ki, eynidir. Bu maddədə göstərilir ki, valideynlərin öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməməsi uşaqları onları saxlamaqdan azad edir.

Ailə Məcəlləsinin 92.2-ci maddəsində xüsusi şərtlər də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, ögey ata və ana, ögey oğul və qızların 5 ildən az tərbiyə etmiş və ya saxlamışlarsa, onda məhkəmə ögey oğul və qızları ögey ata və ananı saxlamaq vəzifəsindən azad edə bilər. Məlumdur ki, doğma uşaqlar neçə müddət öz va-

lideynləri tərəfindən tərbiyə olunub, birgə yaşamasından asılı olmayaraq öz valideynlərini saxlamağa borcludurlar.

§ 8. Alimentin ödənilməsi barədə saziş

Ailənin əmək qabiliyyəti olan üzvlərinin əmək qabiliyyəti olmayan digər üzvlərini saxlamaq vəzifəsi onların əxlaqi və hüquqi vəzifəsidir. Əksər hallarda əmək qabiliyyəti olmayan şəxslərin saxlanması üçün vəsait könüllü olaraq verilir. Bu hallarda vəsaitin (alimentin) ödənilməsi barədə saziş bağlanır. Alimentin ödənilməsi barədə saziş yeni bir hüquq norması kimi Ailə Məcəlləsinin 94-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının 26 dekabr 1969-cu ildə qəbul olunmuş Nikah və Ailə Məcəlləsində aliment ödəməli olan şəxslə onu alan şəxs arasında sazişin bağlanması göstərilməmişdir. Ancaq buna baxmayaraq aliment ödəməli olan şəxs könüllü surətdə işlədiyi, oxuduğu, təqaüd aldığı idarə, təşkilat və müəssisənin müdiriyyətinə ərizə verərək aliment tutulmasını tələb edə bilərdi.

Ərizədən başqa heç bir sənəd tələb olunmurdu. Aliment ödəyən şəxsimenti könüllü olaraq ödədiyindən aliment alanın buna razılığı tələb olunmurdu. Yeni Ailə Məcəlləsinin 94.1-ci maddəsində göstərilir ki, aliment ödənilməsi barədə saziş (alimentin miqdarı, ödənilmə qaydası və şərtləri) aliment ödəməli olan şəxslə onu alan şəxs arasında, aliment ödəməli olan və (və ya) onu alan şəxs fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs olduqda isə həmin şəxslərin qanuni nümayəndələri arasında bağlanır. Tam fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslər aliment ödənilməsi barədə sazişi özlərinin qanuni nümayəndələrinin razılığı ilə bağlayırlar. Tərəflər arasında bağlanan bu saziş yazılı formada bağlanır və notariat qaydasında təsdiq olunur. Aliment ödənilməsi barədə sazişin qanunla müəyyən olunmuş formasına əməl edilməməsi Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 14-cü fəslində göstərilən hüquq normalarına əsasən sazişin etibarsızlığına səbəb olur. Notariat qaydasında təsdiq olunmamış alimentin ödənilməsi barədə sazişin hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Aliment ödənilməsi barədə saziş notariat qaydasında təsdiq edildikdən sonra icra vərəqəsi qüvvəsinə malik olur.

Qeyd etmək lazımdır ki, alimentin ödənilməsi barədə sazişin bağlanması, icrası, dəyişdirilməsi, pozulması və etibarsız sayılması üçün Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması, icrası, dəyişdirilməsi, pozulması və etibarsız sayılması barədə normaları tətbiq olunur.

Aliment ödənilməsi barədə saziş tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə bağlandığından, bu sazişin dəyişdirilməsi və pozulması da qarşılıqlı razılıq əsasında həyata keçirilir. Sazişin dəyişdirilməsi və pozulması yazılı formada baş verir və notariat qaydasında təsdiq edilir.

Aliment ödənilməsi barədə sazişi icra etməkdən birtərəfli qaydada imtina etməyə və onun şərtlərinin birtərəfli qaydada dəyişdirilməsinə yol verilmir.

Sazişi imzalayan tərəflərin maddi və ailə vəziyyətində əsaslı dəyişiklik olduqda və aliment ödənilməsi barədə sazişin dəyişilməsi və pozulması üçün razılıq əldə edilmədikdə, maraqlı tərəf məhkəmədə iddia qaldırmaq hüququna malikdir.

Qeyd olunduğu kimi, aliment ödənilməsi barədə sazişdə alimentin miqdarı, ödənilmə qaydası və şərtləri yalnız tərəflərin razılığı ilə müəyyən olunur. Saziş üzrə alimentin miqdarı məhkəmə qaydasında müəyyən edilə bilən alimentin miqdarından az olmamalıdır. Saziş üzrə alimentin miqdarının indeksasiyası bu sazişə uyğun aparılır. Alimentin miqdarının indeksasiyası qaydasının sazişdə nəzərdə tutulmadığı halda indeksasiya Ailə Məcəlləsinin 110-cu maddəsinə əsasən aparılır. Yəni sabit pul məbləğində tutulan alimentin indeksasiyası aliment tutan təşkilatın müdiriyyəti tərəfindən müəyyən olunmuş, minimum əmək haqqı məbləğinin artımına mütənasib olaraq müəyyən edilir. Alimentin indeksasiyası məqsədi üçün məhkəmə tərəfindən onun miqdarı müəyyən olunmuş minimum əmək haqqı məbləğinin müəyyən mislinə uyğun sabit pul məbləğində müəyyən olunur.

Aliment ödənilməsi barədə sazişə əsasən alimentlər aliment ödəməli olan şəxsin qazancından və ya digər gəlirindən müvafiq hissədə:

- sabit pul məbləğində birdəfəlik ödəməklə;
- əmlak təqdim olunması yolu ilə və barəsində razılıq əldə olunmuş digər üsullarla alına bilər.

Aliment ödənilməsi barədə tərəflər arasında bağlanmış sazişdə aliment ödənilməsinin müxtəlif üsulları nəzərdə tutula bilər.

Saziş üzrə aliment alanın maraqları pozulduqda, yəni sazişdə nəzərdə tutulan təminatın verilməsi şərtləri azyaşlı uşağın, yaxud yetkinlik yaşına çatan, lakin əmək qabiliyyəti olmayan ailə üzvünün maraqlarını pozursa, onda bu sazişin etibarsız sayılması üçün azyaşlı uşağın və ya yetkinlik yaşına çatan, lakin əmək qabiliyyəti olmayan ailə üzvünün qanuni nümayəndəsi, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı məhkəmə qarşısında iddia qaldıra bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, «müvafiq icra hakimiyyəti orqanı»nın səlahiyyətlərini yerli icra hakimiyyətlərinin qəyyumluq və himayə orqanları həyata keçirirlər.

§ 9. Alimentin ödənilməsi və tutulması qaydası

İlk növbədə aliment ailə üzvləri arasında aliment ödənilməsi barədə saziş əsasən ödənilir. Aliment ödənilməsi barədə saziş olmadıqda isə Ailə Məcəlləsinin 13-16-cı fəsillərində göstərilmiş şəxslər aliment tutulması barədə məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

Notariat qaydasında təsdiq edilən aliment ödənilməsi barədə saziş aliment ödəməli olan şəxsin işlədiyi idarənin müəssisənin və təşkilatın müdiriyyətinə təqdim olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, aliment ödənilməsi barədə saziş notariat qaydasında təsdiq edildikdən sonra icra vərəqəsi qüvvəsinə malik olur. Ona görə də aliment ödəməli olan şəxsin işlədiyi təşkilata ya aliment ödənilməsi barədə saziş, ya da ki, bu sazişə əsasən verilmiş icra vərəqəsi təqdim olunur.

Təşkilatın müdiriyyəti saziş əsasında və ya icra vərəqəsi əsasında hər ay onun əmək haqqından və (və ya) başqa gəlirindən aliment tutmağa və onun icra vərəqəsində və ya sazişdə göstərilmiş şəxsə əmək haqqı və ya başqa gəlirlər verilən gündən sonra ən gec üç gün müddətində verməyə və ya aliment tutulan şəxsin vəsaiti hesabına göndərməyə borcludur.

Aliment ödənilməsi barədə sazişdə aşağıdakılar hökmən göstərilməlidir: aliment ödəməli olan şəxsin adı, ata adı və soyadı və onun yaşadığı ünvan; yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların

adları və anadan olma tarixləri; barələrində aliment tutulması şəxslər barədə məlumat. Sazişi hər iki tərəf imzalayır və notarius təsdiqləyir.

Ailə Məcəlləsinin 100.1-ci maddəsinə əsasən aliment almaq hüququ olan şəxs aliment ödənilməsi barədə saziş üzrə əvvəllər ona aliment ödənilməmişsə, aliment almaq hüququnun yarandığı vaxtdan asılı olmayaraq istənilən müddətdə məhkəməyə aliment tutulması barədə ərizə ilə müraciət etmək hüququna malikdir. Aliment məhkəməyə müraciət edildiyi vaxtdan tutulur. Məhkəmə iddiaçının aliment almaq üçün məhkəməyə müraciət edənədək tədbirlər gördüyünü, lakin aliment ödəməli olan şəxsin onu verməkdən boyun qaçırması nəticəsində alimentin alınmadığını müəyyən edərsə, əvvəlki dövr üçün aliment 3 illik müddət həddində verilə bilər.

Aliment ödənilməsi barədə saziş və ya icra vərəqəsi əsasında tutulan ümumi məbləğ aliment ödəməyə borclu olan şəxsin əmək haqqının və ya başqa gəlirinin 50 faizindən çox olduqda da aliment notariat qaydasında təsdiq olunmuş saziş əsasında tutulur.

Ailə Məcəlləsinin 101.1-ci maddəsində göstərilir ki, uşaqlara aliment tutularkən məhkəmənin aliment tutulması barədə qətnaməsi çıxarılanadək məhkəmə Azərbaycan Respublikasının Mülki Prosessual Məcəlləsi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada alimentin müvəqqəti tutulmasını qət edə bilər. Məhkəmə alimentin miqdarını müəyyən edərkən tərəflərin maddi və ailə vəziyyətlərini nəzərə almalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanlar üçün alimentin miqdarı Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə uyğun olaraq bir uşağa görə qazancın dördüdə bir hissəsi, iki uşağa görə üçdə bir hissəsi, üç və daha çox uşağa görə isə qazancın və başqa gəlirlərin yarısı miqdarında müəyyən edilir.

Aliment üzrə borclar alimentin məhkəmənin qətnaməsi və ya aliment ödənilməsi barədə saziş ilə müəyyən edilən miqdara uyğun olaraq məhkəmə icraçısı tərəfindən müəyyən edilir. Məhkəmə icraçısı tərəfindən aliment üzrə borcun müəyyən edilməsi ilə razılaşmayan tərəflərdən hər biri onun hərəkətlərindən Mülki Prosessual qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada şikayət edə bilər.

Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə uyğun olaraq yetkinlik yaşına çatmayanlara ödənilən aliment üzrə borcların miqdarı aliment ödəməli olan şəxsin onu ödəmədiyi dövr ərzindəki qazan-cına və başqa gəlirlərinə görə müəyyən edilir. Həmin şəxs göstərilən dövrdə işləmədikdə onun əmək haqqına və ya başqa gəlirlərinə görə müəyyən edilir. Həmin şəxs göstərilən dövrdə işləmədikdə və onun əmək haqqını və ya başqa gəlirlərini təsdiqləyən sənəd təqdim edilmədikdə aliment üzrə borcların miqdarı borc tutulduğu vaxtda Azərbaycan Respublikası üzrə orta əmək haqqına görə müəyyən edilir. Borcların bu cür müəyyən edilməsi tərəflərdən birinin marağını əhəmiyyətli dərəcədə pozarsa, həmin tərəf məhkəməyə müraciət edə bilər. Bu halda məhkəmə tərəflərin maddi və ailə vəziyyətini və diqqətəlayiq olan digər halları nəzərə alaraq aliment üzrə borcları sabit pul məbləğində müəyyən edə bilər.

Aliment ödənilməsi barədə sazişə əsasən tutulan aliment üzrə borcları ödəməkdən azad edilmə və ya onun miqdarının azaldılması tərəflərin razılığı ilə həyata keçirilir.

Məhkəmənin qətnaməsinə əsasən tutulan aliment üzrə borcların ödənməsindən tamamilə və ya qismən azad olunmaq barədə cavabdeh məhkəmə qarşısında iddia qaldırmaq hüququna malikdir. Cavabdehin bu tələbi aşağıdakı hallarda təmin edilə bilər:

- cavabdehin xəstəliyi;
- onun Silahlı Qüvvələrdə müddətli xidmətdə olması;
- digər üzrlü səbəblərə görə əmələ gələn borclar;
- və s. hallarda.

Cavabdehin borcları ödəməkdən tamamilə və ya qismən azad edilməsi məsələsi həll olunarkən onun ailə və maddi vəziyyətinin bu borcları ödəməyə imkan verib-verməməsi müəyyən olunmalıdır.

Bir çox hallarda cavabdehin ailə və maddi vəziyyəti ona aliment üzrə öz borcunu ödəməyə imkan vermir (az miqdarda əmək haqqı alması, himayəsində başqa şəxslərin olması və s.).

Qeyd edildiyi kimi aliment şəxsin saxlanması üçün tutulur. Ona görə də aliment başqa qarşılıqlı tələblərlə hesablaşmaya cəlb edilə bilməz.

Alimentin xüsusi xarakterindən görünür ki, alimentin ödənilməsi məbləğinin geri qaytarılmasına yol verilmir. Lakin bir sıra istisnalar mövcuddur. Ailə Məcəlləsinin 109.2-ci maddəsinə əsasən aşağıdakı hallarda alimentin ödənilməsi məbləği geri tələb oluna bilər:

– aliment ödənilməsi barədə saziş aliment ödəyən tərəfi aldatma, ona hədə-qorxu gəlmə və ya zor işlətmə nəticəsində bağlandığına görə etibarsız hesab edildikdə;

– məhkəmənin qətnaməsinin, aliment ödənilməsi barədə saziş və ya icra vərəqəsinin saxtalaşdırılması faktı məhkəmə hökümü ilə təsdiq olunduqda;

– aliment alan tərəfindən yalan məlumatların verilməsi və ya saxta sənədlərin təqdim edilməsi ilə əlaqədar aliment tutulması haqqında məhkəmə qətnaməsi ləğv olunduqda.

Göstərilən bu hərəkətlər uşağın və ya yetkinlik yaşına çatan fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin nümayəndəsi tərəfindən edilmişsə, aliment geri tələb olunmur, lakin alimentin ödənilmiş məbləği aliment ödəmiş şəxsin iddiası əsasında təqsirkar nümayəndədən tutulur.

Aliment verən şəxsin iş və yaşayış yerinin dəyişdirilməsi haqqında məlumat vermək vəzifəsi Ailə Məcəlləsinin 104-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Aliment tutulması haqqında məhkəmənin qətnaməsinə və ya aliment ödənilməsi barədə notariat qaydasında təsdiq olunmuş sazişə əsasən aliment tutan müəssisənin müdiriyyəti qətnamənin icra olunduğu yerdə məhkəmə icraçısına və aliment alan şəxsə aliment verən şəxs işdən çıxdıqda onun işdən çıxması haqqında, habelə onun yeni iş yeri və yaşayış yeri haqqında 3 gün müddətində məlumat verməyə borcludur.

Aliment ödəyən şəxs də öz növbəsində iş və ya yaşayış yerinin dəyişməsi haqqında, aliment yetkinlik yaşına çatmayan uşağa görə tutulduqda, həm də əlavə qazancı (əvəzçilik işinə görə və s.) haqqında həmin müddətdə məhkəmə icraçısına məlumat verməlidir. Göründüyü kimi Qanun bu vəzifəni yalnız müdiriyyət və cavabdehə həvalə etmişdir. Müdiriyyət aliment verən şəxsin işdən çıxması barədə məlumatı məhkəmə icraçısına verən zaman eyni vaxtda icra vərəqəsini də məhkəmə icraçısına

göndərir. İcra vərəqəsinin vaxtında göndərilməməsi aliment üzrə borcun yaranmasına səbəb ola bilər. Aliment verən şəxsin iş və yaşayış yerinin dəyişməsi barədə məlumatlar üzrsüz səbəbə görə xəbər verilmədikdə, bunda təqsiri olan vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

Ailə Məcəlləsinin 105-ci maddəsində əvvəlki ailə qanunvericiliyindən fərqli olaraq yeni bir hüquq norması – alimentin tutulması barədə tələbin aliment ödəməli olan şəxslərin əmlakına yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, aliment ödənilməsi barədə saziş və ya məhkəmənin qətnaməsi əsasında müəyyən edilmiş miqdarda aliment, habelə aliment üzrə borclar aliment ödəməli olan şəxsin qazancından və digər gəlirlərindən tutulur. Qazanc və digər gəlirlər çatışmadıqda aliment onu ödəməli olan şəxsin bankdakı və sair kredit idarələrindəki hesabında olan pul vəsaitindən, eləcə də mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsinə səbəb olan müqavilələr istisna olmaqla müqavilə əsasında kommersiya təşkilatlarına verilən pul vəsaitindən Mülki Prosesual qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada tutulur. Bu vəsaitlər çatışmadıqda tələb aliment ödəməli olan şəxsin qanunla yönəldilə bilən başqa əmlakına yönəldilə bilər.

Qeyd olunduğu kimi aliment məhkəməyə müraciət edildiyi vaxtdan tutulur. Ailə Məcəlləsinin 106.1-ci maddəsinə əsasən icra vərəqəsi və ya aliment ödənilməsi barədə notariat qaydasında təsdiq olunmuş saziş əsasında onların təqdim edilməsindən əvvəlki dövrə görə aliment 3 illik müddət həddində tutula bilər. Məhkəmənin alimentin tutulması barədə qətnaməsi apellyasiya və yaxud da kassasiya şikayətlərinin verilməsindən asılı olmayaraq təcili olaraq icraya yönəldilməlidir. İcra vərəqəsi qətnamə çıxdığı günün səhərişi günündən gec olmayaraq tərtib olunmalı və cavabdehin yerləşdiyi rayonun məhkəməsinə göndərilməlidir. Aliment alanın tələbi ilə icra vərəqəsi ona verilə bilər.

İcra vərəqəsinin itirildiyi hallarda qətnamə çıxarmış məhkəmə icra vərəqəsinin dublikatını verə bilər. Dublikat verilərkən, məhkəmə tərəfindən, tutulan alimentin miqdarının dəyişməsinə yol verilməzdir. Alimentin miqdarının dəyişilməsi yalnız müstəqil iddia qaldırmaqla həyata keçirilir.

Aliment, onu icra vərəqəsi və ya aliment ödənilməsi barədə saziş əsasında ödəməli olan şəxsin təqsiri üzündən ödənilmədikdə, əvvəlki dövr üçün aliment Ailə Məcəlləsinin 100.3-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş 3 illik müddətdən asılı olmayaraq istənilən müddətdə tutula bilər.

Təcrübədə alimentin miqdarının dəyişdirilməsi və aliment ödəməkdən azad etmə də mövcuddur. Məhkəmənin müəyyən etdiyi alimentin miqdarının dəyişdirilməsi və aliment ödəməkdən azad etmə Ailə Məcəlləsinin 112-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Maddədə göstərilir ki, aliment ödənilməsi barədə saziş olmadıqda, məhkəmə tərəfindən alimentin miqdarı müəyyən olunduqdan sonra tərəflərdən birinin ailə və maddi vəziyyətində dəyişiklik olmuşsa, məhkəmə tərəflərdən istənilən birinin tələbi ilə alimentin müəyyən olunmuş miqdarını dəyişə bilər və ya aliment ödəməli olan şəxsi tərəflərin diqqətəlayiq başqa maraqlarını da nəzərə almaqla aliment ödəməkdən azad edə bilər.

Bildiyimiz kimi alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində, həm də Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə uyğun olaraq qazancın (gəlirin) müəyyən hissəsi kimi müəyyən edilə bilər. Alimentin miqdarı aliment ödənilməsi barədə sazişlə də müəyyən oluna bilər. Belə saziş olmadıqda məhkəmə, tərəflərdən birinin ailə və ya maddi vəziyyətində dəyişiklik olduqda, tərəflərdən hər hansı birinin tələbi ilə alimentin miqdarını dəyişmək imkanına malikdir. Daha sonra məhkəmə aliment ödəməli olan şəxsi tərəflərin diqqətəlayiq başqa maraqlarını da nəzərə almaqla aliment ödəməkdən azad edə bilər.

Məhkəmə daha bir halda aliment ödəməli olan şəxsi aliment ödəməkdən azad edə bilər. Belə ki, yetkinlik yaşına çatan və fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxsin aliment ödəməli olan şəxsə qarşı qəsdən cinayət törətdiyi və ya ailədə nalayiq davrandığı müəyyən edilərsə, məhkəmə həmin şəxs üçün aliment tutulması barədə iddianı rədd etməkdə haqlıdır.

Aliment ödəməli olan şəxsin xarici ölkəyə daimi yaşamaq üçün getməsi onu aliment ödəməkdən azad etmir. Belə hallarda Ailə Məcəlləsinin 94, 97 və 98-ci maddələrinə uyğun olaraq aliment ödəməli olan şəxslə onu alan şəxs arasında yazılı formada

və notariat qaydasında təsdiq olunmuş aliment ödənilməsi barədə saziş bağlanılır. Bu sazişdə ödənilən alimentin miqdarı, indeksasiyası, alimentin ödənilməsi qaydası və üsulları nəzərdə tutula bilər. Xarici ölkəyə daimi yaşamaq üçün gedən, aliment ödəməli olan şəxslər, onun qanunla saxlamağa borclu olduğu ailə üzvləri, yeni aliment alan şəxslər, arasında saziş olmadıqda, maraqlı şəxslər məhkəməyə müraciət edərək aliment miqdarını sabit pul məbləğində müəyyən etməklə, onun birdəfəlik üsul ilə ödənilməsinə və ya alimentin əvəzinə müəyyən əmlak verilməsini, yaxud alimentin sair üsulla ödənilməsinə tələb edə bilərlər.

Qanunda aliment öhdəliklərinə xitam verilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 113.1-ci maddəsinə əsasən aliment ödənilməsi barədə saziş əsasında müəyyən olunmuş aliment öhdəliklərinə tərəflərdən birinin ölümü nəticəsində, sazişin müddəti bitdikdə və ya sazişdə nəzərdə tutulmuş əsaslar üzrə xitam verilir.

Məhkəmə qaydasında tutulan alimentin ödənilməsinə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

- uşaq yetkinlik yaşına çatdıqda və ya yetkinlik yaşına çatmamış tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etdikdə;
- aliment ödənilən uşaq övladlığa götürüldükdə;
- aliment alan şəxsin maddi yardım ehtiyacının ödənilməsi və ya əmək qabiliyyətinin bərpa olunduğu məhkəmə tərəfindən müəyyən olunduqda;
- aliment alan şəxs və ya aliment ödəyən şəxs öldükdə;
- əmək qabiliyyəti olmayan və ya ehtiyacı olan aliment alan ər və ya arvad yeni nikaha daxil olduqda.

V FƏSİL. VALİDEYN HİMAYƏSİNDƏN MƏHRUM OLAN UŞAQLARI TƏRBİYƏ FORMASI

§ 1. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi Ailə Məcəlləsinin 114-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, valideynlər öldükdə, valideynlik hüquqlarından məhrum olunduqda, valideynin hüquqları məhdudlaşdırıldıqda, valideynlər fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə, valideynlər xəstələndikdə, uzun müddət uşaqlarla birlikdə olmadıqda, valideynlər uşaqların tərbiyəsindən və ya onların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsindən yayındıqda, o cümlədən, tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrindən və digər analoji müəssisələrdən öz uşaqlarını götürməkdən imtina etdikdə, eləcə də valideyn himayəsinin olmadığı digər hallarda uşaqların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı dedikdə, qəyyumluq və himayə orqanı nəzərdə tutulmalıdır.

Qəyyumluq və himayə orqanı hüquqi müdafiənin xüsusi tədbirlərinə ehtiyacı olan vətəndaşlara dövlət qayğısının formalarından birini özündə cəmləşdirir. Ailə Məcəlləsinin 114.1-ci maddəsi qəyyumluq və himayə orqanının ümumi məqsədlərini müəyyən edir.

Ailə Məcəlləsinin 114.2-ci maddəsində isə qəyyumluq və himayə orqanının xüsusi məqsədləri nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda göstərilir ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı, yəni qəyyumluq və himayə orqanı valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqları aşkar edir, belə uşaqların uçotunu aparır və valideyn himayəsindən məhrum olmağın konkret hallarını nəzərə almaqla həmin uşaqların yerləşdirilməsi formalarını seçir, eləcə də onla-

rın saxlanması, tərbiyəsi və təhsili şəraitinə nəzarəti həyata keçirir.

Qəyyumluq və himayə orqanının həm ümumi, həm də xüsusi məqsədləri Qanunda göstərilən şəxslərin hüquq və mənafelərinin müdafiəsini təşkil etməkdir. Bu işlə qəyyumluq və himayə institutu məşğul olur. Qəyyumluq və himayə özündə Ailə və Mülki Hüquq institutlarının kompleksini təşkil edir. Bildiyimiz kimi Ailə və Mülki Hüquq institutları öz hüquq və maraqlarını xüsusi formada müdafiə etməyə ehtiyacı olan vətəndaşlar üzərində himayəçiliyin bütün növlərini özündə cəmləşdirir. İnstitutun məqsədlərindən biri də fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılan şəxslərin şəxsi və əmlak hüquqlarının müdafiəsidir.

Ailə Məcəlləsində qəyyumluq və himayə barədə hüquq normaları ayrıca bir fəslə təşkil edir. Mülki Məcəllədə isə qəyyumluq və himayə barədə hüquq normaları ayrı-ayrı institutların: fiziki şəxslər, əqdlər, mülki hüquq pozuntuları və s. institutların tərkiblərində öz əksini tapmışdır.

Beləliklə, Ailə Məcəlləsinin 114-cü maddəsində uşaqlar üzərində qəyyumluq və himayənin məqsədləri, yəni hər hansı bir səbəbdən valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların hüquq və mənafelərinin müdafiəsi müəyyənləşdirilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanından, yəni qəyyumluq və himayə orqanından başqa digər hüquqi və fiziki şəxslərin valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsi üzrə fəaliyyətinə yol verilmir.

§ 2. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların aşkar olunması və uçotu

Valideynləri ölmüş, valideynləri valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş, valideynlərinin hüquqları məhdudlaşdırılmış, valideynləri fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş, valideynləri xəstələnərək uzun müddət onlarla olmamış, eləcə də valideynləri onların tərbiyəsindən, hüquq və mənafelərinin müdafiəsindən yayınmış, valideynlərinin onların tərbiyə, müalicə və başqa müəssisələrdən götürməkdən imtina etmiş uşaqlar haq-

qında məlumatlara malik məktəbəqədər, ümumtəhsil, müalicə və digər müəssisələrin vəzifəli şəxsləri və başqa vətəndaşlar bu məlumatları qəyyumluq və himayə orqanına verməyə borcludurlar.

Ailə Məcəlləsinin 115.2-ci maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı belə məlumatları aldıqdan sonra üç gün müddətində uşağın həyat şəraitini müayinə etməli, valideynlərin və yaxın qohumların himayəsindən məhrumolma faktı müəyyən edildikdə isə, uşaqların yerləşdirilməsi məsələsi həll olunana qədər onların hüquq və mənafelərinin müdafiəsini təmin etməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 115-ci maddəsi təhsil şöbəsinin uşaqlığın qorunması məsələsi ilə bağlı fəaliyyətinin hüquqi bazasını müəyyən etmişdir. Təhsil şöbəsinin vəzifə dairəsinə daxil olan vəzifələrindən biri valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsidir. Rayon (şəhər) təhsil şöbələrində uşaqlığın qorunması bu sahədə çalışan inspektor tərəfindən yerinə yetirilir. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların hamısı çox qısa vaxtda yerləşdirilməlidirlər. Bununla əlaqədar yerləşdirilmənin növü barədə, eləcə də göstəriləcək köməyin xarakterini dəqiq müəyyənləşdirmək məqsədilə təhsil şöbəsi ilkin yoxlama aparır. Bu yoxlama təhsil şöbəsinin inspektoru və ya onun təyin etdiyi ictimai inspektor tərəfindən həyata keçirilir. Yoxlama apararı şəxs qəyyumluğun təyin olunması barədə ərizənin düzgünlüyünü yoxlayır, uşaqla və onun yaşayış tərzi, maddi-məişət şəraiti ilə tanış olur, uşağın qohumlarının, eləcə də onun tərbiyəsi ilə məşğul ola biləcək başqa şəxsin olub-olmamasını müəyyənləşdirir. Qəyyum və himayədar ola biləcək şəxslərlə, onların ailəsi və məişəti ilə tanış olur. Yoxlama apararı şəxs ilk növbədə nə etməlidir? İlk baş çəkmədə:

– uşağın uşaq evinə göndərilməsi və yaxud öz yerində saxlanması, qəyyumun (himayədarın) axtarılması və ya uşağın onu tərbiyəyə götürmüş ailəyə keçməsi məsələsini həll etməli;

– uşağa ilk növbədə hansı köməyin – maddi, hüquqi və başqa köməyin göstərilməsini müəyyən etməlidir. Uşağın təcili yerləşdirilməsi mümkün olmadıqda, təhsil şöbəsi uşağın yerləşdirilməsi üçün lazımi tədbirlər görməlidir: uşağın qohumlarını,

məktəbi, uşaq bağçasını, qonşuları, valideynlərinin işlədikləri müəssisələrin ictimaiyyətini və s. cəlb etməklə uşağa nəzarəti, onun qidalanması və ona lazımı qulluğun edilməsini təşkil etməlidir. Təhsil şöbəsinin inspektoru uşağa nəzarət edəcək şəxsi təyin etməlidir.

İlk baş çəkmədə uşağın əmlakının qorunması üçün tədbirlər görülməlidir. Bunun üçün əmlak siyahıya alınaraq saxlanmaq üçün gələcək qəyyuma, evlər müdiri və ictimaiyyət tərəfindən təyin olunmuş şəxsə verilir. Əgər əmlak böyük qiymətə malik olarsa, onda bu barədə notariat kontoruna xəbər verilməli və notarius əmlakın qorunması ilə əlaqədar tədbir görməlidir.

Yuxarıda göstərilən hərəkətlər uşağın yerləşdirilməsi məsələsi həll olunana qədər edilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı aldığı məlumatdan sonra bir ay ərzində uşağın yerləşdirilməsini təmin edir, bu, mümkün olmadıqda isə onları mərkəzləşdirilmiş uçota alır, bundan sonra onların tərbiyə olunmaq üçün ailələrdə yerləşdirilməsinə yardım göstərir.

Uşaqların yerləşdirilməsi məsələsi həll olunana qədər onların hüquq və mənafelərinin müdafiəsini təmin etməyən, həmin uşaqların tərbiyə olunmaq üçün ailəyə verilməsinin mümkün olduğunu yeddi gün müddətində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bu barədə məlumat verməyən, uşaqların yerləşdiyi tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi və digər analoji müəssisələrin rəhbərləri, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxsləri qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyətə cəlb edirlər.

§ 3. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsi

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsi Ailə Məcəlləsinin 116-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar ailə tərbiyəsinə, bu imkanlar olmadıqda isə valideyn himayəsindən məhrum olan və ya yetim uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə və digər analoji müəssisələrə verilə bilər.

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların ailə tərbiyəsinə verilməsi dedikdə, onların övladlığa, qəyyumluğa, himayəyə və ya himayədar ailəyə verilməsi nəzərdə tutulmalıdır.

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların ailə vəziyyəti, onların yaşayış tərzini müəyinə edildikdən sonra təhsil şöbəsinin inspektoru və yaxud yoxlamaları apararı digər şəxs tərəfindən müəyinə aktı tərtib edilir. Daha sonra toplanmış məlumatlara əsasən müəyinənin nəticəsi və iş üzrə əsaslandırılmış təkliflər göstərilməklə rəy verilir. Hər müəyinə barədə təhsil şöbəsinin müdirinə məlumat verilir. Təhsil şöbəsinin müdiri öz növbəsində uşağın yerləşdirilməsi formasını müəyyən etməlidir.

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar və ya yetim uşaqlar uşaq evlərinə, təhsil müəssisələrinə, internatlara verilə bilərlər. Qeyd etmək lazımdır ki, valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yalnız ailə tərbiyəsinə verilməsinin mümkün olmadığı hallarda uşaq evlərinə verilməsinə yol verilir.

Qanunda göstərilir ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsinin başqa formalarını müəyyən etmək imkanına malikdir.

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqlar yerləşdirilərkən bir sıra hallar nəzərə alınmalıdır. Belə ki, bu uşaqlar ailə tərbiyəsinə, yəni övladlığa, qəyyumluğa, himayəyə və ya himayədar ailəyə verilərkən onun etnik mənşəyi, müəyyən dinə və mədəniyyətə mənsubiyyəti, ana dili, eləcə də onlar tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə verilərkən, onların təhsil və tərbiyəsi üçün daha əlverişli imkanlar nəzərə alınmalıdır.

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların ailəyə, yəni övladlığa, qəyyumluğa, himayəyə, himayədar ailəyə, eləcə də tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə və digər analoji müəssisələrə yerləşdirilməsinə qədər himayəçi vəzifəsinin yerinə yetirilməsi müvəqqəti olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanına – rayon (şəhər) təhsil şöbəsinə həvalə edilir.

§ 4. Övladlığa götürmə

a) Övladlığa götürülməsinə yol verilən uşaqlar

Ailə Məcəlləsinin 117.1-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürməyə yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində və yalnız onların mənafeyi naminə yol verilir.

Hal-hazırda ölkəmizdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı dövlət uşaq müəssisələrinin bütün yetim və ya valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olmağa geniş imkanları vardır. Lakin uşaqların mənafeyi naminə bütün hallarda qəyyumluq və himayə orqanı imkan dairəsində uşaqların tərbiyə olunmaq üçün ailələrə verilməsi barədə tədbirlər görürlər. Çünki uşaqların yerləşdirildiyi ailə onun itirdiyi doğma ailəsini əvəz edə bilər.

Övladlığa götürmə hər hansı bir səbəbdən valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların ailədə tərbiyə olunmasının bir formasıdır. Hüquqi nöqteyi-nəzərdən övladlığa götürmə dövlət hakimiyyəti aktı hesab olunur. Çünki bu akt qan qohumları arasında olan münasibətlərə bərabər tutulan münasibət yaradır. Bir halda ki, övladlığa götürmənin məqsədi uşağın ailədə tərbiyə edilməsidir, onda övladlığa götürməyə yalnız yetkinlik yaşına çatmayanlar barəsində yol verilir. Yetkinlik yaşına çatmış, yəni 18 yaşına çatmış şəxslər övladlığa götürülə bilməzlər.

Övladlığa götürülənin səhhəti ilə əlaqədar Qanunda övladlığa götürmə zamanı məhdudiyət nəzərdə tutulmamışdır. Ancaq buna baxmayaraq təcrübədə bəzən ağır irsi, əsəb və başqa təhlükəli xəstəlikləri olan uşaqları övladlığa götürməyə vermirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər övladlığa götürənlər övladlığa götürülənlərin səhhəti və ya xəstəliyi barədə xəbərdarlıq edilmələrinə baxmayaraq xəstə uşağı övladlığa götürmək istəyirsə, onda övladlığa götürməyə icazə verilməlidir.

Bildiyimiz kimi övladlığa götürməyə yalnız uşağın mənafeyi naminə yol verilir. Uşaqların mənafeyi naminə dedikdə, onların lazımı qaydada tərbiyə edilməsində maraq başa düşülür.

Övladlığa götürmə eyni zamanda, uşaqları olmayan insanlara

öz valideynlik məhəbbəti hisslərini və tam ailə yaratmaq arzularını həyata keçirməkdə kömək edir.

Ər-arvaddan başqa bir uşaq iki şəxs tərəfindən övladlığa götürülə bilməz.

Bir qayda olaraq övladlığa götürmə zamanı bacı və qardaşın ayrı-ayrılıqda övladlığa götürülməsinə icazə verilmir. Buna yalnız uşağın mənafeyinə cavab verən hallar olduqda yol verilir.

Ailə Məcəlləsinin 117.5-ci maddəsinə əsasən əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən uşaqların övladlığa götürülməsinə, həmin uşaqları Azərbaycanda daimi yaşayan Azərbaycan vətəndaşlarının ailələrinə tərbiyəyə vermək mümkün olmadıqda və ya vətəndaşlığından və yaşayış yerindən asılı olmayaraq qohumları övladlığa götürmədikdə icazə verilir.

Bu şəxslərə, eləcə də Azərbaycandan kənar yaşayan Azərbaycan vətəndaşlarına, uşaq mərkəzləşdirilmiş uçota götürüldükdən sonra 3 ay müddətində övladlığa verilə bilirlər.

b) Övladlığa götürmə qaydası

Övladlığa götürmə qaydaları əvvəlki Ailə Məcəlləsinə nisbətən çox böyük dəyişikliyə məruz qalmışdır. Belə ki, 26 dekabr 1969-cu il tarixdə təsdiq edilmiş Azərbaycan SSR-in Nikah və Ailə Məcəlləsinin 113-cü maddəsinə əsasən övladlığa götürmə uşağı övladlığa götürməyi arzu edən şəxsin xahişi ilə rayon, şəhər və ya şəhərdə rayon xalq deputatları Soveti icraiyyə komitəsinin qərarı ilə həyata keçirilirdi.

Qüvvədə olan Ailə Məcəlləsinə əsasən isə övladlığa götürmə məsələsi yalnız məhkəmə tərəfindən həll olunur. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 118.1-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürmə uşağı övladlığa götürmək istəyən şəxsin (şəxslərin) verdiyi ərizə əsasında məhkəmə tərəfindən həyata keçirilir.

Uşağın övladlığa götürülməsi barədə ərizə övladlığa götürülən uşağın yaşadığı (olduğu) yer üzrə məhkəməyə verilir. Mülki prosessual qanunvericiliyə əsasən uşağın övladlığa götürülməsi barədə ərizədə aşağıdakılar göstərilməlidir:

– övladlığa götürənlərin (götürənin) soyadı, adı, atasının adı, doğulduğu il, yaşayış yeri, məşğuliyyət növü;

– övladlığa götürülən uşağın soyadı, adı, atasının adı, onun yaşayış yeri (olduğu yer), valideynləri barədə məlumat, qardaş və bacılarının olub-olmaması;

– uşağın övladlığa götürülməsi haqqında övladlığa götürənlərin (götürənin) xahişini əsaslandıran hallar, bu halları təsdiq edən sübutlar;

– övladlığa götürülən uşağın soyadının, adının, atasının adının, onun doğulduğu tarixin (bir yaşınadək uşaqlar övladlığa götürüldükdə) dəyişdirilməsi, övladlığa götürənlərin (götürənin) valideynlər (valideyn) kimi uşağın doğulması haqqında akt qeydində yazılması barədə xahiş göstərməlidir. Övladlığa götürənlər (götürən) uşağın övladlığa götürülməsi barədə ərizəyə öz xasiyyətnamələrini, qısa tərcümeyi-hallarını, səhhətləri barədə arayışları, eləcə də məhkəmənin tələb etdiyi digər sənədləri əlavə etməlidirlər. Məhkəmə işə qapalı məhkəmə iclasında, övladlığa götürənlərin (götürənin), qəyyumluq və himayə orqanı nümayəndəsinin mütləq, zəruri hallarda isə digər maraqlı şəxslərin və on yaşına çatmış uşağın özünün iştirakı ilə xüsusi icraat qaydasında baxılır.

Məhkəmənin uşağın övladlığa götürülməsinin müəyyən olunması barədə qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gündən övladlığa götürülən uşağın və övladlığa götürənlərin hüquq və vəzifələri yaranır.

Məhkəmə qətnamənin qüvvəyə mindiyi gündən üç gün müddətində bu qətnamədən çıxarışı qətnamənin çıxarıldığı yer üzrə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı orqanına göndərməlidir. VVADQ şöbəsində uşağın övladlığa götürülməsi müəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatla alınır.

Övladlığa götürmənin qeydiyyatı övladlığa götürülənin hüquqlarının qorunması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Övladlığa götürmənin qeydiyyatdan keçməsi çox vaxt övladlığa götürülənin hüquqlarının qorunmasını çətinləşdirir. Ona görə də övladlığa götürənlər qətnamənin çıxarıldığı gündən ən gec bir ay ərzində övladlığa götürməni qeydiyyatdan keçirməlidirlər. Övladlığa götürmənin vaxtında qeydiyyatdan keçməsi övladlığa götürmənin gizli saxlanmasına imkan yaradır. Çünki qeydiyyat zamanı övladlığa götürülənin doğum haqqında akt yazılarında

lazımı dəyişikliklər nəzərə alınmaqla doğum haqqında yeni şəhadətnamə verilir.

Hər hansı şərtlər altında, hər hansı müddətə və ya nümayəndələr vasitəsilə övladlığa götürmə yolverilməzdir. Uşaq öldükdə övladlığa götürməyə icazə verilmir.

Övladlığa götürülən uşaqların uçotu Ailə Məcəlləsinin 115.5-ci maddəsində müəyyən olunmuş qaydada, yəni müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən mərkəzləşdirilmiş qaydada həyata keçirilir. Övladlığa götürməyi arzu edən şəxslərin uçotu da müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən aparılır.

Uşaqları övladlığa götürməyi arzu edən ölkə vətəndaşlarının uçotu, eləcə də əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin uçotu Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin «Valideyn himayəsindən məhrum olan və övladlığa götürməyi arzu edən şəxslərin uçot qaydası və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların övladlığa götürülməsini arzu edən əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin uçot qaydasının təsdiq edilməsi haqqında» 20 sentyabr 2002-ci il tarixli 172 sayılı qərarına əsasən həyata keçirilir.

c) Övladlığa götürmək hüququ olan şəxslər

Hər iki cinsdən olan yetkinlik yaşına çatmış şəxslər övladlığa götürən ola bilərlər.

Ailə Məcəlləsinin 120-ci maddəsində övladlığa götürmək hüququ olmayan şəxslər göstərilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

– məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən şəxslər;

– məhkəmə tərəfindən valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş və ya valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılmış şəxslər;

– qanunla üzərinə qoyulan vəzifəni yerinə yetirmədiyinə görə qəyyum və ya himayəçi vəzifələrindən kənarlaşdırılmış şəxslər;

– əvvəllər məhkəmə tərəfindən təqsirkar bilinərək bu hüququ ləğv edilmiş şəxslər;

– səhhətinə görə valideyn vəzifələrini həyata keçirə bilməyən şəxslər.

Göstərilən şəxslər heç bir şəraitdə övladlığa götürən ola bilməzlər. Maddədə nəzərdə tutulan bəzi şərtlər aradan qaldırılsa, onda bu şəxslər övladlığa götürmək hüququ əldə edirlər. Məsələn, valideynlik hüquqları bərpa olunarsa, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən şəxslər barəsində çıxarılmış məhkəmə qətnaməsi ləğv edilərsə, onda bu şəxslər öz hüquqlarından istifadə etmək imkanı qazanırlar.

Övladlığa götürmək hüququ olan şəxslər uşağı övladlığa götürmək barədə ərizə ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdirlər. Ancaq bu o demək deyil ki, bu xahişlər həmişə yerinə yetirilməlidir. Məhkəmə övladlığa götürmək istəyən şəxsin ailəsində uşağın hərtərəfli tərbiyəsi üçün bütün şəraitin mövcud olması qənaətinə gəldikdə bu məsələ müsbət həll oluna bilər.

Övladlığa götürməyə, qəyyumluğa və himayəyə qəbul etməyə imkan verməyən xəstəliklərin siyahısı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur. Burada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı dedikdə, Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi nəzərdə tutulur.

Ailə Məcəlləsinin 120.3-cü maddəsində göstərilir ki, aralarında nikah olmayan şəxslər birlikdə eyni uşağı övladlığa götürə bilməzlər.

Qanunda övladlığa götürülən uşaq ilə övladlığa götürən arasında yaş fərqi nəzərdə tutulmuşdur. Yaş fərqi yalnız övladlığa götürən şəxsin nikahda olmadığı hallarda nəzərdə tutulmuşdur. Övladlığa götürən şəxs nikahda deyilsə, onunla övladlığa götürülən uşağın yaş fərqi 16-dan az olmamalıdır. Məhkəmə tərəfindən üzrlü hesab edilən səbəb olduqda, yaş fərqi qısaltıla bilər.

Ögey ata (ögey ana) uşağı övladlığa götürəndə yaş fərfinin olması tələb olunmur.

ç) Uşağın övladlığa götürülməsinə valideynlərin razılığı

İlk növbədə öz uşaqlarının tərbiyəsi ilə məşğul olmaq hüququ (vəzifəsi) valideynlərə məxsusdur. Valideynlik hüquqlarının başqa şəxslərə verilməsi, valideynlərin bu hüquqları itirməsi ilə nəticələnir. Ona görə də valideynlik hüquqlarının başqa şəxsə

verilməsi valideynin buna razılığı olmadan həyata keçirilə bilməz. Bir halda ki, valideynlik hüququ eyni zamanda uşaqların tərbiyəsi üzrə vəzifədirsə, valideyn öz arzularına əsasən uşağı hər hansı bir şəxsə verə bilməz.

Ailə Məcəlləsinin 122-ci maddəsində uşağın övladlığa götürülməsinə valideynlərin razılığı nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda göstərilir ki, valideynləri olan uşaq, bəzi hallar istisna olmaqla, yalnız valideynlərinin razılığı ilə övladlığa götürülə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmayan valideynlərin uşaqlarının övladlığa götürülməsi zamanı həmin valideynlərin qəyyumlarının (himayəçilərinin) və valideynlərinin razılığı, valideynlər, qəyyumlar və himayəçilər olmadıqda isə qəyyumluq və himayə orqanının razılığı tələb olunur.

Uşağın övladlığa götürülməsinə valideynlərin razılığı ilə əlaqədar yarana biləcək mübahisələrə yol verməmək üçün bu razılığın yazılı formada olması daha məqsədmüvafiqdir. Uşaqlarının övladlığa götürülməsinə valideynlərin yazılı razılığı notariat qaydasında təsdiq olunmalıdır. Yazılı razılığın olmaması valideynə övladlığa götürmənin ləğv edilməsini tələb etməyə hüquq verir.

Uşağın övladlığa götürülməsinə yazılı razılıq valideyn himayəsindən məhrum olan uşağın yerləşdiyi müəssisənin rəhbəri və ya övladlığa götürmənin həyata keçirildiyi yer, yaxud valideynlərin yaşadığı yer üzrə qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən təsdiq olunmalıdır.

Razılıq həmçinin məhkəmədə övladlığa götürmə zamanı şifahi olaraq verilə bilər. Valideyn şifahi razılığını məhkəmə iclasında dindirildiyi zaman verdiyindən bu razılıq məhkəmə iclasının protokolunda qeydə alınır. Valideynin protokolda bu razılığı öz imzası ilə təsdiq etməsi vacibdir.

Uşağın övladlığa götürülməsinə razılıq vermiş valideyn öz razılığını geri götürmək hüququna malikdir. Valideynlər övladlığa götürmə barədə məhkəmə qətnaməsi qəbul edilənədək öz uşaqlarını övladlığa vermək barədə razılığı geri götürə bilərlər. Övladlığa götürmə barədə məhkəmə qətnamə çıxardığı andan övladlığa götürmə başlanır. Bu andan uşaqla valideyn arasında bütün hüquqi münasibətlərə xitam verilir və valideyn uşağın

övladlığa götürülməsinə verdiyi razılığı artıq geriyyə götürə bilməz.

Əvvəlki Nikah və Ailə Məcəlləsindən fərqli olaraq qüvvədə olan Ailə Məcəlləsinin 122.3-cü maddəsində göstərilir ki, valideynlər öz uşaqlarını konkret şəxsə və ya konkret şəxsi göstərmədən övladlığa verməyə razılıq verə bilər.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı, yəni qəyyumluq və himayə orqanı məhkəməyə övladlığa götürmənin uşağın mənafeyinə uyğun olması barədə rəy təqdim edir. Uşağın ögey ata (ögey ana) tərəfindən övladlığa götürüldüyü hallarda bu cür rəy tələb olunmur.

Qeyd etmək lazımdır ki, övladlığa götürənlər əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər olduqda tələb olunan belə rəy Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Övladlığa Götürmə Məsələləri Komissiyası ilə razılaşdırılmalıdır.

d) Valideynlərin razılığı olmadan övladlığa götürmə

Valideynləri olan uşaq Ailə Məcəlləsinin 123-cü maddəsində göstərilənlər istisna olmaqla, yalnız valideynlərinin razılığı ilə övladlığa götürülə bilər.

Valideynlər valideynlik hüquqlarından məhrum edilmişsə və bundan 1 il müddət keçmişsə və ya qanunla müəyyən olunmuş qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilmişsə, övladlığa götürməyə onların razılığı tələb olunmur.

Uşaqların tərbiyəsi ilə əlaqədar öz vəzifələrini yerinə yetirməyən valideynlər öz valideynlik hüququnun müdafiə olunmasına ümidli olmamalıdır. Ona görə də Qanun belə valideynlərin razılığı olmadan övladlığa götürməyə icazə verir.

Ailə Məcəlləsinin 123.2-ci maddəsinə əsasən valideynlər 6 aydan artıq müddətdə uşaqla birlikdə yaşamırlarsa, qəyyumluq və himayə orqanlarının xəbərdarlığına baxmayaraq onun tərbiyəsində və ya saxlanmasında iştirak etməkdən boyun qaçıırırlarsa, uşağa valideynlik diqqəti və qayğısı göstərmirlərsə, övladlığa götürmə onların razılığı olmadan da icra edilə bilər.

Göründüyü kimi, valideynlərin uşaqla birlikdə yaşamadığı müddət 6 aydan artıq olmalıdır. Bu müddət əvvəlki qanunvericilikdə Azərbaycan SSR Nikah və Ailə Məcəlləsinin 118-ci maddəsində bir ildən artıq müddət kimi nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda olan bu dəyişiklik, yəni müddətin azaldılması uşağın marağı naminə edilmişdir.

Valideynlərin 6 aydan artıq müddətdə uşaqla birlikdə yaşamadığı hallarda qəyyumluq və himayə orqanları onları öz uşaqlarının tərbiyəsi və saxlanması ilə məşğul olmaqları barədə xəbərdarlıq edir. Valideynlər qəyyumluq və himayə orqanının xəbərdarlığına baxmayaraq öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməkdən boyun qaçırdıqda, eləcə də uşağa valideynlik diqqəti və qayğısı göstərmədikdə övladlığa götürmə onların razılığı olmadan da icra edilə bilər. Xəbərdarlıq edilmiş valideyn, uşaqlarının saxlanması və tərbiyəsi ilə məşğul ola bilməməsinin səbəbini qəyyumluq və himayə orqanının xəbər verdiyi hallarda və bu səbəblər üzrlü hesab edildikdə uşağın övladlığa götürülməsi valideynin razılığı olmadan həyata keçirilə bilməz. Çünki bu halda valideynin uşağın tərbiyəsində və ya saxlanmasında iştirak etməkdən boyun qaçırmasını müəyyən etmək çətindir.

Bəzi hallarda Qanun valideynləri uşağın saxlanması vəzifəsindən azad edir (məsələn, tək analar). Lakin valideynlər öz uşaqlarına valideynlik diqqəti və qayğısı göstərməkdən azad edilə bilməzlər.

Valideyn uşaqla birlikdə 6 aydan artıq müddətə yaşamadıqda qəyyumluq və himayə orqanı xəbərdarlığı valideynə necə göndərməlidir? Valideynin faktiki olduğu yer məlum olmadıqda, analogiyaya əsasən Mülki Prosessual Məcəllənin 147-ci maddəsi tətbiq olunmalıdır. Qəyyumluq və himayə orqanının xəbərdarlığı valideynin axırıncı yaşayış yerinə göndərilməlidir.

e) Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların övladlığa götürülməsi

Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların övladlığa götürülməsinə qəyyumların (himayəçilərin), himayədar ailənin, uşaqların yerləşdiyi müəssisələrin rəhbərlərinin və uşaqların ra-

zılığ) Ailə Məcəlləsinin 124-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Qanunda deyilir ki, qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların övladlığa götürülməsi üçün qəyyumların (himayəçilərin) yazılı razılığı olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, qəyyumların (himayəçilərin) qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların övladlığa götürülməsi üçün bütün hallarda razılığı tələb olunmur. Yalnız valideynləri olmayan uşaqların övladlığa götürülməsi üçün qəyyumlar (himayəçilər) razılıq verməlidirlər. Valideynlərin olmaması dedikdə, onların ölümü, valideynlik hüquqlarından məhrum olunma, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilmə, eləcə də valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməmə başa düşülməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 114-116-cı maddələrində valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların aşkar olunaraq yerləşdirilməsi zamanı onların tərbiyə olunmaq üçün ailələrdə, yəni himayədar ailədə yerləşdirilmələri də nəzərdə tutulmuşdur. Himayədar valideynlər öhdələrində olan uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olmalı, onların hüquq və mənafeələrini müdafiə etməlidir. Onlar uşaqların saxlanması üçün uşaq üçün aldıkları aliment ilə həyata keçirirlər. Himayədar ailənin öhdəsində olan uşaqların övladlığa götürülməsi məsələsi yarandıqda, onda onların himayədar valideynlərinin yazılı razılığı tələb olunur.

Ailə Məcəlləsinin 138.1-ci maddəsinə əsasən tam dövlət himayəsində olmaqla tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində yerləşən uşaqlara qəyyum (himayəçi) təyin olunmur. Bu vəzifə həmin müəssisələrin rəhbərliyinə həvalə edilir. Ona görə də belə və digər analoji müəssisələrdə yerləşən, valideynləri olmayan uşaqların övladlığa götürülməsinə həmin müəssisələrin rəhbərləri yazılı razılıq verməlidirlər.

Bəzi hallarda, uşaqlar belə müəssisələrə yerləşdirilərkən, valideynlərin məqsədlərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Müəssisə rəhbərləri uşağı qəbul edərkən, valideynin gələcəkdə uşağı tərbiyə etmək, saxlamaq məqsədinin olub-olmamasını müəyyən etməyə borcludurlar. Valideynin məqsədi nəyə görə müəyyənləşdirilməlidir? Bu ona görə edilir ki, əgər gələcəkdə uşağın övladlığa götürülməsi məsələsi yarandıqda, onda hər hansı bir çətinlik yaranmasın. Əgər valideynin heç bir məqsədi olmadıqda,

onda valideyndən uşağın gələcəkdə övladlığa verilməsinə razılıq alınır.

Ailə Məcəlləsinin 124.4-cü maddəsinə əsasən məhkəmə uşağın mənafeyini nəzərə alaraq qəyyumların (himayəçilərin), himayədar valideynlərin, eləcə də uşağın yerləşdiyi müəssisələrin rəhbərlərinin razılığı olmadan da övladlığa götürülməsi barədə qətnamə qəbul edə bilər.

Övladlığa götürməyə yalnız uşaqların mənafeyi naminə yol verilməsinə nəzərə alsaq, onda uşağın övladlığa götürülməsinə onun özünün razılığı olmalıdır. Buna uşaq 10 yaşına çatdıqda yol verilir. Ailə Məcəlləsinin 124.5-ci maddəsində göstərilir ki, 10 yaşına çatmış uşaq övladlığa götürüldükdə, onun razılıq verməsi zəruridir. 10 yaşına çatmamış uşaqdan isə onun razılığı tələb olunmur. Bəzi hallarda övladlığa götürmə övladlığa götürülən uşağın razılığı olmadan da aparıla bilər. Belə müstəsna hal Ailə Məcəlləsinin 124.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Övladlığa götürmə haqqında ərizə verilənə qədər uşaq övladlığa götürmək istəyənin ailəsində yaşamışsa və onu öz valideyni hesab edirsə, övladlığa götürmə övladlığa götürülən uşağın razılığı olmadan həyata keçirilə bilər. Belə hallarda övladlığa götürülən uşağın formal olaraq razılığını tələb etmək övladlığa götürmə sirrinin açılması ilə nəticələnə bilər. Ona görə də bu hal müayinə aktında göstərilir.

Qanun 10 yaşına çatmış uşağın özünün övladlığa götürülməsinə hansı formada razılıq verməsini nəzərdə tutmamışdır. Hesab edirik ki, razılıq yazılı formada olmalı və yaxud bu barədə müayinə aktında qeydlər edilməlidir.

ə) Övladlığa götürülənin soyadının, adının və atasının adının dəyişdirilməsi

Övladlığa götürən şəxs övladlığa götürdüyü uşağı doğma oğlu və qızı kimi öz ailəsinə qəbul edir. Ona görə də uşağın onun soyadını, ata adı kimi onun adını daşması barədə övladlığa götürənin istəyi aydındır. Övladlığa götürülən uşağın soyadının, atasının adının və adının dəyişdirilməsi, həmçinin övladlığa götürmənin gizli saxlanmasını təmin edir.

Ailə Məcəlləsinin 125.1-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürənin xahişi ilə övladlığa götürülən uşağa övladlığa götürənin soyadı və yeni ad verilir. Övladlığa götürən şəxs kişidirsə, uşağa ata adı onun adı ilə verilir. Övladlığa götürən qadın olduqda, uşaq barəsində uşağın atasının hüquq və vəzifələrinin saxlandığı hallardan başqa, ata adı qadının göstərişi ilə verilir. Bu Ailə Məcəlləsinin 46-cı maddəsində göstərilən qaydada həyata keçirilir. Uşağın soyadının əvəzinə isə övladlığa götürən qadının soyadı yazılır.

Nikahda olmayan şəxs uşağı övladlığa götürdükdə, uşağın soyadı, adı və atasının (anasının) adı doğum haqqında qeydiyyat kitabında həmin şəxsin göstərişi ilə yazılır.

Ailə Məcəlləsinin 30.1-ci maddəsinə əsasən ər-arvad öz arzuları ilə onlardan birinin soyadını özləri üçün ümumi soyad seçə, yaxud onlardan hər biri nikahdan əvvəlki soyadını saxlaya və ya öz ərinin (arvadının) soyadını öz soyadı ilə birləşdirə bilər. Ona görə də nikahdan əvvəlki soyadlarını saxlayan ər-arvadın hər hansı bir uşağı övladlığa götürən zaman, onların razılığı ilə övladlığa götürülən uşağa ərin və ya arvadın soyadı verilir. Ər-arvad qoşa soyada malik olduqda, övladlığa götürülən uşağa ər-arvadın qoşa soyadı verilir.

Ailə Məcəlləsinin 125-ci maddəsinin məzmunundan görünür ki, övladlığa götürülənin soyadının, adının və atasının adının dəyişdirilməsini tələb etmək övladlığa götürənin şəxsiz hüququdur. Ona görə də övladlığa götürənin bu xahişi məhkəmə tərəfindən rədd edilə bilməz. Övladlığa götürülənə soyad və ata adı verilməsi, eləcə də övladlığa götürülənin adının dəyişdirilməsi övladlığa göturmə haqqında məhkəmə qətnaməsində göstərilir. Çünki bunsuz VVADQ şöbəsi doğum haqqında qeydiyyatda hər hansı bir dəyişiklik edə bilməz.

10 yaşına çatmış övladlığa götürülən uşağın soyadının, adının və atasının adının dəyişdirilməsində onun istəyi həlledici əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də belə dəyişikliyə yalnız uşağın razılığı ilə yol verilir. Lakin burada istisnaya yol verilir. Uşaq övladlığa götürəni öz valideyni hesab edirsə və ya onun çağrıldığı soyadı, ata adını və adını özünün əsl adı hesab edirsə, onda so-

yadın adın və atasının adının dəyişdirilməsinə uşağın razılığı tələb olunmur.

f) Övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılması

Ailə Məcəlləsinin 127.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmə övladlığa götürənlərin xahişi ilə onların övladlığa götürülənlərin valideynləri kimi doğumun qeydi kitablarına yazılmasını qəet edə bilər.

Qanunun xülasəsindən görünür ki, övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılması tələbi övladlığa götürənin şəxsi, sözsüz hüququ deyil. Ona görə də hər bir halda belə qeydlərin aparılması uşaqların maraqları nəzərə alınmaqla məhkəmənin qərarından asılıdır.

Övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılması barədə qayda ilk növbədə övladlığa götürmənin gizli saxlanmasını təmin etməyə yönəldilmişdir. Ona görə də övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılmasının rədd edilməsinə aşağıdakı hallarda yol verilir:

– uşaq övladlığa götürmək istəyənlərin onun valideynləri olmadıqlarını bilir;

– məhkəmənin, uşağın maraqları naminə, onun valideynləri barədə məlumatların saxlanması qənaətinə gəldiyi halda (məsələn, əgər valideynlər Vətən qarşısındakı xidmətlərinə görə təninnmiş şəxslədirsə, yəni məşhur yazıçı, rəssam, bəstəkar və s.).

Övladlığa götürənlə övladlığa götürülən arasında qohumluq əlaqələrinin (məsələn, baba, əmi, dayı tərəfindən uşağın övladlığa götürülməsi və s.) olması öz-özlüyündə onların doğumun qeydi kitablarına valideynlər kimi yazılmamasına əsas ola bilməz.

Ər-arvadın övladlığa götürənlər olduqları halda, onların xahişi ilə hər biri uşağın valideyni (atası və anası) kimi yazıla bilərlər. Övladlığa götürən şəxs kişidirsə, onda o ata qismində yazılır, ana haqqında məlumatlar isə dəyişilmədən saxlanılır. Övladlığa götürən qadındırsa, onda o ana qismində yazılır. Uşağın ata-

sının adı Ailə Məcəlləsinin 46.3-cü maddəsində göstərilən qayda ilə, yəni anasının göstərişi üzrə yazılır.

Ailə Məcəlləsinin 124.6-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar, yəni uşağın övladlığa götürmək istəyənin ailəsində yaşaması və onu öz valideyni hesab etməsi halları istisna olmaqla, övladlığa götürülən 10 yaşına çatmış uşaq barəsində bu cür qeydin yazılması üçün onun razılığı lazımdır.

Övladlığa götürənin 10 yaşına çatmamış uşağın valideyni kimi yazılmasına uşağın razılığı tələb olunmur.

Övladlığa götürənlərin valideyn kimi yazılması zəruriliyi övladlığa götürmə haqqında məhkəmə qətnaməsində göstərilir. Bu qeydlər olmadıqda VVADQ şöbəsinin övladlığa götürəni valideyn kimi yazmağa hüququ yoxdur.

g) Övladlığa götürmənin gizli saxlanması

Övladlığa götürmənin sirri qanunla mühafizə olunur. Övladlığa götürən uşağı doğma oğlu və qızı qismində öz ailəsinə qəbul etdikdən sonra çalışır ki, heç kim, ilk növbədə isə övladlığa götürülən uşaq onun həqiqi valideyn olmadığını hiss etməsin. Əlbəttə, öz valideynlərini görənlər və onları yaddaşında saxlayan böyükyaşlı uşaqlar barəsində övladlığa götürmənin gizli saxlanması məsələsi ortaya çıxmır. Kiçikyaşlı uşaqlara, eləcə də öz valideynlərini artıq unutmuş uşaqlara, övladlığa götürənin onların həqiqi valideyni olmalarını inandırmaq çətin deyil. Övladlığa götürmə sirrinin açılması uşağa ağır zərbə vura bilər. Hər hansı bir zərbənin ağır nəticəsindən asılı olmayaraq övladlığa götürmə sirrinin açılması, həm də tərbiyə prosesini olduqca çətinləşdirir. Ona görə də övladlığa götürmənin sirri qanunla mühafizə olunur.

Ailə Məcəlləsinin 130.2-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürənlərin razılığı olmadan, onlar öldükdə isə qəyyumluq və himayə orqanının razılığı olmadan övladlığa götürmə haqqında hər hansı məlumat vermək, habelə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyat kitablarından övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin doğma valideynləri olmadığını göstərən çıxarışlar vermək qadağan edilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 125 və 127-ci maddələrində övladlığa götürmənin gizli saxlanması ilə bağlı tədbirlər göstərilmişdir. Həm övladlığa götürülənin soyadının, adının və atasının adının dəyişdirilməsi qaydası, həm də övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılması qaydası övladlığa götürmənin gizli saxlanmasına yönəldilmişdir. Lakin bu cür dəyişmələr hərçənd ki, hər zaman övladlığa götürmə sirrini qorumağa imkan yaratmır. Ona görə də Qanunda övladlığa götürmə sirrinin gizli saxlanması üçün başqa bir tədbir də nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 126.1-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürmənin gizli saxlanması üçün övladlığa götürənin xahişi ilə övladlığa götürülənin doğulduğu yer, eləcə də onun doğum tarixi üç aydan çox olmayaraq dəyişdirilə bilər. Uşağın doğum tarixi onun həqiqi doğum tarixindən üç ay əvvəl və ya sonrakı tarixə dəyişdirilə bilər. Övladlığa götürülənin doğulduğu yer və doğum tarixinin dəyişdirilməsinə yalnız övladlığa götürmənin gizli saxlanmasına bunsuz mümkün olmadıqda yol verilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, övladlığa götürülmüş uşağın doğum tarixi hər zaman dəyişdirilə bilməz. Ailə Məcəlləsinin 126.2-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürülmüş uşağın doğum tarixi uşaq bir yaşına çatana qədər dəyişdirilə bilər.

Övladlığa götürülənin doğulduğu yer, eləcə də onun doğum gününün dəyişdirilməsi məsələsi övladlığa götürmə məsələsi ilə birgə həll olunur. Bu cür dəyişmələr məhkəmə qətnaməsində göstərilir.

Övladlığa götürmə sirrinin gizli saxlanması təkə vəzifəli şəxslərə deyil, həm də bu barədə məlumatı olan bütün şəxslərə aiddir. Bəzən bu məlumatlar məsuliyyət keçirmədən yayılır. Qanunda göstərilir ki, övladlığa götürənin iradəsi ziddinə övladlığa götürmə sirrini yaymış şəxslər qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyətə cəlb olunurlar.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 175-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürənin iradəsi ziddinə olaraq övladlığa götürmə faktını xidməti və ya peşə sirri kimi qorumağa borclu olan şəxs və ya digər şəxs tərəfindən tamah, qisas və s. alçaq niyyətlə yayma minimum əmək haqqı məbləğinin yüz

misindən beş yüz mislinədək cərimə və ya yüz altmış saatdan iki yüz qırx saatadək ictimai işlər və ya üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

ğ) Övladlığa götürmənin ləğv edilməsi

Övladlığa götürmə nəticəsində övladlığa götürənlə övladlığa götürülən arasında müəyyən münasibətlər yaranır. Övladlığa götürmə ilə bağlı bu münasibətlərin dayandırılması bir çox hallarda övladlığa götürülən uşaqların eləcə də övladlığa götürənlərin maraqlarını əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır. Buna görə də Ailə Məcəlləsinin 131-ci maddəsi vətəndaşların hüquq və maraqlarını qorumaq məqsədilə onların məhkəmə qaydasında müdafiəsini nəzərdə tutur. Bu maddədə göstərilir ki, övladlığa götürmənin ləğv olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir. Başqa hakimiyyət orqanlarının övladlığa götürməni ləğv etməyə səlahiyyətləri yoxdur.

Övladlığa götürmənin ləğv edilməsi barədə işə ümumi iddia qaydasında qəyyumluq və himayə orqanının iştirakı ilə baxılır.

Əlbəttə, övladlığa götürmənin ləğv edilməsi üçün ilk növbədə buna əsas lazımdır. Əsaslar isə Ailə Məcəlləsinin 132-ci maddəsində göstərilmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, məhkəmə uşağın rəyini nəzərə almaqla onun mənafeyi naminə bu maddədə göstərilməyən digər əsaslarla da övladlığa götürməni ləğv edə bilər.

Övladlığa götürmə aşağıdakı hallarda ləğv edilir:

– övladlığa götürənlər onlara həvalə edilmiş valideynlik vəzifələrini yerinə yetirmədikdə;

– övladlığa götürənlər valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etdikdə;

– övladlığa götürənlər övladlığa götürülən uşağa qəddar münasibət bəslədikdə;

– övladlığa götürənlər xroniki alkoqolik və narkoman olduqda.

Məhkəmənin övladlığa götürməni ləğv etmək haqqında qə-

naməsinin qüvvəyə mindiyi gündən övladlığa götürməyə xitam verilir. Bu andan övladlığa götürmə ilə bağlı yaranmış hüquq və vəzifələrə son qoyulur.

Məhkəmə övladlığa götürmənin ləğv olunması barədə qətnəmə qüvvəyə mindikdən sonra üç gün ərzində həmin qətnəmədən çıxarışı övladlığa götürmənin dövlət qeydiyyatına alındığı ərazi üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, yəni vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyat şöbəsinə göndərməlidir.

h) Övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etmək hüququ olanlar

Ailə Məcəlləsinin 133-cü maddəsinə əsasən övladlığa götürmənin ləğv olunmasını övladlığa götürənlərin özləri, uşağın valideynləri, övladlığa götürülən 14 yaşına çatmamış uşaq və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tələb edə bilər. Göstərilən şəxslərdən başqa heç bir şəxs belə hüquqa malik deyildir. Əvvəlki Azərbaycan SSR Nikah və Ailə Məcəlləsindən fərqli olaraq qüvvədə olan ailə qanunvericiliyində prokurorun övladlığa götürmənin ləğv edilməsini tələb etmək hüququ nəzərdə tutulmamışdır.

Övladlığa götürənlər övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etmək hüququna malikdirlər. Övladlığa götürən könüllü surətdə övladlığa götürülən barədə valideynlik vəzifələrini öz üzərinə götürür. Onu heç kim məcbur etmir. Ona görə də onun övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etməsi ilk növbədə qeyri-adi görünür. Lakin buna təcrübədə rast gəlinir. Belə ki, övladlığa götürənin tələbi, yalnız onun övladlığa götürmə xahişi ilə müraciət etməməsi (onun adından saxta ərizə verilir) eləcə də fəaliyyət qabiliyyəti olmadığından öz hərəkətlərini ifadə edə bilməməsi ilə bağlı olduqda, təmin edilə bilər.

Qanundan görünür ki, övladlığa götürülən uşağın valideynləri də övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb edə bilərlər.

Ailə Məcəlləsinin 122-ci maddəsinə əsasən uşağın övladlığa götürülməsinə valideynlərin notariat qaydasında təsdiq edilmiş yazılı razılığı tələb olunur. Lakin buna baxmayaraq həmin Məcəllənin 123-cü maddəsində valideynlərin razılığı olmadan

övladlığa götürmə nəzərdə tutulmuşdur. Valideynlər valideynlik hüquqlarından məhrum edilmişlərsə və bundan bir il müddət keçmişsə və ya qanunla müəyyən olunmuş qaydada fəaliyyət qabiliyyəti olmayan, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilmişlərsə, övladlığa götürməyə onların razılığı tələb olunmur. Ona görə də ruhi xəstənin sağlması ilə əlaqədar onun fəaliyyət qabiliyyətli hesab olunması və yaxud itkin düşmüş elan olunmuş şəxsin qayıtması və bununla əlaqədar barələrində məhkəmə qərarları ləğv olunmuş vətəndaşlar övladlığa götürməyə razılıq vermədiklərini əsas tutaraq övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb edə bilməzlər. Valideynlərin razılığı olmadan icra olunmuş övladlığa götürmənin bütün hallarında, eləcə də Ailə Məcəlləsinin 123.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda valideynlər övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb edə bilərlər. Altı aydan artıq bir müddətdə uşaqla birlikdə yaşamamış, qəyyumluq və himayə orqanlarının xəbərdarlığına baxmayaraq onun tərbiyəsində və ya saxlanmasıda iştirak etməkdən boyun qaçırmış, uşağa valideynlik diqqəti və qayğısı göstərməmiş valideyn sübut etməlidir ki, onun razılığı olmadan əsassız olaraq övladlığa götürmə icra edilmişdir. Valideynin gətirdiyi dəlillər sübut olunmazsa, onda məhkəmə valideynin tələbini rədd etməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 122-ci maddəsinin tələblərinə zidd olaraq övladlığa götürmənin uşağın valideyninin razılığı olmadan həyata keçirilməsi faktının müəyyən edilməsi öz-özlüyündə hələ övladlığa götürmənin ləğv olunmasına əsas vermir. Bundan əlavə uşağın valideynlərinə qaytarılmasının onun maraqlarına uyğun gəlməsi sübut olunmalıdır.

Bəzi hallarda uşağın övladlığa götürənin ailəsinə sıx bağlılığı, onun övladlığa götürəni özünün həqiqi valideyni hesab etməsi nəzərə alınmalıdır. Bu ailə ilə əlaqəni kəsərək uşağın valideyninə (bir çox hallarda uşağa artıq yad olmuş şəxsə) verilməsi, uşağın maraqlarına cavab vermədiyi kimi, həm də ona ağır zərbə (psixi, mənəvi) vura bilər.

Övladlığa götürülən 14 yaşına çatmış uşaq da övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb edə bilər. Göründüyü kimi, bu halda övladlığa götürmənin gizli saxlanmasıdan söhbət gedə

bilməz. Çünki övladlığa götürülən övladlığa götürənin onun həqiqi valideyni olmadığını artıq bilir və müəyyən səbəbdən övladlığa götürmənin ləğv olunmasını arzu edir. Ailə Məcəlləsinin 132-ci maddəsində göstərilən övladlığa götürmənin ləğv edilməsinin əsasları belə səbəblərdən ola bilər. Övladlığa götürənin valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməməsi, valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etməsi, övladlığa götürülən uşağa qəddar münasibət bəsləməsi, onun xroniki alkoqolik və narkoman olması 14 yaşına çatmış övladlığa götürülən uşağın övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etməyə səbəb ola bilər.

Ailə Məcəlləsinin 133-cü maddəsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı, yəni qəyyumluq və himayə orqanı da övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etmək hüququna malikdirlər. Qəyyumluq və himayə orqanının övladlığın ləğv olunmasını tələb etməsi ilk növbədə övladlığa götürülən uşağın maraqlarının müdafiəsi naminə edilir (məsələn, övladlığa götürülən uşağın övladlığa götürənin ailəsində tərbiyə edilməsi və saxlanması üçün lazımı şərtlərin olmaması). Övladlığa götürülənlərin övladlığa götürənin ailəsində lazımı səviyyədə və şəraitdə tərbiyə olunmadığı barədə məlumatı olan dövlət və ya ictimai təşkilatlar, eləcə də vətəndaşlar qəyyumluq və himayə orqanını xəbərdar etməlidirlər. Belə məlumatı alan kimi qəyyumluq və himayə orqanı uşağın həyat tərzini, şəraitini müayinə edərək övladlığa götürmənin ləğv olunması barədə iddianın qaldırılması məsələsini həll edir.

Bəzən təcrübədə belə bir sual yaranır. Ailə Məcəlləsinin 133-cü maddəsində göstərilən şəxslər, yəni övladlığa götürənlər, uşağın valideynləri, övladlığa götürülənlər iddia verilən ana kimi özlərsə, onda övladlığa götürmənin ləğvi mümkündürmü? Hesab olunur ki, əgər övladlığa götürülən işə məhkəmədə baxılanadək özlərsə, onda işin icraatına Mülki Prosesual Məcəllənin 261-ci maddəsində göstərilən qaydada xitam verilir. Çünki belə olan halda övladlığa götürmənin ləğvi heç bir hüquqi nəticə yaratmır. Övladlığa götürənin və yaxud övladlığa götürülənin valideynləri öldükdə isə başqa nəticəyə gəlmək olar. Belə ki, övladlığa götürmənin ləğv edilməsinin məqsədi –

valideynlərlə hüquqi münasibətlərin bərpa olunmasıdır. Bu münasibətləri bərpa etmək arzusu övladlığa götürənin ölümündən sonra da yarana bilər (məsələn, övladlığa götürənin ölümündən sonra valideyn öz uşağını tapır). Valideynin öldüyü hallarda onlarla hüquqi münasibətlərin bərpasına yol verilmir. Lakin qan qohumları ilə hüquqi münasibətlərin bərpa olunması arzusu yarana bilər (məsələn, öz həqiqi valideynlərinin adını daşımaq və s.). Qeyd etmək lazımdır ki, əgər övladlığa götürənlər övladlığa götürmənin ləğv olunmasına etiraz etmirlərsə, onda övladlığa götürmə valideynlərin ölümündən sonra da ləğv oluna bilər.

x) Övladlığa götürmənin hüquqi nəticələri

Ailə Məcəlləsinin 134.1-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürülənlər və onların övladları övladlığa götürənlərə və onların qohumlarına münasibətdə, eləcə də övladlığa götürənlər və onların qohumları övladlığa götürülənlərə (onların övladlarına) münasibətə öz şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələrinə görə mənşəcə qohumlara bərabər tutulurlar. Bu maddə təkcə övladlığa götürənlə yox, həmçinin onun bütün qohumları ilə hüquqi münasibətlərin müəyyən olunmasını nəzərdə tutur. Əlbəttə, burada söhbət qanunvericilikdə nəzərdə tutulan hallarda hər hansı hüquq və ya vəzifəni yarada biləcək qohumluq dərəcəsi ilə gedir. Başqa qohumluq dərəcəsi olan qohumlar arasında qarşılıqlı hüquq və vəzifələr yaranmasa da, qohumluğun olması bir sıra başqa hüquq münasibətlərində nəzərə alınır. Bütün belə hallarda övladlığa götürmə nəticəsində yaranmış “qohumluq” mənşəcə qohumlara bərabər tutulur. Övladlığa götürülənlərin övladları öz növbəsində övladlığa götürənin qan qohumlarına bərabər tutularaq, təkcə onunla deyil, onun bütün qohumları ilə münasibətdə qanunda nəzərdə tutulmuş hüquq və vəzifələri əldə edirlər. Şərhi verilən bu maddə yalnız ailə qanunvericiliyində göstərilən şəxsi və əmlak hüquqlarını nəzərdə tutur. O, qohumluq faktına əsaslanaraq yaranmış hüququn başqa sahələrində nəzərdə tutulan hüquq və vəzifələrə də eyni dərəcədə aid edilir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1159.1.2-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürülən və onun övladları övladlığa götürənin vərə-

sələri və ya qohumları kimi övladlığa götürənin uşaqlarına və onların övladlarına bərabər tutulurlar. “Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında” Qanunun 42-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürənlər valideynlərlə bir səviyyədə, övladlığa götürülənlər isə doğma uşaqlarla bir səviyyədə pensiya almaq hüququna malikdirlər.¹ Ailə başçısını itirməyə görə pensiya almaq hüququna malik olan yetkinlik yaşına çatmayanlar övladlığa götürüldükdə də bu hüququ saxlayırlar.

Ailə Məcəlləsinin 134.2-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürülən uşaqlar öz valideynlərinə (qohumlarına) münasibətdə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələrini itirirlər. Bu müddəə uşağın ər-arvad tərəfindən övladlığa götürülməsinə şamil edilir. Belə halda övladlığa götürülən uşaq yeni ata və ana əldə etmiş olur.

Bəzən həyatda uşağın bir nəfər tərəfindən övladlığa götürülməsi hallarına da təsadüf edilir: kişi onun atasını əvəz edir və ya qadın isə anasını (ən çox bu cür övladlığa götürmə ögey ata və ögey ana tərəfindən həyata keçirilir). Uşaq övladlığa bir nəfər tərəfindən götürüldükdə, əgər o, kişidirsə – ananın arzusu ilə, əgər qadınsa – atanın arzusu ilə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələri saxlanıla bilər.

Ailə Məcəlləsinin 134.4-cü maddəsində ölmüş valideynlərin qohumları ilə hüquqi münasibətlərin saxlanmasının mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur. Uşağın valideynlərindən biri öldükdə, əgər bunu onun mənafeyi tələb edirsə, ölmüş valideynin atasının və ya anasının (uşağın babasının və ya nənəsinin) xahişi ilə ölənin qohumlarına münasibətdə şəxsi qeyri-əmlak və əmlak hüquq və vəzifələri saxlanıla bilər. Ölənin valideynin qohumlarının övladlığa götürülən uşaqla ünsiyyətdə olmaq hüququ Ailə Məcəlləsinin 62-ci maddəsinə uyğun həyata keçirilir. Belə ki, bu maddədə göstərilir ki, baba, nənə qardaş, bacı və digər qohumlar uşaqla ünsiyyət hüququna malikdirlər.

Uşağın övladlığa götürülməsi haqqında məhkəmənin qətnəməsində övladlığa götürülənin valideynlərdən biri və ya ölmüş

¹ Bax: Prezident imzası – prezident qayğısı. Bakı, 1998, s. 118.

valideynin qohumları ilə münasibətlərin saxlanması barədə qeyd olunur.

Övladlığa götürmənin ləğv olunması məhkəmə qaydasında həyata keçirilir. Ailə Məcəlləsinin 134.7-ci maddəsində göstərilir ki, məhkəmə övladlığa götürülməni ləğv etdikdə, övladlığa götürülmüş uşağın və övladlığa götürənlərin (onların qohumlarının) qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinə xitam verilir.

Övladlığa götürmənin ləğv olunması barədə məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə mindiyi vaxtdan övladlığa götürmə kəsilir və bu vaxtdan uşağın onun valideynləri və mənşəcə başqa qohumları ilə qarşılıqlı hüquq və vəzifələri bərpa olunur. Bu ümumi qaydada əhəmiyyətli bir istisna mövcuddur. Övladlığa götürmənin aliment üzrə vəzifələrinə sözsüz, şərtsiz məhkəmə uşağın mənafeyinə uyğun olaraq keçmiş övladlığa götürəndən aliment tutularaq uşağa verilməsi barədə qətnamə qəbul edə bilər. Aliment Ailə Məcəlləsinin 76-78-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun tutulur. Belə ki, alimentin miqdarı məhkəmə tərəfindən hər ay ödənilməli olan sabit pul məbləğində və ya eyni zamanda, həm sabit pul məbləğində, həm də qazancın (gəlirin) müəyyən hissəsi kimi müəyyən edilə bilər.

Övladlığa götürmə Ailə Məcəlləsinin 132-ci maddəsində göstərilən əsaslarla ləğv olunduğu hallarda, övladlığa götürülən övladlığa götürəndən miras almaq hüququnu əldə edir.

Ailə Məcəlləsinin 134.8-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürmə ləğv olunduqda, uşaq məhkəmənin qətnaməsi ilə valideynlərinə qaytarılır. Bu, ilk növbədə, övladlığa götürmənin ləğv olunmasına uşağın valideynləri tələb etdikdə baş verir. Qeyd etmək lazımdır ki, uşağın valideynlərinə qaytarılması onun mənafeyinə zidd olduqda, o valideynlərinə qaytarıla bilməz, halbuki, valideynlərin valideynlik hüquqları bərpa olunmuş hesab edilir. Belə hallarda, eləcə də uşağın valideynləri olmadıqda, uşaq məhkəmənin qətnaməsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının, yəni qəyyumluq və himayə orqanının himayəsinə verilir.

Övladlığa götürmə ləğv olunduqda hüquqi münasibətlər yalnız gələcək zamanda kəsilir. Ona görə də övladlığa götürülən uşağa verilmiş ad, soyad və ata adı saxlanıla bilər. Ailə Məcəllə

ləsinin 134.10-cu maddəsində göstərilir ki, məhkəmə uşağa övladlığa götürülərkən verilən ad və soyadın saxlanılıb-saxlanılmamasını da həll edir. Göründüyü kimi, qanunda yalnız adın və soyadın saxlanılıb-saxlanılmaması barədə söhbət gedir. Övladlığa götürülənə verilmiş ata adı ilə əlaqədar məsələləri kim həll etməlidir? Əgər övladlığa götürən onlara həvalə edilmiş valideynlik vəzifələrini yerinə yetirməmişsə, valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etmişsə, övladlığa götürülən uşağa qəddar münasibət bəsləmiş bu şəxs xroniki alkoqolik və narkomandır-sa, onda nəyə görə övladlığa götürülən uşaq belə şəxsin adını özünün ata adı kimi saxlamalıdır? Hesab edirik ki, məhkəmə övladlığa götürülərkən uşağa verilmiş ad və soyadla yanaşı, dəyişdirilmiş ata adının da saxlanılıb-saxlanılmamasını həll edə bilər. Bu məsələlər həll edilərkən, əgər uşaq 10 yaşına çatmışsa, onda onun razılığı tələb olunur. Ailə Məcəlləsinin 134.11-ci maddəsində göstərilir ki, 10 yaşı tamam olmuş uşağın adı və soyadı onun öz razılığı ilə dəyişdirilə bilər. Göründüyü kimi, bu maddədə də ata adı göstərilməmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, əgər uşaq övladlığa götürülərkən atasının adının dəyişdirilməsi Qanunda (Ailə Məcəlləsinin 125-ci maddəsi) nəzərdə tutulmuşdursa, onda övladlığa götürmənin ləğv olunması zamanı uşağın ata adının saxlanılıb-saxlanılmamasının həlli və bunun 10 yaşına çatmış uşağın razılığı ilə edilməsi də nəzərdə tutulmalıdır. Bu, Qanunda olan bir boşluqdur. Təcrübədə bu boşluq analogiyaya əsasən həll edilməlidir.

Uşaq yetkinlik yaşına çatdıqda övladlığa götürmənin ləğvinə yol verilmir. Lakin övladlığa götürən, övladlığa götürülən və onun valideynləri arasında qarşılıqlı razılığa əsasən övladlığa götürmənin ləğvinə yol verilir.

§ 5. Qəyyumluq və himayə

a) Qəyyumluq və himayəçilik orqanları, qəyyunlar və himayəçilər

Qəyyumluq və himayəçilik orqanları qanunvericiliklə müəy-

yənləşdirilir. Onlar icra hakimiyyəti orqanı strukturasında fəaliyyət göstərir.

Qəyyumluq və himayəçilik vəzifələrinin həyata keçirilməsi yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər barəsində təhsil şöbələrinə, məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyətini itirmiş hesab edilən və ya fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılan şəxslər tərəfindən səhiyyə şöbələrinə və səhhətinə görə himayəçiliyə ehtiyacı olan fəaliyyət qabiliyyətli şəxslər barəsində sosial-təminat şöbələrinə həvalə edilir. Fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti olmayan sayılması və ya fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılması barədə qərarın qanuni qüvvəyə mindiyi gündən etibarən üç gün ərzində məhkəmə həmin fiziki şəxs üzərində qəyyumluq və ya himayəçilik təyin edilməsi üçün onun yaşayış yeri üzrə qəyyumluq və himayəçilik orqanına bu barədə məlumat verməlidir. Məlumat aldıqdan sonra bu orqanlar qəyyum və ya himayəçinin təyin olunması məsələsini həll edirlər.

Qəyyumluq və himayəçilik orqanı kimi icra hakimiyyəti orqanı ilə onun qəyyumun (himayəçinin) təyin olunması ilə bağlı bütün hazırlıq işlərini həyata keçirən funksional şöbələri arasında səlahiyyətlərin bölünməsi dəqiq təşkil olunmalıdır. Lakin qəyyumluq və himayəçilik orqanı kimi yalnız icra hakimiyyəti orqanı qəyyumu (himayəçini) təyin edir. İcra hakimiyyəti orqanı qəyyumluğun (himayəçiliyin) təyin olunmasına hüquqi əsas verən xüsusi qərar çıxarır.

Qəyyumu və ya himayəçini qəyyumluğa və ya himayəçiliyə ehtiyacı olan şəxsin yaşayış yeri üzrə qəyyumluq və ya himayəçilik orqanı fiziki şəxs üzərində qəyyumluq və ya himayəçilik qoyulması zərurətinin ona məlum olduğu andan üç ay ərzində təyin edir. Qəyyumluğa və ya himayəçiliyə ehtiyacı olan şəxsə qəyyum və ya himayəçi təyin edilənədək onların vəzifələrini qəyyumluq və ya himayəçilik orqanı icra edir. Qəyyumun və ya himayəçinin təyin edilməsi barədə maraqlı şəxslər məhkəməyə etiraz verə bilərlər.

Qəyyumlar və himayəçilər yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxslərdən təyin edilir. Qəyyum və ya himayəçi öz razılığı ilə təyin olunur. Bu zaman onun əxlaqi və digər şəxsi keyfiyyətləri, qəyyumluq və ya himayəçilik vəzifələrini

yerinə yetirmək qabiliyyəti, onunla qəyyumluğa ehtiyacı olan şəxs arasında mövcud münasibətlər nəzərə alınmalıdır.

Alkoqolik və narkomanlar, qəyyumluq (himayə) vəzifələrini icra etməkdən kənarlaşdırılmış və valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılmış şəxslər, keçmiş övladlığa götürənlər, əgər onların təsiri üzündən övladlığa götürmə ləğv olunmuşsa və səhhətinə görə uşağı tərbiyə etmək vəzifəsini həyata keçirə bilməyən şəxslər qəyyum (himayəçi) ola bilməzlər.

Yetkinlik yaşına çatmayan fiziki şəxslər öz qəyyumları və himayəçiləri ilə birlikdə yaşamaladırlar. Lakin himayəçi ilə 16 yaşına çatmış himayədə olanın ayrılıqda yaşamasına yol verilir. Buna qəyyumluq və himayəçilik orqanının razılığı ilə bu şərtlə yol verilir ki, ayrı yaşama himayədə olanın tərbiyəsinə, hüquq və mənafələrinin müdafiəsinə mənfi təsir göstərməsin.

Qəyyumluq və himayəçilik vəzifələri, qanunda nəzərdə tutulan hallardan başqa, əvəzsiz icra edilir.

b) Qəyyumluq və himayənin məqsədləri

Qəyyumluq və himayə hüquqi müdafiənin xüsusi tədbirlərinə ehtiyacı olan vətəndaşlara dövlət qayğısının bir formasıdır.

Qəyyumluq və himayə ailə və mülki hüquq institutlarının kompleksindən ibarətdir. Bu institutlar himayənin bütün növlərini özündə cəmləşdirir. Ailə Məcəlləsində qəyyumluq və himayəyə ayrıca fəsil (20-ci) ayrılmış, Mülki Məcəllədə isə onlar ayrı-ayrı institutların tərkibinə daxil edilmişdir (məsələn, fiziki şəxslər, əqdlər, mülki hüquq pozuntularından əmələ gələn öhdəliklər və s).

Vətəndaşların bərabərlik hüquqlarını özündə əks etdirən Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası nöqteyi-nəzərindən qəyyumluq və himayə institutu mühüm əhəmiyyət kəsb edən funksiyaları yerinə yetirir. Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan vətəndaşlar bu institutun köməyi ilə bir çox hüquq münasibətlərinin subyektı sayılırlar. Olduqca şəxsi sfera (dairə) istisna olmaqla, hüquqi hərəkətlərin əsas hissəsi onların əvəzinə və maraqlarına uyğun olaraq qəyyumlar və himayəçilər tərəfindən həyata keçirilir.

Ailə Məcəlləsinin 136.1-ci maddəsində uşaqlar üzərində qəyyumluq və himayənin məqsədi nəzərdə tutulmuşdur. Əsas məqsəd valideynlərini itirmiş uşaqların saxlanması, tərbiyə olunması, təhsil alması, habelə onların hüquq və vəzifələrinin qorunmasıdır.

Qəyyumluq və himayə valideynlər öldükdə, valideynlik hüquqlarından məhrum olunduqda, valideynin hüquqları məhdudlaşdırıldıqda, valideynlər fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə, valideynlər xəstələndikdə, uzun müddət uşaqlarla birlikdə olmadıqda, valideynlər uşaqların tərbiyəsindən və ya onların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsindən yayındıqda, o cümlədən tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrindən və digər analoji müəssisələrdən öz uşaqlarını götürməkdən imtina etdikdə, eləcə də valideyn himayəsinin olmadığı digər hallarda uşaqların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi məqsədilə müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 33.4-cü maddəsində göstərilir ki, 14 yaşını tamam olmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar üzərində qəyyumluq təyin edilir.

Qəyyumlar qəyyumluqda olanların qanun üzrə nümayəndələri olur və onların mənafeələri üçün bütün zəruri əqdləri bağlayırlar.

14 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlar üzərində isə Mülki Məcəllənin 33.6-cı maddəsinə əsasən himayəçilik təyin edilir. Himayəçilər himayəçilikdə olan fiziki şəxslərin müstəqil surətdə bağlamağa ixtiyarı çatmadığı əqdlərin bağlanmasına razılıq verirlər. Himayəçilər himayədə olanların öz hüquqlarını həyata keçirməkdə və vəzifələrini icra etməkdə kömək göstərir, habelə onları üçüncü şəxslərin sui-istifadəsindən qoruyurlar.

Bu hüquq normaları Ailə Məcəlləsində də öz əksini tapmışdır. Lakin 1 iyun 2000-ci il tarixə kimi qüvvədə olan Azərbaycan SSR Nikah və Ailə Məcəlləsində (maddə 139 – 140), 1 sentyabr 2000-ci il tarixə kimi qüvvədə olan Mülki Məcəllənin 15 – 16-cı maddələrində qəyyumluq 15 yaşına çatmamış, himayəçilik isə 15 yaşından 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlar üzərində təyin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Uşaqlara qəyyumluq və himayə təyin edilməsi və bunun xitamı Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

c) Qəyyuma və himayəyə ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin müvəqqəti yerləşdirilməsi

Qəyyuma və ya himayəçiyə ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin müvəqqəti yerləşdirilməsi qəyyumçuluq və himayəçilik orqanlarının vəzifəsidir. Bütün idarə, müəssisə və təşkilatlar, eləcə də vətəndaşların himayəsiz qalmış yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlar barədə məlumatları olarsa, onda onlar təcili surətdə qəyyumluq və himayə orqanına xəbər verməyə borcludurlar. Qəyyumluq və himayə orqanı belə məlumat aldıqda, öz növbəsində təcili müayinə aparır, qəyyumluq və himayə məsələsi həll olunanaqədək uşağı müvəqqəti olaraq tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinin birində yerləşdirir. Qəyyumluq və himayə orqanı belə müayinəni öz şəxsi təşəbbüsü ilə də keçirə bilər.

Himayəsiz qalmış uşaqların yerləşdirilməsi qəyyumluq və himayə orqanları, yəni rayon təhsil, səhiyyə və sosial-təminat şöbələri tərəfindən keçirilir. Bütün bu orqanlar uşaqların qorunması məsələlərinin həll olunmasında yaxından iştirak edirlər. Bu orqanların vəzifə dairəsinə ilk növbədə himayəsiz qalmış uşaqların yerləşdirilməsi daxildir. Rayon təhsil şöbələrində uşaqların qorunması ilə bağlı olan işləri uşaqların qorunması üzrə inspektorlar həyata keçirirlər.

Himayəsiz qalmış bütün uşaqlar çox qısa bir müddətdə yerləşdirilməlidir.

Lazımi məlumatlar almaq üçün təhsil şöbələri tərəfindən ilk müayinələr aparılır. Belə müayinələri uşaqların qorunması üzrə inspektor və ya onun göstərişi ilə ictimai inspektorlardan biri həyata keçirir. Müayinə edən şəxs ilk növbədə aşağıdakıları yoxlayır:

- qəyyumluğun (himayənin) lazımlığı barədə alınmış ərizənin düzgünlüyünü;
- uşağın maddi-məişət şəraitini;

– uşağın qohumlarının və ya uşağın tərbiyəsini öz üzərinə götürə biləcək başqa şəxslərin olub-olmamasını müəyyənləşdirir. Əgər qəyyum və ya himayəçi qismində ehtimal olunan şəxs olarsa, onda müayinəçi onunla, onun ailəsi və şəraiti ilə tanış olur. Müayinə apararı şəxs bir qayda olaraq ilk müayinə zamanı nə edəcəyini müəyyənləşdirir:

– uşağın uşaq evinə göndərilməsi;
– uşağa qəyyum və ya himayəçi tapmaqla onu öz yerində saxlamaq;

– uşağın, onun tərbiyəsini öz öhdəsinə götürmüş ailəyə verilməsi məsələsini həll etmək;

– uşağa hansı köməyin, maddi, hüquqi və ya başqa kömək göstərməyin lazım olmasını müəyyən edir.

Əgər uşağın qısa müddətdə yerləşdirilməsi mümkün olmadıqda, onda təhsil şöbəsi təcili olaraq onun yerləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər görür (uşağın qohumlarını, məktəbi, uşaq bağçalarını, qonşuları, valideynlərin işlədikləri müəssisələrin ictimaiyyəti və s. cəlb etməklə uşağa lazımi qulluq, qida və onun saxlanılmasını təşkil edir). Uşağa müvəqqəti olaraq qulluq edəcək şəxs uşağın qorunması üzrə inspektor tərəfindən təyin edilir.

Qəyyuma və himayəçiyə ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmamış uşağın maddi-məişət şəraiti yoxlanılarkən onun əmlakının qorunması üçün müayinə edən şəxs lazımi tədbirlər görməlidir.

Müayinə edən şəxs mövcud olan əmlakın siyahısını tərtib edərək əmlakın qorunması üçün, qəbz almaqla, gələcək qəyyuma, evlər müdirinə və yaxud ictimaiyyət tərəfindən ayrılmış şəxsə təhvil verir. Əgər əmlak böyük qiymətə malikdirsə, onun qorunmasını təmin etmək üçün notariat kontoruna məlumat verilməlidir.

Müayinə zamanı əldə edilmiş məlumatlar müayinə aktında göstərilir və rəy verilir. Rəydə toplanmış məlumatlara qiymət verilməli, iş üzrə nəticə və əsaslandırılmış təklif göstərilməlidir. Hər bir müayinə barədə müayinə edən şəxs tərəfindən təhsil şöbəsinin müdirinə məruzə edilir. O isə öz növbəsində uşağın hansı formada yerləşdirilməsi məsələsini həll edir.

Himayəsiz qalmış uşaqlar uşaq evlərinə, təhsil müəssisələrinə, internatlara, eləcə də himayədar evlərə verilə bilərlər. Qeyd etmək lazımdır ki, uşaqlar uşaq evlərinə, təhsil müəssisələrinə, internatlara müddət göstərilmədən verilir. Bunlardan fərqli olaraq himayədar ailəyə tərbiyə üçün yetkinlik yaşına çatmamış uşaq və yalnız müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətə verilir.

Himayəsiz qalmış uşaqların himayədar ailəyə verilməsi mümkün olmadıqda onlar uşaq evlərinə, internatlara və xüsusi təhsil müəssisələrinə verilir.

Qəyyuma və ya himayəçiyyə ehtiyacı olan vətəndaşlara köməklik göstərilməsi ilə əlaqədar dövlət tərəfindən geniş tədbirlər həyata keçirilir. Uşaqlar tam dövlət himayəsinə verilir. Tam dövlət himayəsində olan uşaqlar tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə yerləşdirildikdə onlara qəyyum (himayəçi) təyin olunur. Qəyyum və yaxud himayəçinin vəzifələri belə hallarda həmin müəssisələrin rəhbərliyinə həvalə edilir (məsələn, uşağın yerləşdirildiyi uşaq evinin, internat-məktəbin direktoru öz şagirdlərinin şəxsi və əmlak hüquqlarını və maraqlarını müdafiə edir).

Xüsusi müəssisələrdə yerləşdirilmiş himayəsiz qalmış uşaqların əmlak maraqlarının qorunması üçün (təqaüdün alınması, əmlakın idarə olunması və s.), lazımı hallarda qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən əmlak üzərində qəyyum təyin edilə bilər.

Qəyyumluq və himayə orqanları tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində uşaqların saxlanmasına, tərbiyə və təhsilinə daim nəzarət edir.

Bu müəssisələrin məzunlarının hüquqlarının qorunması da qəyyumluq və himayə orqanlarına həvalə edilir.

ç) Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların hüquqları

Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların hüquqları Ailə Məcəlləsinin 139-cu maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

– qəyyumun (himayəçinin) ailəsində tərbiyə almaq, onlardan qayğı almaq, qəyyum (himayəçi) ilə birlikdə yaşamaq;

– onların saxlanması, tərbiyəsi, təhsili, hərtərəfli inkişafı və insan ləyaqətinə hörmət edilməsi üçün şəraitlə təmin olunmaq;

– onlara düşən pensiya, müavinət, aliment və s. sosial ödənişləri almaq;

– yaşadıqları ev (mənzil) üzərində mülkiyyət hüququnu və ya ondan istifadə etmək hüququnu saxlamaq, ev (mənzil) olmazsa, mənzil qanunvericiliyinə uyğun mənzil almaq;

– qəyyumun (himayəçinin) sui-istifadə hərəkətlərindən müdafiə olunmaq;

– öz valideynləri və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq;

– öz fikrini bildirmək hüquqlarına malikdirlər.

Qəyyumlar (himayəçilər) həqiqi valideynləri əvəz etdiklərindən qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar bir valideyn kimi öz qəyyumunun (himayəçisinin) evində tərbiyə olunmaq, ondan qayğı almaq hüququna malikdirlər. Onların qəyyum (himayəçi) ilə birlikdə yaşamaq hüquqları da vardır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 27.2-ci maddəsinə əsasən 14 yaşına çatmamış qəyyumluq altında olan şəxsin yaşayış yeri qəyyumun yaşayış yeri sayılır. Daha sonra Mülki Məcəllənin 35.6-cı maddəsindən görünür ki, qəyyumluqda (himayədə) olanlar öz qəyyumları (himayəçiləri) ilə birlikdə yaşamaladırlar. Burada bir istisnaya yol verilir. 16 yaşına çatmış himayədə olanlar öz himayəçilərindən ayrı yaşaya bilərlər.

Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların onlara düşən pensiya, müavinət, aliment və s. sosial ödənişləri almaq hüquqları vardır. Valideynlik himayəsindən məhrum olmuş uşağın saxlanması üçün onun valideynlərindən aliment tutulur. Bu aliment Ailə Məcəlləsinin 76 – 78-ci maddələrində göstərilən qaydalar əsasında tutularaq uşağın qəyyumuna (himayəçisinə) ödənilir. Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar onlara düşən pensiyayı “Vətəndaşların pensiya təminatı” haqqında Qanunun 42-ci maddəsinə əsasən alırlar.

Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar qəyyumluğa (himayəyə) verilməmişdən əvvəl yaşadıqları ev (mənzil) üzərində mülkiyyət hüququnun və ya ondan istifadə hüququnu saxlayırlar.

Uşaqların yaşadıkları mənzilin onlara qaytarılması mümkün olmadıqda, Mənzil Məcəlləsinin 60-cı maddəsinə əsasən qəyyumluğa (himayəyə) xitam verildiyi hallarda bu uşaqlar növbədən kənar, müəyyən olunmuş normada, mənzillə təmin olunurlar.

Ailə Məcəlləsinin 51-ci maddəsində göstərilir ki, uşağın valideynləri (onları əvəz edən şəxslər, yəni qəyyum (himayəçi) tərəfindən sui-istifadə etmə hallarından müdafiə olunmaq hüququ vardır. Uşaq öz hüquqlarını qorumaq üçün qəyyumluq və himayə orqanına, 14 yaşına çatdıqda isə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir.

Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqlar valideynləri, babaları, nənələri, qardaşları, bacıları və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq hüququna da malikdirlər. Ünsiyyət uşağın maraqlarına cavab vermədiyi hallardan başqa, qəyyumun (himayəçinin) uşağın onlarla ünsiyyət saxlamasına icazə verməmək hüququ yoxdur.

Və nəhayət qəyyumluqda (himayədə) olan uşaq onun maraqlarına toxunan istənilən məsələnin həlli zamanı öz fikrini bildirmək, habelə məhkəmə istintaqı və inzibati araşdırmaların gedişində dinlənilmək hüququna malikdir.

d) Valideyn himayəsindən məhrum olub, tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində qalan uşaqların hüquqları

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş şəxslər ilk növbədə tərbiyə olunmaq və saxlanmaq üçün himayədar ailəyə verilir. Bu mümkün olmadıqda himayəsiz qalmış uşaqlar tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində yerləşdirilir. Müəssisələrdə uşaqlar tam dövlət himayəsində olmaqla tərbiyə olunurlar.

Valideyn himayəsindən məhrum olub, tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində yerləşdirilmiş uşaqların hüquqları dövlət və qanun tərəfindən qorunur. Belə uşaqların hansı hüquqlara malik olmaları Ailə Məcəlləsinin 140-cı maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

İlk növbədə bu uşaqlar saxlanılmaq, tərbiyə və təhsil almaq,

hərtərəfli inkişaf etmək, ləyaqətinə hörmət etmək və maraqlarını təmin etmək hüququna malikdirlər. Məlumdur ki, Ailə Məcəlləsinin 138.1-ci maddəsinə əsasən tam dövlət himayəsində olmaqla tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində yerləşən uşaqlara qəyyum (himayəçi) təyin olunmur. Bu vəzifə həmin müəssisələrin rəhbərliyinə həvalə edilir. Müəssisə rəhbəri bu uşaqların saxlanılmasını, tərbiyə və təhsil almasını, onların hərtərəfli inkişafını təmin etməlidir. Bunun üçün hər cür şərait yaradılır. Uşaqların yaşından asılı olaraq rejim müəyyənləşdirilir, uşağın normal inkişafını təmin edən məişət və sanitariya-gigiyenik şərait, eləcə də qidalanma və dərslərin hazırlanması üçün şərait yaradılır. Bu müəssisələrdə yerləşdirilmiş uşaqların ləyaqəti və maraqları təmin olunur.

Ailə Məcəlləsinin 140.1.2-ci maddəsində göstərilir ki, valideyn himayəsindən məhrum olub, bu müəssisələrdə yerləşdirilmiş uşaqlar onlara düşən pensiya, müavinət və başqa sosial ödənişləri də almaq hüququna malikdirlər. Uşaqlar onlara düşən pensiyaları “Vətəndaşların pensiya təminatı” haqqında qanunun 40 – 57-ci maddələrində nəzərdə tutulan qaydalara əsasən alırlar.

Ailə Məcəlləsinin 140.1.2-ci maddəsində uşaqların onlara düşən alimenti almaq hüququ göstərilməmişdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, Ailə Məcəlləsinin 76 – 78-ci maddələrinə əsasən uşaqlar üçün onların valideynlərindən aliment tutulur. Valideyn himayəsindən məhrum olmuş və tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində və digər analoji müəssisələrdə yerləşdirilən uşaqların valideynlərindən tutulan aliment həmin müəssisələrin hesabına keçirilir və hər bir uşağın özünə xərclənir. Göstərilən müəssisələr həmin məbləğləri bankda saxlaya bilər. Məbləğlərin dövrüyyəsindən alınan gəlirin 50 faizi uşaqların saxlanmasına sərf olunur. Uşaq bu müəssisələri tərk etdikdə aliment məbləğlərin cəmi və alimentin dövrüyyəsindən əldə olunan gəlirin 50 faizi uşağın adına bankda açılan hesaba köçürülür. Qeyd olunanlara əsaslanaraq hesab edirik ki, belə uşaqların onlara düşən alimenti almaq hüququ vardır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş və tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində və digər analoji mü-

əssisələrdə yerləşdirilən uşaqların valideynlərindən tutulan aliment Ailə Məcəlləsinin 76 – 78-ci maddələrində nəzərdə tutulan miqdarlarda tutulur. Aliment hər iki valideyndən, həm atadan, həm də anadan tutulur.

Valideyn himayəsindən məhrum olaraq yuxarıda göstərilən müəssisələrə yerləşdirilmiş uşaqlar mənzil (ev) sahəsi üzərində mülkiyyət hüququnu, mənzildən (evdən) istifadə etmək hüququnu saxlamaq, mənzil (evi) olmazsa, Azərbaycan Respublikası mənzil qanunvericiliyinə uyğun mənzil sahəsi almaq hüququna malikdir. Bu Ailə Məcəlləsinin 140.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu həm də belə uşaqların konstitusion hüququdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsində göstərilir ki, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətdən məhrum edilə bilməz. Ona görə də uşaq evlərinə, eləcə də digər analoji müəssisələrə yerləşdirilmiş uşaqlar özəlləşdirilmiş mənzil sahəsi üzərində mülkiyyət hüququnu və mənzildən (evdən) istifadə etmək hüququnu saxlayırlar. Azərbaycan Respublikasının Mənzil Məcəlləsinin 60-cı maddəsinə əsasən tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə yerləşdirilmiş uşaqlar bu müəssisələrdən getdikdə, əgər onların mənzili (evi) olmazsa, yəni uşağın övvəllər yaşadığı mənzilə yerləşdirilməsi mümkün olmadıqda, onlara növbədən kənar qanunda (Mənzil Məcəlləsinin 39-cu maddəsində) nəzərdə tutulmuş normada mənzil verilir.

Uşaqlar qeyd edilən müəssisələrdən qayıtdıqdan sonra Azərbaycan Respublikasının əmək qanunvericiliyinə uyğun olaraq işə düzəlməkdə güzəştlərdən istifadə etmək hüququna malikdirlər.

Ailə Məcəlləsinin 140.2-ci maddəsinə əsasən valideyn himayəsini itirmiş, göstərilən təşkilatların himayəsində olan uşaqlar bu Məcəllənin 50 – 52-ci maddələrində göstərilən hüquqlara malikdirlər. Ailə Məcəlləsinin 50 – 52-ci maddələrində göstərilən hüquqlar aşağıdakılardır:

– qeyd edilən müəssisələrdə yerləşdirilmiş uşaqların valideynləri, babaları, nənələri, qardaşı, bacıları və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq hüququ;

– uşağın müdafiə hüququ (uşağın hüquqları və qanuni mənafe-ləri pozulduqda o öz hüquqlarını qorumaq üçün qəyyumluq və himayə orqanına, 14 yaşına çatdıqda isə məhkəməyə müraciət etmək hüququna malikdir);

– uşağın öz fikrini bildirmək hüququ.

e) Qəyyum və himayəçilərin mülki-hüquq vəzifələri

Ailə Məcəlləsinin 141.5-ci maddəsində göstərilir ki, qəy-yumun (himayəçinin) mülki hüquq və vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi ilə müəyyən edilir. Qeyd et-mək lazımdır ki, qəyyumluq və himayə mülki hüquq normaları ilə sıx əlaqəlidir. Bu əlaqə qəyyumluq və himayənin öz məq-sədləri ilə müəyyən olunur. Qəyyumluq və himayənin məqsəd-lərinə şəxsiyyətin, şəxsi hüquqların, eləcə də əmlakın müdafiə-si ilə yanaşı himayədə olanın maraqlarının və əmlak hüququnun qorunması aiddir.

Qəyyumlar himayəsində olan şəxsin qanuni nümayəndəsi ol-duğundan onun əvəzinə bütün əqdləri onun adından bağlayırlar.

Mülki Məcəllənin 324.1-ci maddəsinə əsasən əqd mülki hü-quq münasibətinin əmələ gəlməsinə, dəyişdirilməsinə və ya xi-tamına yönəldilmiş birtərəfli, ikitərəfli və ya çoxtərəfli iradə ifadəsidir.

Qəyyumluq və himayə fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxslərin hüquq və mənafe-lərinin müdafiəsi üçün təyin edildiyindən, axırıncılar xırda məi-şət əqdlərindən başqa digər əqdlər bağlaya bilməzlər. 7 yaşın-dan 14 yaşınadək olan şəxslər xırda məişət əqdlərindən savayı, əvəzsiz olaraq fayda götürməyə yönəldilmiş əqdlər və qanuni nümayəndənin özünün və ya onun razılığı ilə üçüncü şəxsin mü-əyyən məqsəd üçün və ya sərbəst istifadə üçün verdiyi vəsait barəsində sərəncam üzrə əqdlər bağlaya bilərlər.

Mülki Məcəllənin 30.2-ci maddəsində göstərilir ki, 14 yaşın-dan 18 yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanlar qəyyumun razılığı olmadan müstəqil sürətdə bəzi hərəkətlər etməyə ixtiya-rı vardır. Bununla yanaşı Ailə Məcəlləsinin 136.2-ci maddəsinə

əsasən qəyyumluq 14 yaşınadək, himayəçilik isə 14 yaşından 18 yaşınadək olan uşaqlar üzərində təyin edilir.

Bir sözlə Mülki Məcəllədə “himayəçi” sözü əvəzinə “qəyyum” sözü işlənmişdir. Beləliklə, 14 yaşından 18 yaşınadək olan şəxslər himayəçilərinin razılığı olmadan müstəqil surətdə:

– öz qazancı, təqaüdü və digər gəlirləri barəsində sərəncam verməyə;

– elm, ədəbiyyat və ya incəsənət əsərinin, ixtiranın və ya qanunla qorunan digər əqli fəaliyyət nəticəsinin müəllif hüquqlarını həyata keçirməyə;

– qanuna uyğun olaraq kredit idarələrinə əmanət qoymağa və onlar barəsində sərəncam verməyə;

– xırda məişət əqdləri;

– əvəzsiz olaraq fayda götürməyə yönəldilmiş elə əqdlər ki, onlardan əmələ gələn hüquqların notariat qaydasında təsdiqlənməsi və ya dövlət qeydiyyatına alınması tələb olunmur;

– qanuni nümayəndənin özünün və ya onun razılığı ilə üçüncü şəxsin müəyyən məqsəd üçün və ya sərbəst istifadə üçün verdiyi vəsait barəsində sərəncam üzrə əqdlər bağlamağa ixtiyarları vardır.

16 yaşı tamam olmuş yetkinlik yaşına çatmayanların kooperativ üzvü olmaq ixtiyarı da vardır.

14 yaşından 18 yaşınadək olan şəxslər yuxarıda göstərilən əqdlərdən savayı bütün əqdləri öz himayəçilərinin yazılı razılığı ilə bağlayırlar.

Mülki Məcəllənin 30.4-cü maddəsinə əsasən yetərli əsaslar olduqda məhkəmə himayəcinin və ya qəyyumluq və himayəçilik orqanının vəsatəti ilə on dörd yaşından on səkkiz yaşınadək olan yetkinlik yaşına çatmayanın (əgər o, tam həcmdə fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməyibsə) öz qazancı, təqaüdü və digər gəlirləri barəsində müstəqil sərəncam vermək hüququnu məhdudlaşdırma və ya ala bilər.

On dörd yaşı tamam olmamış yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin əqdləri, o cümlədən müstəqil bağladığı əqdlər üzrə əmlak məsuliyyətini onun qəyyumu daşıyır, bu şərtlə ki, qəyyum öhdəliyini onun təqsiri üzündən pozulmadığını sübuta

yetirməsin. Qanuna uyğun olaraq bu şəxslər azyaşlıların vurduqları ziyan üçün də cavabdehdirler.¹

Məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırılmış şəxslər üzərində himayəçilik təyin edilir. Spirtli içkilərdən və ya narkotik vasitələrdən sui-istifadə etməsi, habelə qumara qurşanması nəticəsində öz ailəsini ağır maddi vəziyyətə salan fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti məhdudlaşdırıla bilər. Onlar əmlak almaq, satmaq, bağışlamaq, dəyişmək, əmlak barədə vəsiyyət etmək, eləcə də əmlaka sərəncam verməklə bağlı hər hansı başqa əqdləri himayəçilərin razılığı olmadan bağlamaq hüququna malik deyillər. Lakin bu cür fiziki şəxs bağladığı əqdlər üzrə və vurduğu ziyan üçün müstəqil surətdə əmlak məsuliyyəti daşıyır.

Fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan əsaslar aradan qalxdıqda məhkəmə onun fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasını ləğv edir. Belə olduqda fiziki şəxsin üzərində təyin edilmiş himayəçilik məhkəmənin qərarına əsasən ləğv olunur.

Qəyyumluqda və ya himayədə olan fiziki şəxsin müstəqil surətdə sərəncam verməyə ixtiyarı çatdığı gəlirlər istisna olmaqla, onun gəlirləri, o cümlədən qəyyumluqda (himayədə) olana əmlakının idarə edilməsindən çatası gəlirlər qəyyum və ya himayəçi tərəfindən yalnız və yalnız qəyyumluqda (himayədə) olanın mənafeləri üçün, həm də bu orqanın qabaqcadan icazəsi alınmaqla xərclənir. Qəyyumluq və himayəçilik orqanının qabaqcadan icazəsi olmadan qəyyum və ya himayəçi qəyyumluqda (himayədə) olanın saxlanması üçün zəruri xərcləri qəyyumluqda (himayədə) olana onun gəliri kimi çatası məbləğlər hesabına ödəyə bilər.

ə) Qəyyumların və himayəçilərin qəyyumluqda və himayəçilikdə olanların hüquqlarını müdafiə etməsi

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 33.2-ci maddə-

¹ Бах: К.Б.Эрошенко Жизнь и здоровье под охраной закона. Москва, 1990. с. 80.

sinə əsasən qəyyumlar və himayəçilər istənilən şəxslərlə münasibətlərdə, o cümlədən məhkəmədə öz qəyyumluğunda olanların hüquq və vəzifələrini xüsusi səlahiyyət almadan müdafiə edirlər. Eyni zamanda onlar qəyyumluqda olanların mənafeələrini müdafiə üçün bütün idarələrdə çıxış etmək hüququna malikdirlər.

Mülki Prosesual Məcəllənin 72-ci maddəsində göstərilir ki, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan, tam fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilən fiziki şəxslərin hüquqlarını və qanunla qorunan mənafeələrini məhkəmədə onların valideynləri, övladlığa götürənlər, qəyyumları, himayəçiləri və başqa şəxslər müdafiə edirlər. Bununla yanaşı onlar öz səlahiyyətlərini bildirən sənədi məhkəməyə təqdim edirlər. Bu onu göstərir ki, qəyyumun (himayəçinin) müxtəlif prosesual hərəkətlər etməsi üçün onun qəyyumluq (himayəçilik) barədə vəsiqəsi kifayətdir və məhkəmədə iştirak etmək üçün onlardan hər hansı bir xüsusi etibarnamə tələb olunmur.

Xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilmiş şəxsin iştirak etməli olduğu iş üzrə onun əmlakının mühafizə və idarə olunması üçün təyin edilmiş qəyyum həmin şəxsin nümayəndəsi qismində çıxış edir.

Daha sonra qeyd etmək lazımdır ki, ölmüş və ya müəyyən olunmuş qaydada ölmüş elan edilmiş şəxsin əmlakı üzrə vərəsəlik heç kim tərəfindən qəbul edilməmişsə, miras əmlakın saxlanması və idarə olunması üçün təyin edilmiş himayəçi də iş üzrə varisin nümayəndəsi kimi çıxış etmək hüququna malikdir.

Qəyyumun (himayəçinin) qanuni prosesual nümayəndəliyini onun qanuni mülki-hüquqi nümayəndəliyindən ayırd etmək vacibdir. Eyni zamanda bu hüquqi təzahürlər bir-biri ilə sıx bağlıdırlar. Məhkəmə prosesində qanuni nümayəndə qismində çıxış edən qəyyum və himayəçilər, qanunda nəzərdə tutulan məhdudiyətlərlə yerinə yetirilmə hüququ təmsil edənə aid olan bütün prosesual hərəkətləri təmsil edilənin adından yerinə yetirirlər. Qanuni nümayəndələr kimi qəyyumlar və himayəçilər müstəqil olaraq sərəncam xarakterli prosesual hərəkətlər edə bilirlər. Ancaq belə hərəkətlər Mülki Məcəllənin 36.2-ci maddəsində göstərilən hər hansı bir məhdudiyətlə bağlı olduğu hallarda,

həyata keçirilən prosessual hərəkətlər qəyyumluq və himayəçilik orqanının qabaqcadan icazəsini aldıqdan sonra edilir.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 72.5-ci maddəsi qanuni nümayəndə kimi qəyyuma və himayəçiyə kömək üçün vəkilə və ya nümayəndə qismində seçilmiş başqa şəxsə müraciət etməsinə icazə verir. Qanunda göstərilir ki, qanuni nümayəndələr məhkəmədə işin aparılmasını nümayəndə sifətində seçdikləri başqa şəxsə tapşıra bilərlər. Belə hallarda məhkəmədə iki nümayəndə qanuni və seçilmiş nümayəndələr iştirak edirlər.

Qəyyumluq və himayə orqanının qabaqcadan icazəsi olmadan qəyyum (himayəçi) qəyyumluqda və himayədə olanın əmlakı barədə hər hansı bir əqd bağlamağa ixtiyarı yoxdur.

Belə ki, qəyyum qəyyumluqda və ya himayədə olanın əmlakının özgəsininkiləşdirilməsinə, o cümlədən dəyişdirilməsinə və ya bağışlanmasına, bu əmlakın icarəyə, əvəzsiz istifadəyə verilməsinə və ya girov qoyulmasına dair əqdləri qəyyumluqda (himayədə) olana mənsub hüquqlardan imtinaya, onun əmlakının bölüşdürülməsinə və ya bu əmlakdan payların ayrılmasına səbəb olan əqdləri, habelə qəyyumluqda (himayədə) olanın əmlakının azalmasına səbəb olan hər hansı digər əqdləri qəyyumluq və himayə orqanının qabaqcadan icazəsini almadan bağlaya bilməz. Himayəçi də öz növbəsində bu əqdlərin bağlanmasına razılıq verə bilməz.

Qəyyum, himayəçi, onların ərləri (arvadları) və yaxın qohumları qəyyumluqda və ya himayədə olana hədiyyə kimi əmlak verilməsi və ya onun əvəzsiz istifadəsinə əmlak verilməsi istisna olmaqla, qəyyumluqda (himayədə) olanla əqdlər bağlaya bilməzlər. Belə əqdlər bağlandığı hallarda qəyyum məhkəmədə qəyyumluqda (himayədə) olanı təmsil etmək hüququnu itirir.

Qəyyumluqda və ya himayədə olan şəxsin əmlakının etibarnamə ilə idarə edilməsinə də yol verilir. Buna qəyyumluqda (himayədə) olanın daşınar və qiymətli daşınmaz əmlakının daimi idarə edilməsi zərurəti yarandıqda yol verilir. Qəyyumluq və himayə orqanı özünün müəyyənləşdirdiyi idarəçi ilə həmin əmlakın etibarnamə ilə idarə edilməsinə dair müqavilə bağlayır. Bu halda qəyyum və ya himayəçi qəyyumluqda (himayədə) olanın

etibarname ilə idarəetməyə verilməmiş əmlakı barəsində öz səlahiyyətlərini saxlayır.

Qəyyumluqda və ya himayədə olan şəxsin əmlakının etibarname ilə idarə edilməsi səlahiyyətlərini həyata keçirərkən idarəçi qəyyumluq və himayə orqanının qabaqcadan icazəsini almadan əmlakın özgənkiləşdirilməsinə, azalmasına səbəb olan hər hansı digər əqdləri bağlaya bilməz.

Qəyyumluqda və ya himayədə olan şəxsin əmlakının etibarname ilə idarə edilməsinə əmlakın etibarname ilə idarə edilməsinə dair müqaviləyə xitam verilməsi üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulan əsaslar üzrə, habelə qəyyumluğa və ya himayəçiliyə xitam verildiyi hallarda xitam verilir.

f) Uşağın qəyyumunun (himayəçisinin) hüquq və vəzifələri

Uşağı tərbiyə etmək, onun sağlamlığının, fiziki və psixi, mədəni və əxlaqi inkişafının qeydinə qalmaq uşağın qəyyumunun (himayəçisinin) hüquq və vəzifələridir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 34-cü maddəsində nəzərdə tutulur ki, uşaqlara qayğı göstərmək, onları tərbiyə etmək valideynlərin həm hüququ, həm də borcudur. Daha sonra Ailə Məcəlləsinin 58-ci maddəsində göstərilir ki, valideynlər uşaqlarını tərbiyə etmək hüququna malikdirlər və uşaqlarını tərbiyə etməyə borcludurlar.

Bütün bunlar onu göstərir ki, prinsip etibarilə valideynlə qəyyumun (himayəçinin) hüquq və vəzifələri üst-üstə düşür. Çünki həm valideyn, həm də qəyyum (himayəçi) ilk növbədə uşağı yüksək səviyyədə, lazımı qaydada tərbiyə etməyə borcludurlar. Bununla yanaşı yaddan çıxartmaq lazım deyil ki, valideynlik hüququ və qəyyumun (himayəçinin) hüququ ailə hüququnun ayrı-ayrı hissələrinin təzahürləridir. Valideynlik hüququ qan qohumluğu nəticəsində yaranır. Qəyyumun və himayəçinin hüquqları isə inzibati akt, yəni qəyyumluq və himayə orqanının qərarı əsasında yaranır. Qəyyumluğun (himayənin) yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların tərbiyəsi sahəsində məqsədi valideynlərin öz uşaqları ilə əlaqədar onların qarşısında duran məsələlərlə üst-üstə düşür. Göründüyü kimi Qanun valideynlərin öz uşaqlarının

tərbiyəsi ilə bağlı hüquq və vəzifələrini qəyyumların (himayəçilərin) hüquq və vəzifələri ilə identik, yəni eyni formada verir.

Qəyyum (himayəçi) himayəsində olan uşağın sağlamlığının qeydinə qalmalıdır. Uşaqlar mütəmadi olaraq tibbi müayinədən keçirilməlidirlər. Bununla əlaqədar, rayon təhsil şöbəsi tərəfindən rayonun səhiyyə şöbəsinə, eləcə də rayon mərkəzi xəstəxanasının baş həkiminə qəyyumluq (himayəçilik) altında olan uşaqlar barədə dəqiqləşdirilmiş məlumat verilir. Qəyyumluq (himayəçilik) altında olan uşaqların tibbi müayinələrinin nəticələri barədə isə təhsil şöbəsinə məlumat verilir. Qəyyum (himayəçi) himayəsində olan üç yaşnadək uşaqla mütəmadi olaraq uşaq məsləhətxanasına baş çəkməlidir. Himayədə olan uşaq-altı yaşına çatdıqda, qəyyum (himayəçi) onu oxumaq üçün məktəbə qoymağa borcludur.

Qəyyum (himayəçi) uşağın fiziki və psixi, mənəvi və əxlaqi inkişafının qeydinə qalmalıdır.

Qəyyum (himayəçi) himayəsində olan uşağın tərbiyə üsullarını sərbəst olaraq müəyyənləşdirir. Lakin qəyyum (himayəçi) qəyyumluq və himayə orqanlarının tövsiyələrini və uşağın rəyini nəzərə almalıdır.

Qəyyum (himayəçi) uşağın rəyinə uyğun olaraq təhsil müəssisəsini və təhsilin formasını seçir, uşağın ümumi orta təhsil almasını təmin edir.

Qəyyumluqda (himayədə) olan uşağı hər hansı bir təşkilat, şəxs və yaxın qohum qanuni əsas olmadan saxlayırsa, qəyyumun (himayəçinin) məhkəmə yolu ilə uşağın qaytarılmasını tələb etmək hüququ vardır.

Uşağın valideynləri, yaxın qohumları ilə ünsiyyət uşağın maraqlarına cavab vermədiyi hallarda qəyyum (himayəçi) uşağın onlarla ünsiyyət saxlamasına icazə verməməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 141.3-cü maddəsində göstərilir ki, qəyyumluqda (himayədə) olan uşağı hər hansı təşkilat, şəxs və ya qohum qanuni əsas olmadan saxlayarsa, qəyyumun (himayəçinin) məhkəmə yolu ilə uşağın qaytarılmasını tələb etmək hüququ var. Bu hüquq norması Ailə Məcəlləsinin 63-cü maddəsində nəzərdə tutulan norma ilə üst-üstə düşür. Qanun valideynlərə öz

uşaqları ilə münasibətdə də valideynlərə belə hüquq verir. Belə ki, qanunda göstərilir ki, valideynlər məhkəmənin qərarına və ya qanuna əsaslanmadan uşağı yanında saxlayan hər hansı şəxsdən onu geri qaytarmağı tələb edə bilərlər. Bir sözlə, Qanun həm valideynlərə, həm də qəyyumlara (himayəçilərə) uşaqların hüquqlarının müdafiəsi üçün eyni vasitə nəzərdə tutur.

Uşağın qaytarılması barədə tələb uşağı yanında saxlayan şəxsin yaşadığı yerin məhkəməsinə verilir. Qəyyumun (himayəçinin) iddiası ilə baxılan bu işdə qəyyumluq və himayə orqanının nümayəndəsinin iştirakı vacibdir. Qəyyumluq və himayə orqanının nümayəndəsi tərəflərin həyat tərzini müayinə edir, uşağın özünün arzusunu müəyyənləşdirirək rəy verir. Belə mübahisələrə baxılarkən məhkəmə qəyyumun (himayəçinin) himayəsində olan uşağı lazımi qaydada tərbiyə etmək imkanını, onunla uşağın qarşılıqlı münasibətini, uşağın onu yanında saxlayan şəxsə bağlılığını və başqa konkret halları nəzərə alır. Belə tələblərə baxdıqda məhkəmə uşağın qəyyuma (himayəçiyə) verilməsinin uşağın marağına zidd olduğunu müəyyən edərsə, uşağın arzusuna əsasən qəyyumun (himayəçinin) iddiasını rədd edə bilər. Belə bir sual ortaya çıxa bilər: qəyyumun (himayəçinin) eləcə də uşağı saxlayan şəxsin uşağı lazımi səviyyədə tərbiyə etmək iqtidarında olmaması müəyyən olunarsa nə edilməlidir? Hesab edirik ki, belə hallarda qəyyumluq və himayəçilik orqanı qəyyumu və ya himayəçini bu vəzifələri yerinə yetirməkdən kənar edir. Uşaq uşağı saxlayandan alınır. Uşaq yeni qəyyum (himayəçi) təyin edilənədək onların vəzifələrini qəyyumluq və himayəçilik orqanları icra edir.

Ailə Məcəlləsinin 141.6-cı maddəsinə əsasən uşağa qəyyumluq (himayəçilik) vəzifəsi təmənnasız yerinə yetirilməlidir.

Qəyyumluqda olan uşağın saxlanmasına kifayət qədər vəsait olmadıqda qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən onun saxlanması üçün müavinət təyin edilir. Bu vəsait dövlət tərəfindən hər ay uşağın qəyyumuna (himayəsinə) verilir.

g) Qəyyumluqda olan yetkinlik yaşına çatanların şəxsiyyətinin və səhhətinin qorunması, onların hüquq və mənafeyinin müdafiə edilməsi üzrə qəyyumların və himayəçilərin vəzifələri

Qəyyumlar (himayəçilər) qəyyumluqda və ya himayədə olan yetkinlik yaşına çatmış şəxsləri saxlamağı, bu şəxslərə lazımı məişət şəraiti yaradılması, onlara qulluq edilməsinin və onların müalicə olunmasının təmin edilməsi qayğısına qalmağa, onların hüquq və mənafeyini müdafiə etməyə borcludurlar. Ruhi xəstələrin qəyyumları bundan əlavə, qəyyumluqda olanlar üzərində daim tibbi müşahidə aparılmasını izləməlidirlər. Qəyyumluqda olan sağaldıqda qəyyum, qəyyumluqda olanın fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilməsi haqqında və onun üzərindən qəyyumluğun götürülməsi barədə məhkəmədə vəsatət qaldırmalıdır.

Yetkinlik yaşına çatmış şəxslər üzərində həm qəyyumluq, həm də himayəçilik müstəqil surətdə öz hüquqlarını həyata keçirə bilməyən və vəzifələrini yerinə yetirə bilməyən xəstələrə aiddir. Ona görə də qəyyumun (himayəçinin) mənəvi borcu və hüquqi vəzifəsi qəyyumluqda olan şəxsin səhhətinin yaxşılaşması üçün ondan asılı olan bütün tədbirlərdən istifadə edərək ona qayğı göstərmək, onun üçün normal məişət şəraiti yaratmaq və qulluq göstərməkdən ibarətdir. Əgər qəyyumluqda (himayədə) olan şəxs evdə olarsa, onda himayəçi vaxtlı-vaxtında onun qeydiyyatda durduğu dispanserdə həkim müayinəsindən keçməsinə təmin etməlidir. Himayəçi himayəsində olan şəxsi lazımı hallarda stasionar müalicə üçün xəstəxanada yerləşdirməyə borcludur.

Himayədə olan şəxs xəstəxanada olduğu hallarda himayəçi onun mənzil sahəsinin qorunması və saxlanmasını təmin edir. Himayəçi daha sonra himayəsində olan şəxsin marağını müdafiə etməyə, eləcə də onun başqa vətəndaşların hüquq və mənafeələrini pozmaması üçün tədbirlər görməlidir.

Əmək terapiyası xəstələrin sağalması və əmək fəaliyyətinin bərpaası üçün effektiv nəticə verir. Ona görə də himayəçi himayəsində olan şəxsin qabiliyyətini və imkanını nəzərə alaraq çalışır ki, onları əmək fəaliyyətinə cəlb etsin. Bununla əlaqədar himayəçi, əməyin himayəsində olan şəxsin ümumi vəziyyətinə və

psixikasına necə təsir göstərməsini bilmək üçün müayinə-əmək emalatxanasının həkimi ilə əlaqə yaratmalıdır. Himayədə olanın səhhətinin pisləşməsi, eləcə də emalatxanadan özbaşına getməsi və qaçması barədə himayəçi təcili olaraq dispanserin müayinə həkiminə xəbər verməlidir. Öz tərəfindən dispanser himayəçiyə himayədə olan şəxslə əlaqədar hərtərəfli köməklik göstərir. Fəaliyyət qabiliyyəti olan şəxs üzərində himayəçinin qayğısı tamamilə başqa xarakter daşıyır. Himayəçi himayəsində olan bu şəxsin saxlanması və məişət şəraitinin qayğısına qalır, onun səhhətinin yaxşılaşması üçün tədbirlər görür. Göründüyü kimi, himayəçi hüquqi cəhətdən fəaliyyət qabiliyyətli şəxslə əlaqədə olur. Fəaliyyət qabiliyyəti olan şəxs öz işlərini görmək iqtidarında olsa da, kənar qulluq və qayğıya ehtiyac duyur. Bütün hüquqi hərəkətlər himayədə olan fəaliyyət qabiliyyətli şəxs tərəfindən həyata keçirilir. Himayəçi yalnız ona öz hüquq və mənafelərini müdafiə etməkdə köməklik göstərir.

Fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsə ictimai və hüquqi köməyin xüsusi forması patronajdır. Sağlamlıq vəziyyətinə görə müstəqil surətdə öz hüquqlarını həyata keçirməyə və müdafiə etməyə, öz vəzifələrini icra etməyə qadir olmayan yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsin xahişi ilə onun üzərində patronaj təyin edilə bilər. Patronaj təyin edilməsi fiziki şəxsin hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına səbəb olmur.

Patronajın məqsədi – xəstələrin ailə şəraitində müalicə olunmasıdır. Patron qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən təyin edilir. Yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsin razılığı olmadan patron təyin edilə bilməz.

Patronla fiziki şəxs arasında idarəetmə müqaviləsi bağlanır. Bu müqaviləyə əsasən tərəflərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələri, xüsusilə də patronun haqq almaq hüququ yaranır.

Patron fiziki şəxslə bağlanmış tapşırıq və ya etibarnamə ilə idarəetmə müqaviləsinə əsasən yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxsə mənsub əmlak barəsində sərəncam verir. Məişət tələbatının saxlanması və ödənilməsinə yönəldilən məişət əqdlərini və başqa əqdləri patron fiziki şəxsin razılığı ilə bağlayır.

Patronajda olan fiziki şəxsin tələbi ilə yetkinlik yaşına çatmış

fəaliyyət qabiliyyətli fiziki şəxs üzərində təyin edilmiş patronaja xitam verilir.

Patronajda olan fiziki şəxsin patronu Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 38-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad edilir.

Spirтли içkilərdən və ya narkotik vasitələrdən sui-istifadə etməsi, habelə qumara qurşanması nəticəsində öz ailəsini ağır maddi vəziyyətə salan fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyəti məhkəmə tərəfindən məhdudlaşdırıla bilər. Belə şəxsin üzərində himayəçilik təyin edilir. Bu şəxsin xırda məişət əqdləri bağlamaq ixtiyarı vardır. O, yalnız himayəçisinin razılığı ilə başqa əqdlər bağlaya bilər, habelə qazanc, pensiya və digər gəlirlər götürə bilər və onlar barəsində sərəncam verə bilər. Lakin belə əqdlər bağlamış fiziki şəxs əqdlər üzrə və vurduğu ziyan üçün müstəqil surətdə əmlak məsuliyyəti daşıyır.

Qəyyumluq və himayə institutunun bu forması ailə qanunvericiliyində nəzərdə tutulan qəyyumluq və himayə institutunun tərkibinə daxil deyildir. Bu institut mülki qanunvericiliyin normaları ilə nizamə salınır. Buna baxmayaraq, himayənin bu növü ailənin möhkəmlənməsi, ailəni çıxılmaz vəziyyətə gətirib çıxaran faktorların aradan qaldırılması məsələlərinin həlli ilə sıx bağlıdır. Himayəçi qismində bu şəxsin yaxın qohumları, ilk növbədə onun ailə üzvləri təyin olunur.

Fiziki şəxsin fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasına səbəb olan əsaslar aradan qalxdıqda məhkəmə onun fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasını ləğv edir. Fiziki şəxsin üzərində təyin edilmiş himayəçilik məhkəmənin qərarına əsasən ləğv olunur.

ğ) Himayədə, qəyyumluqda olanın saxlanması, onun gəliri və əmlakı barəsində sərəncam verilməsi

Ailə Məcəlləsinin 141-ci maddəsinin məzmunundan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, qəyyumlar və himayəçilər himayələrinə olan şəxsləri maddi cəhətdən saxlamağa borclu deyillər. Qəyyum (himayəçi) qəyyumluqda və himayədə olanın saxlan-

ması üçün zəruri xərcləri qəyyumluqda (himayədə) olana onun gəliri kimi çatası məbləğlər hesabına ödəyə bilər.

Himayədə olanın maddi təminat vasitələri aşağıdakılardır:

– yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların valideynlərinin və ya onları əvəz edən başqa şəxslərin ölümündən sonra aldıkları təqaüd;

– valideynləri və ya qohumları tərəfindən ödənilən aliment;

– ölmüş şəxsin vərəsəsinə sığortaçı tərəfindən ödənilən sığorta ödənişi;

– yetkinlik yaşına çatmamış uşağa məxsus əmlak və ya bu əmlakdan alınan gəlir;

– yetkinlik yaşına çatmamış uşağın əmək haqqı və ya təqaüdü;

– müxtəlif təşkilatlardan alınan birdəfəlik müavinətlər. Himayədə olanların saxlanması üçün lazımi vəsaitin olmadığı hallarda qəyyumluq və himayə orqanı himayədə olanın saxlanmasına müavinət təyin edə bilər. Belə müavinətlər bir qayda olaraq birdəfəlik məbləğdə ödənilir.

Qəyyumlar və himayəçilər bəzi hallarda himayələrində olanların saxlanmasına öz şəxsi vəsaitlərini də sərf edirlər. Qeyd olunduğu kimi bu onların hüquqi cəhətdən vəzifəsi deyil, onlar bunu əxlaqi borc baxımından edirlər.

Qəyyumluqda və ya himayədə olan şəxsin müstəqil surətdə sərəncam verməyə ixtiyarı çatdığı gəlirlər istisna olmaqla onun gəlirləri, o cümlədən qəyyumlarda (himayədə) olan onun əmlakının idarə edilməsindən çatası gəlirlər qəyyum və ya himayəçi tərəfindən yalnız qəyyumluqda (himayədə) olanın mənafeləri üçün, həm də qəyyumluq və himayəçilik orqanlarının qabaqcadan icazəsi alınmaqla xərclənir.

h) Qəyyumların və himayəçilərin öz vəzifələrinin icrasından kənar edilməsi

Qəyyum və ya himayəçi öz vəzifələrini gərəyincə yerinə yetirmədikdə onlar öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən kənarlaşdırılırlar. Belə olduqda qəyyumluğa və himayəçiliyə xitam verilir.

Qəyyum və ya himayəçi yalnız qəyyumluq və himayə orqanının əsaslandırılmış qərarı əsasında öz vəzifəsindən kənarlaşdırılır.

Qəyyumun (himayəçinin) öz vəzifəsindən kənarlaşdırılmasına iki halda yol verilir. Birincisi, qəyyum və himayəçi ona həvalə edilmiş vəzifələri lazımınca yerinə yetirmədikdə, ikincisi, qəyyumluqdan və ya himayəçilikdən tamah məqsədilə istifadə etdikdə və ya qəyyumluqda olanı nəzarətsiz və lazımı köməksiz qoyduqda qəyyum və ya himayəçi onun üzərinə düşən vəzifələrin icrasından kənar edilə bilərlər. Qəyyum (himayəçi) birinci halda öz vəzifələrini yerinə yetirərkən təqsirli hərəkətə yol vermir. Qəyyum (himayəçi) üzərinə düşən vəzifələri təcrübəsinin, səriştəsinin olmaması nəticəsində lazımınca həyata keçirə bilmir. Üzərinə düşən vəzifələrin gərəyincə yerinə yetirilməməsi faktı qəyyumu və ya himayəçini bu vəzifələrin icrasından kənarlaşdırmağa əsas verir.

Qəyyumluq və himayə orqanı qəyyumluqdan və himayəçilikdən tamah məqsədilə istifadə edildiyi və ya qəyyumluqda olanın nəzarətsiz və lazımı köməksiz qoyulması hallarında qəyyumu (himayəçini) öz vəzifəsindən kənarlaşdırır və təqsirli fiziki şəxsin qanunla müəyyənləşdirilmiş məsuliyyətə cəlb olunması üçün zəruri tədbirlər görə bilər.

Qəyyumluq (himayəçilik) vəzifələrindən sui-istifadə yəni qəyyumluqdan və ya himayəçilikdən tamah məqsədilə istifadə etmə, qəyyumluqda olanı nəzarətsiz və lazımı köməksiz qoymaya görə Azərbaycan Respublikasının 2000-ci il sentyabrın 1-nə kimi qüvvədə olan CM-də cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur. Həmin qanunun 125-ci maddəsinə əsasən bu cür hərəkətlər, yəni qəyyumluq və ya himayəçilikdən və ya patronatdan tamah məqsədilə istifadə etmə (mənzil sahəsini tutma, miras qalmış əmlakdan istifadə etmə və i.a) və qəyyumluğa götürülənləri və ya patronatlığa alınanları nəzarətsiz və ya lazımı maddi köməksiz qoyma – iki ilədək müddətə islah işləri və ya minimum əmək haqqı məbləğinin iki yüz misindən iki yüz səksən mislinədək miqdarda cərimə ilə cəzalandırılırdılar.

Qəyyum və himayəçilər qəyyumluq hüquqlarından sui-istifadə edərkən himayələrində olan şəxsin yetirdikləri maddi ziyanı ödəməlidirlər.

x) Qəyyumların və himayəçilərin öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad edilməsi

Uşaqlar valideynlərinin tərbiyəsinə qaytarıldıqda, övladlığa götürülməyə verildikdə və ya qəyyumluqda, yaxud himayədə olan şəxslər dövlət idarələrində və ya ictimai idarələrdə yerləşdirildikdə qəyyumluq və himayə orqanları qəyyumları və himayəçiləri öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad edirlər. Bu halların hamısında qəyyumluq və himayənin davam etdirilməsinə lüzum yoxdur, çünki onların funksiyası başqa şəxslərə və təşkilata verilir.

Himayədə olanların tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrinə yerləşdirilməsinə nisbətən bəzən onların qəyyumluqda (himayədə) saxlanmasına üstünlük verilir. Uşaqların valideynlərinə verilməsinə və onların övladlığa götürülməsinə gəldikdə isə belə hallarda valideynlər (övladlığa götürənlər) qəyyumlara (himayəçilərə) nisbətən uşaqların tərbiyəsində üstünlük hüququna malikdirlər. Qeyd etmək lazımdır ki, qəyyumlar (himayəçilər) özləri də uşağı övladlığa götürə bilirlər.

Uşaqların valideynlik hüquqlarından məhrum edilməmiş valideynlərinə qaytarılması qəyyumluğun (himayənin) xitamına əsas verir. Valideynlik hüquqlarının uşağın maraqlarına zidd olduğunu nəzərə alan qəyyumluq və himayəçilik orqanı bəzi hallarda qəyyumluğa (himayəyə) xitam verməyə də bilər. Himayədə olan uşağın övladlığa götürülməsi, bir qayda olaraq qəyyumun (himayəçinin) yazılı razılığına əsasən həyata keçirilir. Qəyyum (himayəçi) uşağın övladlığa götürülməsinə razılıq vermədikdə, qəyyumluq və himayəçilik orqanı uşağın marağını əsas tutaraq övladlığa götürməni məqsəduyğun saydıqda əvvəlcə qəyyum (himayəçi) öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad olunur, sonra isə övladlığa götürmə məsələsi həll olunur.

Qəyyumlar (himayəçilər) üzrlü səbəblər olduqda (xəstəlik, əmlak vəziyyətinin dəyişməsi, qəyyumluqda olanla qarşılıqlı anlaşmanın yoxluğu və s.) öz xahişi ilə vəzifələrinin icrasından azad edilə bilirlər. Qəyyum və himayəçinin öz razılığı ilə təyin

olunduğunu nəzərə alsaq, onda onların iradəəsi ziddinə qəyyumluğun (himayenin) davamına yol verilə bilməz.

Səhhətinə görə himayəçiliyə ehtiyacı olan fəaliyyət qabiliyyətli yetkinlik yaşına çatan şəxsin himayəçisi himayədə olanın tələbi ilə öz vəzifələrindən azad edirlər. Zərurət olarsa, qəyyumluq və himayə orqanları himayədə olanın razılığı ilə başqa şəxsi himayəçi təyin edə bilirlər.

1) Qəyyumların və himayəçilərin fəaliyyətinə nəzarət

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 34.3-cü maddəsinə əsasən qəyyumluqda olanların yaşayış yeri üzrə qəyyumluq və himayəçilik orqanı onların qəyyumlarının və himayəçilərinin fəaliyyətinə nəzarət edir.

Qəyyumlar və himayəçilər yaşayış yeri üzrə qəyyumluq və himayəçilik orqanına tabedirlər və ona hesabat verirlər.

Qəyyumların və himayəçilərin fəaliyyətinə nəzarət aşağıdakı qaydada həyata keçirilir:

– mütəmadi olaraq qəyyumların (himayəçilərin) fəaliyyətinin müşahidəsi;

– himayədə olanların həyat tərzinin müşahidəsi;

– himayədə olanlara baş çəkmək;

– onların həyat tərzinin kontrol müayinəsi;

– qəyyumların və himayəçilərin iclaslarının keçirilməsi;

– onlara məsləhətlər verilməsi və s.

Qəyyumların və himayəçilərin fəaliyyətinə nəzarət kontrol olmaqla yanaşı, onların fəaliyyətində kömək məqsədi daşıyır. Qəyyumluq və himayəçilik orqanı geniş şəkildə ictimaiyyətin köməyindən istifadə edir.

Rayon təhsil şöəsi mütəmadi olaraq himayədar ailələrə verilmiş uşaqların tərbiyəsi və həyat təzi ilə maraqlanır, onlara himayədə olanların tərbiyə olunmasında hərtərəfli köməklik göstərir. Himayədar ailə və yaxud himayəyə verilmiş uşaqla, fərdi iş və daha əsaslı nəzarət tələb olunmazsa, onda ildə iki dəfə məcburi kontrol müayinə aparılır. Hər müayinədən sonra akt tərtib olunur. Tərtib olunmuş bu aktlar himayədə olanın şəxsi işində saxlanılır.

Qəyyumlar və himayəçilər öz fəaliyyətləri barədə ildə bir dəfə (illik hesabat) qəyyumluq və himayəçilik orqanına hesabat təqdim etməlidirlər. Qəyyumluq və himayəçilik orqanının tələbinə əsasən hesabat istənilən vaxtda tələb oluna bilər.

Qəyyumların və himayəçilərin hərəkətlərindən şikayət qəyyumluqda olanın yaşayış yerindəki qəyyumluq və himayəçilik orqanına verilir. Qəyyumluq və himayəçilik orqanı daxil olmuş şikayətlərə baxaraq müəyyən olunmuş qaydada qərar qəbul edir. Qəyyumluq və himayəçilik orqanının qərarlarından maraqlı şəxslər tabelik qaydasında yuxarı orqanlara şikayət edə bilərlər.

i) Qəyyumluğun və himayəçiliyin xitamı

Ailə Məcəlləsinin 136.3-cü maddəsində göstərilir ki, uşaqlara təyin olunmuş qəyyumluq və ya himayənin xitamı Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 38.6-cı maddəsinə əsasən qəyyumluqda olan azyaşlı 14 yaşına çatdıqda onun üzərində qəyyumluğa xitam verilir. Qəyyum vəzifəsini həyata keçirmiş fiziki şəxs bu barədə əlavə qərar çıxarmadan yetkinlik yaşına çatmayanın himayəçisinə çevrilir. Bu qaydanı elə başa düşmək lazım deyil ki, qəyyum himayəçiyə çevrilərkən öz hüquqi vəziyyətini bilməməlidir. Əksinə o, öz hüquqi vəziyyətini bilməlidir. Ona görə də qəyyumluqda olan 14 yaşına çatdıqda və qəyyumluğun müddəti qurtardıqda qəyyum rayon təhsil şöbəsinə dəvət olunmalı və ona yeni hüquq və vəzifələri izah olunmalıdır. Qəyyumluq vəsiqəsində qəyyumun hüquqi vəziyyətinin dəyişməsi və onun yetkinlik yaşına çatmayanın himayəçisi təyin edilməsi barədə qeydlər olunması vacibdir.

Mülki Məcəllənin 38.5-ci maddəsində göstərilir ki, qəyyumun, himayəçinin və ya qəyyumluq və himayəçilik orqanının ərizəsinə əsasən məhkəmə qəyyumluqda olanın fəaliyyət qabiliyyətli sayılması və ya onun fəaliyyət qabiliyyətinin məhdudlaşdırılmasının ləğv edilməsi haqqında qərar çıxardıqda yetkinlik yaşına çatmış fiziki şəxs üzərində qəyyumluğa və himayəçiliyə xitam verilir.

Himayədə olan yetkinlik yaşına çatmayan 18 yaşına çatdıqda himayəçiliyə xitam verilir. Bunun üçün əlavə qərara ehtiyac yoxdur. Bu, qəyyumluq və himayəçilik hüquqi münasibətlərinin xitamı üçün normal haldır, çünki himayədə olanın yetkinlik yaşına çatması ilə əlaqədar himayəçinin tərbiyə etmək və bütün başqa hüquqlarına avtomatik olaraq son qoyulur.

Mülki Məcəllənin 38.7-ci maddəsində xüsusi bir hal nəzərdə tutulmuşdur. Himayədə olan, yetkinlik yaşına çatmayan nikaha girdikdə və yetkinlik yaşına çatanadək tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etdiyi digər hallarda himayəçiliyə xüsusi qərarlız xitam verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, nikaha daxil olanların nikah yaşına çatmaları zəruridir. Azərbaycan Respublikasında nikah yaşına kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün isə 17 yaş müəyyən olunmuşdur. Üzrlü səbəblər olduqda bu müddətlər müvafiq icra hakimiyyəti orqanının icazəsi ilə bir ildən çox olmayaraq azaldıla bilər. Nikah yaşının azaldılması və yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin nikaha daxil olması himayəçiliyin xitamına əsas verir. Çünki himayədə olan 18 yaşına çatmamış fiziki şəxs Mülki Məcəllənin 28.6-cı maddəsinə əsasən nikaha girdiyi vaxtdan tam həcmdə fəaliyyət qabiliyyəti əldə edir.

j) Himayədar valideynlər və onlara verilmiş uşaqların saxlanması

Himayəsiz qalmış uşaqlar tərbiyə olunmaq üçün himayədar ailələrə verilə bilər. Himayədar ailə uşağı tərbiyə olunmaq üçün vermə müqaviləsi əsasında yaranır. Bu müqavilə qəyyumluq və himayə orqanı ilə himayədar valideynlər arasında bağlanır. Uşağı tərbiyə olunmaq üçün ailəyə götürmək arzusunda olan ər-arvad və ya ayrı-ayrı vətəndaşlar himayədar valideynlər sayılırlar. Himayədar ailə institutu qüvvədə olan ailə qanunvericiliyində öz əksini tapmış yeni institutlardandır.

Himayədar valideynlər kimlər ola bilərlər?

Uşağı tərbiyə olunmaq üçün ailəyə götürmək arzusunda olan ər-arvad, yetkinlik yaşına çatmış, hər iki cinsdən olan ayrı-ayrı şəxslər himayədar valideyn ola bilər. Lakin hər arzu edən şəxs himayədar valideyn ola bilmir. Qanunda bir sıra istisnalar möv-

cuddur. Belə ki, Ailə Məcəlləsinin 144-cü maddəsində göstərilir ki, məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya fəaliyyət qabiliyyəti məhdud hesab edilən şəxslər, məhkəmə tərəfindən valideynlik hüquqlarından məhrum olunan və ya valideynlik hüquqları məhdudlaşdırılan şəxslər himayədar valideynlər ola bilməzlər.

Qəyyumluq (himayəçilik) vəzifələrini yerinə yetirməkdən kənarlaşdırılmış şəxslərin də himayədar valideyn olmalarına qanun icazə vermir. Belə şəxslərin himayədar valideyn təyin olunmaları həm də əxlaq normalarına ziddir.

Övladlığa götürmə övladlığa götürənlərin təqsiri üzündən məhkəmə tərəfindən ləğv olunmuşsa, onda bu şəxslərlə uşağı tərbiyə olunmaq üçün vermə müqaviləsi bağlana bilməz.

Səhhətinə görə uşağı tərbiyə etmək vəzifəsini həyata keçirə bilməyən şəxslərin də himayədar valideyn olmalarına icazə verilmir.

Himayədar valideynlər qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən seçilərək onlarla müqavilə bağlanır. Himayədar valideynlə müqavilə bağlanarsa, onun əxlaqı və başqa cəhətləri, bu vəzifəni yerinə yetirə bilməsi, onun və ailəsinin uşaqla ünsiyyəti və münasibəti, habelə mümkünsə, uşağın öz arzusu nəzərə alınmalıdır.

Valideyn himayəsindən məhrum olmuş, eləcə də tərbiyə, müalicə, əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində və bunlara bənzər müəssisələrdə olan uşaqlar tərbiyə edilmək üçün himayədar ailə və ya himayədar valideynə verilə bilərlər.

Himayədar ailələrə verilən uşaqların əvvəlcədən seçilməsi qəyyumluq və himayə orqanı ilə razılaşdırılmaqla uşağı ailəyə götürmək istəyən şəxslər tərəfindən həyata keçirilir. Uşağın mənafeyinin tələb etdiyi hallar istisna olmaqla, qardaş və bacıların ayrılmasına yol verilmir.

Uşaq himayədar ailəyə tərbiyə olunmaq üçün verildikdə onun rəyi nəzərə alınır. On yaşına çatmış uşağın razılığı olmadan o, himayədar ailəyə verilə bilməz. Belə uşaqların himayədar ailəyə verilməsi yalnız onun razılığı alındıqdan sonra həyata keçirilir.

Himayədar ailəyə verilmiş uşaq ona düşən pensiya, aliment

və başqa sosial ödənişləri almaq, mənzil sahəsi üzərində mülkiyyətçi olmaq, bundan istifadə etmək, mənzil olmazsa, mənzil qanunvericiliyinə uyğun olaraq mənzil almaq hüququna malikdir.

Himayədar ailəyə verilmiş uşağın hər birinə hər ay maddi müavinət verilir.

Himayədar ailəyə verilmiş uşaqların normal saxlanmasına, tərbiyə və təhsilinə nəzarət etmək qəyyumluq və himayə orqanının borcudur.

Qeyd etmək lazımdır ki, qəyyumluq və himayəçilikdən fərqli olaraq yetkinlik yaşına çatmamış uşaq tərbiyə üçün himayədar ailəyə yalnız müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş müddətə verilə bilər.

Mövcud qanunvericiliyə əsasən uşağa qəyyumluq (himayəçilik) vəzifəsi təmənnasız yerinə yetirilməlidir. Himayədar valideynlər isə öz əməklərinə görə haqq alırlar. Bu haqqın miqdarı və tərbiyə üçün götürülən uşaqların sayından asılı olmaqla himayədar valideynlərə verilən imtiyazlar qanunvericiliklə müəyyən edilir.

***VI FƏSİL. AİLƏ QANUNVERİCİLİYİNİN
ƏCNƏBİLƏRİN VƏ VƏTƏNDAŞLIĞI OLMAYAN
ŞƏXSLƏRİN İŞTİRAKI İLƏ AİLƏ
MÜNASİBƏTLƏRİNƏ TƏTBİQİ***

§ 1. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ailə və nikah münasibətlərində hüquq və vəzifələri

Xarici vətəndaşlar və əcnəbilər Azərbaycan Respublikasında respublika vətəndaşları kimi ailə-hüquq münasibətlərindən irəli gələn hüquqlardan istifadə edir və eyni vəzifələri daşıyırlar. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi ilə bəzi istisnalar edilə bilər. Bununla yanaşı, xarici vətəndaşlar ölkə vətəndaşlarına verilməmiş hər hansı bir hüququn onlara verilməsini tələb edə bilməzlər.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan, eləcə də onun başqa xarici ölkənin vətəndaşı olmasını təsdiq edən sübutları təqdim edə bilməyən şəxs vətəndaşlığı olmayan şəxs hesab edilir. Bu şəxslər öz hüquq və vəzifələrində tamamilə ölkə vətəndaşlarına bərabər tutulurlar. Bunu onlar Azərbaycan Respublikasında daimi yaşadıqları halda əldə edirlər. Vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikası vətəndaşları ilə bərabər hüquqlardan istifadə edir və eyni vəzifə daşıyırlar.

Ailə Məcəlləsinin 146.2-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbi şəxs üçün nikahın bağlanma şərtləri onun ölkəsinin qanunvericiliyi ilə və bu Məcəllənin 12-ci maddəsindəki tələblərə əməl olunmaqla müəyyən edilir. Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsi yaxın qohumlar, övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər, ikisindən biri və ya hər ikisi başqası ilə nikahda olan şəxslər, ikisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağillıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən şəxslər arasında nikahın bağlanmasına yol vermir. Nikah bağlayan şəxsin və-

təndaşlığı olmadığı hallarda, nikahın bağlanması şərtləri onun daimi yaşadığı ölkənin qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

Əcnəbilər Azərbaycan Respublikasında milli rejimdən istifadə etdiklərindən, onlar nikahı VVADQ şöbəsində bağlaya bilərlər. Daha sonra onlar xarici ölkələrin Azərbaycan Respublikasındakı diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində nikah bağlaya bilərlər. Bu cür bağlanan nikah Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilir.

§ 2. Azərbaycan vətəndaşları ilə əcnəbilər arasında və əcnəbilərin öz aralarında nikahın bağlanması

Azərbaycan Respublikasında nikahın bağlanmasının forma və qaydaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir. Belə ki, əcnəbilərin Azərbaycan Respublikasında öz aralarında, eləcə də onların Azərbaycan vətəndaşları ilə nikah bağlamaları Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tənzimlənir. Ailə Məcəlləsinin 9 – 13-cü maddələrində göstərilən nikahın bağlanma qaydası və şərtlərinə əməl olunmalıdır. Bundan başqa, Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbi şəxs üçün nikahın bağlanma şərtləri onun ölkəsinin qanunvericiliyi ilə də müəyyən edilir.

Əcnəbilər Azərbaycan Respublikasında milli rejimdən istifadə etdiklərindən onlar nikahı VVADQ şöbəsində bağlaya bilərlər.

Ailə Məcəlləsinin 10-cu maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasında nikah yaşı kişilər üçün 18 yaş, qadınlar üçün 17 yaş müəyyən olunubdur. Nikah yaşına çatmamış əcnəbi vətəndaşlar VVADQ şöbəsində nikah bağlaya bilməzlər, halbuki, onların ölkələrinin qanunvericiliyi daha qısa yaş müddəti nəzərdə tutur. Daha sonra onlar Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan nikahın bağlanmasına mane olan hallar olduqda nikahın bağlanmasını tələb edə bilməzlər (məsələn, nikaha girmək istədiyi şəxsin başqa nikahda olması). Əcnəbi vətəndaşı ölkəsinin qanunvericiliyinə əsasən nikahda olan şəxslə nikaha girməyə icazə verildiyi halda belə o, Azərbaycan Respublikasında bu hallar olduqda nikaha girə bilməz.

Azərbaycan Respublikasında xarici dövlətlərin səfirliklərində, diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində əcnəbi vətəndaşlar arasında bağlanan nikahlar Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilir. Bunun üçün əcnəbi vətəndaşın ölkəsinin qanunvericiliyində və Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə riayət olunmalıdır. Əcnəbi vətəndaşların nikah bağlamalarına yalnız onların vətəndaşları olduqları dövlətin diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində yol verilir.

Beləliklə, əcnəbi vətəndaşlar öz arzularına əsasən ya VVADQ şöbəsində, ya da ki, öz ölkələrinin Azərbaycan Respublikasındakı diplomatik nümayəndəliklərində öz nikahlarını rəsmiləşdirə bilirlər.

Azərbaycan SSR Nikah və Ailə Məcəlləsində (maddə 216), eləcə də sovet ailə qanunvericiliyində SSRİ-də xarici dövlətlərin səfirliklərində və ya konsulluqlarında əcnəbi vətəndaşlar arasında bağlanan nikahlar “qarşılıqlıq əsasında” Azərbaycan SSR-də etibarlı hesab edilirdi. Yəni SSRİ dövlətinin xarici dövlətlərdəki diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində bağlanmış nikahlar bu ölkələrdə etibarlı hesab olunduğu hallarda, onda o dövlətlərin də SSRİ-də fəaliyyət göstərən səfirliklərində və ya konsulluq idarələrində bağlanan nikahlar da etibarlı hesab olunurdu. Qüvvədə olan Ailə Məcəlləsində bu “qarşılıqlıq prinsipi” öz əksini tapmamışdır. Əcnəbi şəxsin ölkəsinin qanunvericiliyinə və Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsinin tələblərinə (nikahın bağlanmasına mane olan hallar) əməl olunaraq xarici ölkələrin Azərbaycandakı diplomatik nümayəndəliklərində əcnəbi vətəndaşlar arasında bağlanmış nikah hər hansı bir şərt qoyulmadan etibarlı hesab edilir.

§ 3. Azərbaycan Respublikasından kənarında bağlanmış nikahın tanınması

Ailə Məcəlləsinin 148.1-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları arasında, Azərbaycan Respublika-

sının vətəndaşları ilə əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər arasında həmin xarici ölkənin qanunvericiliyinə əməl etməklə bağlanan nikah, bu Məcəllənin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallar (nikahın bağlanmasına mane olan hallar) olmadıqda, Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilir.

Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayan ölkə vətəndaşlarının bir-biri ilə nikah bağlamaları bir qayda olaraq Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində həyata keçirilir. Ailə Məcəlləsinin 147.1-ci maddəsinin məzmunundan görünür ki, nikaha girən şəxslərdən biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmazsa, onda nikah Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliyində və ya konsulluq idarələrində bağlana bilməz. Buna görə də Ailə Məcəlləsinin 148.1-ci maddəsi Azərbaycan Respublikasından kənarında Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları arasında, eləcə də onlarla əcnəbi vətəndaşlar və vətəndaşlığı olmayan şəxslər arasında bağlanmış nikahı Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edir. Qanunda yalnız iki şərt göstərilmişdir. Birincisi, bu nikah bağlandığı xarici ölkənin qanunvericiliyinə əməl etməklə bağlanmalıdır. İkincisi isə bu nikah bağlanarkən Azərbaycan Respublikasının ailə qanunvericiliyində (Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsi) nəzərdə tutulan nikahın bağlanmasına mane olan hallar olmamalıdır.

Nikahın formasına gəldikdə isə qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasında nikahın bağlanmasının forması Ailə Məcəlləsinin 9-cu maddəsində müəyyən edilmişdir. Bu maddədə göstərilir ki, nikah müvafiq icra hakimiyyəti orqanında (VVADQ şöbəsində) nikaha daxil olmaq istəyən şəxslərin iştirakı ilə bağlanır. Azərbaycan Respublikasının ailə qanunvericiliyində dini kəbin nəzərdə tutulmamışdır. Nikahın forması nikahın bağlandığı yerin, ölkənin qanunu ilə müəyyənləşdirilir. Nikahın dini forması mövcud olan ölkələrdə bağlanmış dini kəbinin (nikahın), əgər nikaha girənlərdən biri Azərbaycan vətəndaşı olarsa, etibarlı hesab edilməməsinə əsas yoxdur. Hesab etmək olar ki, Azərbaycan Respublikasından kənarında bağlanmış nikahın hər iki forması Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilə və yaxud tanına bilər.

Azərbaycan Respublikasından kənarında Azərbaycan vətəndaşları hər hansı bir halda, yəni öz aralarında, əcnəbi vətəndaşlarla və vətəndaşlığı olmayan şəxslərlə nikaha girərkən onlardan Azərbaycan Respublikasının ailə qanunvericiliyində göstərilən şərtlərə əməl edilməsi tələb olunur. Əlbəttə, bu tələb Azərbaycan Respublikasından kənarında daimi yaşayan əcnəbilərə qarşı irəli sürülə bilməz. Onlara qarşı yalnız bir tələb irəli sürülə bilər. Azərbaycan Respublikasından kənarında əcnəbilər arasında nikah onların ölkəsinin qanunvericiliyinə əməl edilməklə bağlandıqda Azərbaycan Respublikasında tanınır.

§ 4. Nikahın pozulması

Ailə Məcəlləsinin 150.1-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasından kənarında Azərbaycan Respublikası vətəndaşları ilə əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər arasında, eləcə də Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları arasında bağlanan nikahın Azərbaycan Respublikasında pozulması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında əcnəbilər və vətəndaşlıqları olmayan şəxslər nikah və ailə münasibətlərində Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları ilə bərabər hüquqlardan istifadə edərək eyni vəzifə daşıdıqlarından nikah pozularkən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına məxsus hüquqlardan istifadə edir və eyni vəzifə daşıyırlar.

Belə işlərə və işlə bağlı yaranmış mübahisələrə baxılarkən Ailə Məcəlləsinin və Mülki Prosesual Məcəllənin normaları tətbiq olunur. Bəzi hallarda xarici ölkələrin ailə hüquq normaları da tətbiq oluna bilər. Xarici ölkələrin ailə hüquq normaları tətbiq edilərkən məhkəmə və ya VVADQ şöbəsi, yaxud başqa müvafiq təşkilatlar bu normaların məzmununu müvafiq xarici dövlətdəki rəsmi şərhə və tətbiqi təcrübəsinə uyğun olaraq müəyyənləşdirirlər. Bu normaların məzmununu müəyyənləşdirmək məqsədilə məhkəmə, VVADQ şöbəsi və sair orqanlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və başqa orqanlara (ekspertlərə) müraciət edə bilərlər. Maraqlı tərəflər öz tələblərini əsaslandırmaq

üçün istinad etdikləri xarici ailə hüquq normalalarının məzmununu təsdiq edən sənədləri məhkəməyə və VVADQ şöbəsinə təqdim etmək hüququna malikdirlər. Ailə Məcəlləsinin 157-ci maddəsində göstərilir ki, xarici ölkələrin Azərbaycan Respublikasının hüquq qaydasının əsaslarına zidd olan hüquq normaları Azərbaycan Respublikasında tətbiq edilmir.

Belə hallarda Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi tətbiq edilir.

Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşı Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayan əri (arvadı) ilə bağladığı nikahı onun vətəndaşlığından asılı olmayaraq Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində poza bilər. Nikahın Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrində pozulması Azərbaycan Respublikasından kənarında yaşayan ölkə vətəndaşları üçün bəzi çətinliklər yaratdığından onlar yaşadıkları ölkənin qanunvericiliyinə əsasən öz aralarında bağlanmış nikahı poza bilərlər.

Nikahın VVADQ şöbəsində pozulmasına Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə yol verilsə, həmin nikah Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndələrində və ya konsulluq idarələrində pozula bilər.

Nikahın pozulması barədə tələb əcnəbi vətəndaş tərəfindən onun yaşadığı ölkənin məhkəməsinə də verilə bilər. Xarici ölkə məhkəməsinin bu ölkənin qanunvericiliyinə əməl edilməklə çıxardığı nikahın pozulması barədə qərarı Azərbaycan Respublikasında etibarlı sayılır.

Azərbaycan Respublikasının müvafiq orqanları xarici ölkə məhkəmələrinin nikahın pozulması barədə çıxardıqları qərarların etibarlı olmasını müzakirə etmirlər. Ona görə də xarici məhkəmənin nikahın pozulması barədə qərarını təsdiq edən sənəd təqdim edildikdə ər-arvad artıq boşanmış hesab olunur. Bu sənəd Azərbaycan Respublikasının xarici ölkədəki konsulluğu tərəfindən leqallaşdırılmalıdır.

§ 5. Atalığın (analığın) müəyyənləşdirilməsi və buna dair mübahisə açılması

Azərbaycan Respublikasında atalığın (analığın) müəyyənləşdirilməsi və buna dair mübahisə açılması qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilir. Bir sözlə atalıq (analıq) ümumi qaydalara, yəni Ailə Məcəlləsinin 43 – 48-ci maddələrinə uyğun müəyyənləşdirilir. Bu qayda uşağın valideynlərinin hər ikisinin və ya birinin əcnəbi vətəndaş olduğu hala da şamil edilir. Qanun əcnəbi vətəndaşlar barəsində hər hansı bir istisna nəzərdə tutmur. Xarici vətəndaş olan valideynlər, əgər xarici ölkə qanunvericiliyinin tətbiqi beynəlxalq müqavilə ilə nəzərdə tutulmayıbsa, məhkəmədə atalıq (analıq) müəyyən edilərkən öz ölkəsinin qanununun tətbiq olunmasını tələb edə bilməz.

Ailə qanunvericiliyi atalığın (analığın) müəyyən olunmasını həm məhkəmədə, həm VVADQ şöbəsində, həm də Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliklərində və ya konsulluq idarələrində həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Uşaq, aralarında nikah olmayan şəxslərdən olduqda və valideynlərin birgə ərizəsi və ya uşağın atasının ərizəsi olmadıqda, atalıq uşağın valideynlərindən birinin, uşağın qəyyumunun (himayəçisinin), uşağı saxlayanın, habelə uşaq yetkinlik yaşa çatdıqda onun özünün ərizəsi əsasında məhkəmə qaydasında müəyyən olunur.

Atalıq (analıq) VVADQ şöbəsində də müəyyənləşdirilə bilər. Uşağın ata və anası birgə, eləcə də uşağın atası birtərəfli qaydada VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 152.2-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə atalığın (analığın) müvafiq icra hakimiyyəti orqanında (burada VVADQ şöbəsi nəzərdə tutulur) müəyyənləşdirilməsinə yol verildisə, uşağın valideynləri Azərbaycan Respublikasında yaşamırlarsa və onlardan heç olmazsa biri Azərbaycan Respublikasının vətəndaşdırsa, onların atalığı (analığı) müəyyənləşdirmək üçün Azərbaycan Respublikasının diplomatik nümayəndəliyinə və ya konsulluq idarəsinə müraciət etmək hüququ var. Ailə Məcəlləsinin 152-ci

maddəsində xarici dövlətlərin orqanlarında atalığın (analığın) müəyyənləşdirilməsi barədə qəbul edilmiş qərarların hansı hallarda etibarlı sayılması göstərilməmişdir. Qanunda göstərilir ki, atalığın (analığın) müəyyənləşdirilməsi və buna dair mübahisə açılması üçün uşağın anadan olmağa görə və vətəndaşı sayıldığı ölkənin qanunvericiliyi tətbiq olunur. Burada söhbət uşağın hər iki valideyninin əcnəbi vətəndaş olduğu haldan gedir. Əgər xarici ölkədə bu ölkənin qanunvericiliyinə riayət olunaraq atalıq (analıq) müəyyənləşdirilirsə, onda bunun Azərbaycan Respublikasında etibarlı hesab edilməsi şübhə doğurmur.

§ 6. Övladlığa götürmə

Ailə Məcəlləsinin 155.1-ci maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbilər və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşağı övladlığa götürmə və ya övladlığa götürmənin ləğvi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Ailə Məcəlləsinin 122.4 maddəsində göstərilir ki, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı məhkəməyə övladlığa götürmənin uşağın mənafeyinə uyğun olması barədə rəy təqdim etməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, övladlığa götürənlər əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər olduqda tələb olunan rəy Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Övladlığa Götürmə Məsələləri Komissiyası ilə razılaşdırılmalıdır.¹

Azərbaycan Respublikası vətəndaşları olan uşaqları övladlığa götürməyi arzu edən əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin uçotu Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Valideyn himayəsindən məhrum olan və övladlığa götürməyi

¹ “Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 mart 2000-ci il tarixli fərmanı, p. 2.

arzu edən şəxslərin uçot qaydası və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların övladlığa götürülməsini arzu edən əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin uçot qaydasının təsdiq edilməsi haqqında” 20 sentyabr 2002-ci il tarixli 172 sayılı Qərarına əsasən həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxslər ölkə vətəndaşı olan uşağın övladlığa götürməsi onların ölkələrinin (daim yaşadığı ölkənin), həm də Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaq əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs tərəfindən övladlığa götürənin ölkəsinin (daim yaşadığı ölkənin) qanunvericiliyinə uyğun olaraq övladlığa götürüldükdə, həmin ölkənin qanunvericiliyi ilə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin 117 – 119-cu və 122 – 124-cü maddələrinə də əməl olunmalıdır. Ailə Məcəlləsinin 155.2-ci maddəsinin məzmunundan belə nəticə çıxarmaq olar ki, övladlığa götürmə Ailə Məcəlləsinin 117 – 119-cu və 122 – 124-cü maddələrinə əməl olunaraq həyata keçirilmişsə, onda övladlığa götürənin ölkəsinin (daimi yaşadığı ölkənin) qanunvericiliyinə əməl etmək tələb olunmur.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində xarici vətəndaş olan uşaq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı tərəfindən övladlığa götürüldükdə, buna uşağın vətəndaşı olduğu dövlətin icazəsini hansı orqandan alınması göstərilməmişdir. Əvvəlki qanunvericiliyə əsasən belə hallarda uşağın övladlığa götürülməsi üçün Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətindən icazə almaq lazım gəlirdi.

Övladlığa götürənin və övladlığa götürülənin vətəndaşlığından asılı olaraq Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilmiş övladlığa götürmənin hüquqi nəticələri Ailə Məcəlləsinin 134-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdur.

VII FƏSİL. VƏTƏNDAŞLIQ VƏZİYYƏTİ AKTLARI

§ 1. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması

Vətəndaşlıq vəziyyətinin qeydə alınması həm dövlət mənafeyi və ictimai mənafe üçün, həm də vətəndaşların şəxsi və əmlak hüquqlarının qorunması məqsədilə aparılır.

Ailə Məcəlləsinin 158.2-ci maddəsinə əsasən doğum, ölüm, nikahın bağlanması, nikahın pozulması, övladlığa götürmə, atalığın müəyyən edilməsi, adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarında, VVADQ şöbələrində qeydiyyatdan keçirilməlidir.

“Qeydiyyatdan keçirilməlidir” ifadəsinə ikimənalı fikir daxildir: birincisi, vətəndaşlar qeydiyyat üçün VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidirlər, ikincisi isə, VVADQ orqanları müəyyən olunmuş qaydalara riayət etməklə Ailə Məcəlləsinin 158.2-ci maddəsində göstərilən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarını qeydə almağa borcludurlar.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması bəzi hallara səbəb olur:

a) vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı dövlətə bəzi statistik məlumatların alınmasına imkan yaradır, yəni:

- vətəndaşların ailə vəziyyəti barədə məlumatlar;
- əhalinin tərkibinin dəyişdirilməsi;
- doğumla ölüm arasında fərq;
- bağlanmış və ləğv olunmuş nikahların sayı;
- doğum halları;
- nikaha daxil olanların yaşı;
- nikahın orta davamiyyəti;
- atalıqları müəyyən olunmuş uşaqların sayı;
- övladlığa götürülənlərin sayı və s.

b) vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması və başqa

tədbirlərlə yanaşı vətəndaşların nikah və ailə məsələlərinə daha məsuliyyətlə yanaşmalarına səbəb olur;

c) vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması bütövlüklə ailə üzvlərinin maraqlarına cavab verir. Çünki qanun qeydiyyatı, bəzi hallarda isə onun başqa hüquqi faktlarla uzlaşması nəticəsində əldə edilən subyektiv ailə, mülki və yaxud hüquq və vəzifələri əlaqələndirir;

ç) qeydiyyat dövlətə VVADQ şöbəsi vasitəsilə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının (məsələn, nigahın bağlanması və ləğvi, atalığın müəyyən edilməsi, soyadın dəyişdirilməsi və s.) qanunları yoxlamağa imkan yaradır.

§ 2. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinə etiraz etmə qaydası

Ailə Məcəlləsinin 161.1-ci maddəsində göstərilir ki, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydindəki səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsi, kifayət qədər əsaslar olduqda və aidiyyəti (maraqlı) şəxslər arasında mübahisə olmadıqda, ərizə verən şəxslərin daimi yaşayış yerində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Səhvlərin düzəldilməsi dedikdə, dəqiq olmayan və yaxud başqa yanlış qeydlərin aradan qaldırılması başa düşülür (məsələn, uşağın adının əzizləmə və yaxud qısa formada qeyd edilməsi, soyad və ata adının təhrif edilməsi, doğum tarixində (il, ay) buraxılan səhvlər).

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydində dəyişikliklər edilməsi dedikdə isə, bu qeydlərə əlavələr və yaxud vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarında baş verən dəyişikliklərlə əlaqədar bu qeydlərin yeni qeydlərlə əvəz edilməsi başa düşülür (məsələn, atalığın müəyyən olunması faktı, övladlığa götürmə, adın, soyadın dəyişdirilməsi və s.).

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydindəki səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsi üçün Qanun VVADQ şöbəsi qarşısında iki şərt qoyur. Birincisi, bunun üçün kifayət qədər əsas olmalıdır. İkincisi, isə aidiyyəti (maraqlı) şəxslər arasında mübahisə olmamalıdır.

Kifayət qədər əsaslar dedikdə, bir tərəfdən bu şəxsdə hüquqi marağın yaranması, başqa tərəfdən isə, qeydiyyatda buraxılan səhvlər, eləcə də əvvəlki qeydiyyatın vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarına cavab verməməklə bu marağın pozulmasını, yaranmış hüququn müdafiəsi və ya həyata keçirilməsinə mane olan sübutlar başa düşülür.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydində səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsini arzu edən şəxs daimi yaşayış yerində VVADQ şöbəsinə ərizə ilə müraciət edə bilər. Hətta vətəndaşlıq vəziyyəti aktları barədə qeydlər başqa VVADQ şöbəsində olduqda belə, ərizə yaşayış yeri üzrə VVADQ şöbəsinə verilir.

VVADQ şöbəsi tərəfindən belə hallarda qeydiyyat aktının olduğu VVADQ şöbəsindən bu aktın surəti tələb olunur.

Kifayət qədər əsaslar olduqda VVADQ şöbəsi tərəfindən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydindəki səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsi barədə rəy hazırlanır və ərizə verənə yeni şəhadətnamə verilir. Kifayət qədər əsas olmadıqda isə VVADQ şöbəsi qeydiyyatı düzəltməkdən və ya dəyişdirməkdən imtina etməsi barədə qərar çıxarır. Hər iki halda çıxarılmış qərarların surətlərini VVADQ şöbəsi ərizə verənə verməyə borcludur.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydindəki səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsi barədə işlər iki halda məhkəmə yurisdiksiyasına aid ola bilər. VVADQ şöbəsi qeydiyyatı düzəltməkdən və ya dəyişdirməkdən imtina etdikdə və yaxud aidiyyəti (maraqlı) şəxslər arasında mübahisə olduqda bu işlərə məhkəmədə Azərbaycan Respublikasının MPM-nin 339–341-ci maddələrinə əsasən xüsusi icraat qaydasında baxılır. İşə aidiyyəti üzrə ərizəçinin yaşadığı yerin məhkəməsində baxılır. Hüquq barədə mübahisə olduqda işə iddia icraatı qaydasında baxılır.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı kitablarında qeydin düzgün olmamasını müəyyən edən məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi VVADQ şöbəsində qeydin düzəldilməsi üçün əsasdır.

§ 3. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydlərinin bərpası

Ailə Məcəlləsinin 162.1-ci maddəsində göstərilir ki, vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydinin bərpası bu cür qeydlərin olduğunu, həqiqətən, təsdiq edən sənədlər əsasında ərizə verənlərin yaşadıkları ərazidə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən icra edilir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin bərpası dedikdə, əvvəllər qeydə alınmış, lakin qeydin aparıldığı VVADQ şöbəsində, eləcə də VVADQ şöbəsinin arxivində aşkar olunmayan qeydin həqiqət olduğunu təsdiq edən sənədlər əsasında yenidən qeydə alınması başa düşülür.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin bərpası ilə əlaqədar maraqlı şəxs yaşadığı ərazidə yerləşən VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidir. Belə bir qeydin əvvəllər olması barədə sənədlər ərizəyə əlavə olmalıdır. İtirilmiş qeydlərin olduğu VVADQ arxivi tərəfindən bu qeydlərin itirilməsi faktı təsdiqlənməlidir. Məhkumluğu olan şəxslər, eləcə də bir neçə soyadı, adı və ata adı olan şəxs barəsində vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin bərpası ilə bağlı müraciət olunduqda bərpa barədə materiallar yoxlama üçün ərizəni qəbul etmiş VVADQ şöbəsinin yerləşdiyi ərazidə yerləşən daxili işlər idarələrinə göndərilir. Yoxlamadan sonra daxili işlər orqanı materialla birlikdə yoxlamanın nəticəsi ilə əlaqədar rəyi VVADQ şöbəsinə qaytarır.

Toplanmış materiallar əsas verdikdə VVADQ şöbəsi vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin bərpası ilə bağlı rəy tərtib edir və bu rəy müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq olunur. Bərpa olunmuş vətəndaşlıq vəziyyəti aktı qeydiyyatata alınmaq üçün itənədək yerləşdiyi VVADQ şöbəsinə göndərilir. Qeydiyyatdan sonra bərpa qeydinə əsasən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeyd olunduğu haqqında şəhadətnamə verilir.

Şəhadətnamə şəxsən ərizə verənə verilir və yaxud da ərizə verənə təqdim etmək üçün poçt vasitəsilə sonuncunun yaşadığı ərazidə yerləşən VVADQ şöbəsinə göndərilir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin həqiqətən olduğunu təsdiq edən sənədlər ərizə verən tərəfindən təqdim edilmədikdə, eləcə də itmiş yazının VVADQ şöbəsi tərəfindən bərpası

mümkün olmadıqda vətəndaşlıq vəziyyəti aktının qeydiyyatı faktı məhkəmədə Mülki Prosesual Məcəlləsinin 339 – 341-ci maddələrinə əsasən xüsusi icraat qaydasında müəyyən olunur.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin bərpası zamanı maraqlı şəxslər arasında mübahisə olarsa, onda məhkəmə işə iddia icraatı qaydasında baxır.

VVADQ şöbəsi ərizə verən tərəfindən təqdim edilmiş məhkəmə qətnaməsinə əsasən vətəndaşlıq vəziyyəti aktının qeydini bərpa edir.

§ 4. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi

Ailə Məcəlləsinin 163.1-ci maddəsinə əsasən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının ilkin qeydlərinin ləğv olunması məhkəmənin qətnaməsi əsasında icra edilir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydindəki səhvlərin düzəldilməsi və ona dəyişikliklər edilməsini bu qeydlərin ləğvindən fərqləndirmək lazımdır. Beləliklə, vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi dedikdə, bu qeydlərin, bütövlükdə öz hüquqi əhəmiyyətini itirmələri ilə əlaqədar ləğv edilməsi başa düşülür. Bu qeydlər ləğv olunduqdan sonra hər hansı bir vətəndaşlıq vəziyyəti aktını təsdiq edə bilməzlər, yəni onlar mötəbər sübut kimi artıq istifadə oluna bilməzlər. Ləğv olunmuş qeydlər əsasında verilmiş şəhadətnamə də öz qüvvəsini itirir.

Ailə Məcəlləsinin 163.1-ci maddəsində daha sonra göstərilir ki, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının bərpa və ya təkrar tərtib edilmiş qeydlərin ləğv olunması məhkəmənin qətnaməsi əsasında və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən icra edilir.

Beləliklə, həm ilkin qeydlərin, həm də ikinci qeydlərin, yəni bərpa olunmuş və yaxud təkrar qeydlərin ləğvi mümkündür. Məhkəmə qətnaməsi əsasında ləğv olunmuş ilkin qeydlər, eləcə də bərpa və ya təkrar tərtib edilmiş qeydlər bir qayda olaraq hüquqla əlaqədar mübahisə ilə bağlıdır. Ona görə də belə işlərə iddia icraatı qaydasında baxılır.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının ilkin qeydlərinin məhkəmə qətnaməsi əsasında ləğv olunması qaydalarında bir istisna mövcuddur. Ölmüş elan edilən və ya itkin düşmüş hesab edilən şəxs

gəldikdə (qayıtdıqda) nikahın pozulması barədə qeyd VVADQ şöbəsi tərəfindən ləğv oluna bilər. VVADQ şöbəsi ölmüş elan edilmiş və ya itkin düşmüş hesab edilmiş şəxs barəsində ləğv olunmuş məhkəmə qətnaməsi və keçmiş ər-arvadın birgə ərizəsi əsasında vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının, yəni nikahın ilkin qeydə alınmasını bərpa edir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin məhkəmədə və ya xud VVADQ şöbəsində ləğvi barədə təşəbbüs bir qayda olaraq vətəndaşlar tərəfindən göstərilir. Lakin belə təşəbbüs VVADQ şöbəsi və məhkəmə tərəfindən də qaldırıla bilər.

VVADQ şöbəsi vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi barədə ərizəni qəbul edərkən ərizə verəndən və müvafiq təşkilatlardan zərurət olarsa, əlavə sənədlər və məlumatlar tələb edə bilər.

Məhkumluğu olan şəxslər, bir neçə soyadı, adı və ata adı olan şəxslər barəsində vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi ilə əlaqədar müraciət olunduqda, eləcə də başqa lazımı hallarda, qeydlərin ləğvi barədə materiallar yoxlama üçün daxili işlər idarələrinə göndərilir. Yoxlamadan sonra daxili işlər orqanı yoxlamanın nəticəsi ilə əlaqədar rəyi materialla birlikdə VVADQ şöbəsinə qaytarır.

Azərbaycan Respublikasında yaşayan xarici vətəndaşların və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi ümumi əsaslarla həyata keçirilir.

Ləğv olunmuş qeydlər əsasında verilmiş şəhadətnamə şəxsdən tələb olunaraq məhv edilir. Vətəndaşın şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlərdə (pasport, hərbi bilet və s.) VVADQ şöbəsi aktının qeydiyyatının ləğvi “ləğv olunub” sözü yazmaqla həyata keçirilir. Bu qeyd, qeydi həyata keçirən şəxsin imzası və möhürlə təsdiq olunur.

§ 5. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeyd olunması

Ailə Məcəlləsinin 164.1-ci maddəsinə əsasən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı, qeyd olunmalı faktları və ərizə verənlərin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər təqdim edildikdə

aparılır. Beləliklə, qanundan göründüyü kimi vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı üçün aşağıdakı sənədlər lazımdır:

a) qeyd olunmalı faktlara bilavasitə aid olan sənədlər, yəni bu faktları təsdiqləyən sənədlər;

b) ərizə verənin şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər.

Şəxsiyyəti təsdiqləyən sənədlər aşağıdakılardır:

– ölkə vətəndaşları üçün – pasport (şəxsiyyət vəsiqəsi);

– kadrda olan hərbi qulluqçu üçün – zabitin şəxsiyyət vəsiqəsi;

– müddətli qulluqda olan hərbi qulluqçular üçün – hərbi bilet;

– xarici ölkə vətəndaşları üçün – Milli pasport;

– vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün – onun ölkədə yaşamasına icazə verən sənəd.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeyd olunması ərizə verənin iştirakı ilə aparılır.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyat kitabına yazılan hər bir qeyd ərizə verənlərə oxunmalı, onlar tərəfindən və qeyd aparan vəzifəli şəxs tərəfindən imzalanmalı, möhürlə təsdiq edilməlidir.

Təqdim olunmuş şəxsiyyəti təsdiq edən sənədlərə əsasən soyad, ad və ata adı bütövlükdə yazılır.

Aparılan qeydlərdə şəxsin milliyyəti onun pasportuna əsasən göstərilir. Şəxsin pasportu olmadıqda onun milliyyəti valideynlərinin milliyyətinə əsasən müəyyənləşdirilir. Valideynlərin milliyyətləri ayrı-ayrı olduqda, onda milliyyəti müəyyənləşdirilən şəxsin arzusuna əsasən valideynlərdən hər hansı birinin milliyyəti göstərilir.

Xarici ölkə vətəndaşları barədə qeydlər başqa qaydada aparılır. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyat kitabında onun milliyyəti və vətəndaşı olduğu dövlətin adı göstərilir.

İkiqat vətəndaşlığı olan şəxs barəsində onun daimi yaşadığı ölkənin adı göstərilir (məsələn, rus – Rusiya Federasiyası).

Əgər şəxsin vətəndaşlığı olmazsa, onda milliyyət sözüne “vətəndaşlığı olmayan şəxs” sözləri əlavə edilir.

İş yeri barədə məlumat, şəxsin işlədiyi idarə, müəssisə və təşkilatın adı, onun tutduğu vəzifə və yerinə yetirdiyi iş göstərilməklə qeydə alınır.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktının qeyd olunduğu haqqında ərizə verən şəxslərə müvafiq şəhadətnamə verilir. Bu şəhadətnamələr dəqiq məlumatlar əsasında verilir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınmasına görə qeydiyyat üçün müraciət etmiş şəxslər dövlət rüsumu ödəyirlər.

Səlahiyyəti olmayan orqanların vətəndaşlıq vəziyyəti aktları barədə qeydiyyatı etibarsız sayılır və məhkəmənin qərarına əsasən ləğv olunur.

VVADQ şöbəsinin işçiləri özləri, əri (arvadı), valideynləri və uşaqları barəsində vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarını qeydə ala biləzlər. Bu cür qeydiyyatları VVADQ şöbəsinin başqa əməkdaşları həyata keçirir.

§ 6. Doğumun qeydə alınması qaydası

Ailə Məcəlləsinin 166.1-ci maddəsinə əsasən doğumun qeydiyyatı uşaqların doğulduğu yerdə və ya valideynlərin, yaxud onlardan birinin yaşadığı yerdə aparılır.

Doğumun qeydə alınması üçün aşağıdakı sənədlər VVADQ şöbəsinə təqdim olunmalıdır:

a) uşağın doğulması barədə tibb müəssisəsinin arayışı. Müs-təsna hallarda uşağın doğum faktı qeydiyyat zamanı, adı, soyadı, atasının adı və yaşayış yeri göstərilməklə iki nəfər şahidin imzası ilə təsdiq oluna bilər;

b) valideynin (valideynlərin) şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər;

c) uşağın atası barədə özündə məlumat əks etdirən sənədlər. Məsələn, uşağın atası ilə anası arasında bağlanmış nikahın şəhadətnaməsi, uşaq nikahdan kənar doğulmuşsa, onda onun ata və anasının birgə ərizəsi və yaxud tək-cə atasının ərizəsi və atalığın müəyyən edilməsi barədə məhkəmənin qətnaməsi belə sənədlərdir.

Uşağın atalığı könüllü surətdə və yaxud məhkəmə vasitəsi ilə müəyyən edilmədiyi hallarda doğumun qeydiyyatı, uşağın anasının ərizəsinə əsasən həyata keçirilir.

Doğum haqqında yazılı və şifahi məlumatlar valideynlər və ya onların biri tərəfindən verilir. Valideynlər xəstə olduqda, öl-

dükdə və ya başqa səbəblərə görə onların məlumat verməsi mümkün olmadıqda, məlumat qohumlar, qonşular, uşağın doğulduğu tibb müəssisəsinin müdiriyyəti və başqa şəxslər tərəfindən verilir.

Ailə Məcəlləsinin 167-ci maddəsində göstərilir ki, doğum haqqında məlumat uşağın doğulduğu gündən ən gec üç ay ərzində, uşaq ölü doğulduqda isə ən gec doğum vaxtından ötən üç gün müddətində verilməlidir.

Valideynlərin arzusu ilə doğumun qeydiyyatı təntənəli şəraitdə aparıla bilər. Təntənəli qeydiyyat valideynlərin işlədiyi, oxuduğu və yaşayış yerlərinin, eləcə də ictimaiyyətin nümayəndələrinin iştirakı ilə aparıla bilər.

Qeydiyyatdan sonra doğumun qeydiyyatı üçün ərizə vermiş şəxslərə doğum haqqında şəhadətnamə verilir.

Doğulmuş əkiz uşaqların hər birinə ayrıca olaraq doğum haqqında şəhadətnamə verilir.

Doğum qeydiyyata alındıqdan sonra bu barədə valideynlərin şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədə (hərbi qulluqçuların hərbi biletlərinə) doğum haqqında şəhadətnamənin seriya və nömrəsi göstərilməklə uşaq barədə məlumat qeyd olunur.

Uşaq ölü doğularsa, onda onun qeydiyyatı ölü doğulmuş uşaq barədə tibbi şəhadətnaməyə əsasən həyata keçirilir.

Həyatda yeni doğulmuş uşaqların valideynləri tərəfindən atılması faktlarına rast gəlmək olur. Belə hallarda tapılmış uşaqların qeydiyyatı üç ay ərzində aparılmalıdır. Bu müddət uşağın tapıldığı gündən başlanır. Qeydiyyat qəyyumluq və himayə orqanı, uşağın yerləşdirildiyi uşaq müəssisəsinin müdiriyyəti, daxili işlər orqanlarının, eləcə də uşağı saxlayan və ya tapan şəxsin ərizəsinə əsasən aparılır.

Ərizə ilə birlikdə aşağıdakı sənədlər VVADQ şöbəsinə verilməlidir:

- a) uşağın tapılmasını göstərən sənəd, yəni akt, protokol və ya uşağın tapıldığı yer, vaxt və şərait göstərilməklə arayış;
- b) uşağın yaşı barədə tibb müəssisəsinin arayışı məcburidir.

§ 7. Doğum haqqında qeydiyyat

Doğum haqqında qeydiyyatda uşağın adı, atasının adı, soyadı, habelə onun valideynləri haqqında məlumat yazılır. Bu məlumatlar Ailə Məcəlləsinin 46 və 50-ci maddələrinə uyğun şəkildə qeyd olunur.

Doğum haqqında qeydiyyatda ana barəsində məlumat, onun pasportu, ərizəsi və uşağın doğulması barədə tibb müəssisəsinin arayışına əsasən yazılır. Ata haqqında məlumat isə ilk növbədə nikahın bağlanması barədə şəhadətnaməyə əsasən qeyd olunur. Daha sonra atanın könüllü surətdə uşağı tanınması barədə ərizəsinə və yaxud ata və ananın birgə ərizəsinə, habelə məhkəmənin qərarına əsasən də ata barədə məlumat qeyd oluna bilər.

Məhkəmənin qərarına əsasən qeydiyyat aparılarkən ata tərəfindən bu barədə VVADQ şöbəsinə ərizə ilə müraciət etməsinə ehtiyac yoxdur. Çünki VVADQ şöbəsi ərizənin olub-olmamasından asılı olmayaraq məhkəmənin qərarına əsasən bu qeydiyyatı aparmalıdır.

Nikahı olmayan anadan doğulmuş uşağın doğum haqqında qeydiyyatı zamanı ata barədə məlumat Ailə Məcəlləsinin 46.3-cü maddəsində göstərilən qaydalara əsasən yazılır. Adı çəkilən maddədə göstərilir ki, uşaq nikahı olmayan anadan doğulduqda və atalığın müəyyən olunması barədə valideynlərin birgə ərizəsi və ya məhkəmənin qətnaməsi olmadıqda, doğum haqqında şəhadətnamədə uşağın atasının soyadının əvəzinə ananın soyadı yazılır.

Valideynlərin soyadları müxtəlif olduqda uşağa valideynlərin razılığına əsasən onlardan birinin soyadı verilir. Əgər valideynlər bu barədə razılığa gəlməzlərsə, onda uşağa soyad qəyyumluq və himayə orqanının göstərişinə əsasən verilir.

Uşağa ad valideynlərin razılığı ilə verilir. Atalıq müəyyən olunmadıqda isə uşağa ad ananın göstərişinə əsasən verilir.

VVADQ şöbəsi valideynlərə uşağa ad seçməkdə məsləhətlər verir, onları uşağa xoş səslənməyən, eləcə də gələcəkdə narahatlıq yarada biləcək adın verilməsindən çəkindirirlər. Ad seçmə zamanı valideynlər arasında yaranan mübahisə qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən həll olunur.

Tapılmış uşaqlara gəldikdə isə onların adları qəyyumluq və himayə orqanının, uşaq müəssisələrinin rəhbərliyi, daxili işlər şöbəsinin, uşağı tərbiyəyə götürmüş şəxsin və ya VVADQ şöbəsinin əməkdaşının göstərişinə əsasən verilir.

Uşağa ata adı atasının adına görə verilir.

Atalıq müəyyən edilmədiyi halda atanın milliyyəti ananın göstərişi ilə yazılır.

Ailə Məcəlləsinin 169-cu maddəsinə əsasən uşaq, onun atası ilə qeydə alınmış, nikahda olmuş şəxsin ölümündən sonra doğulduqda, ölmüş şəxs doğum haqqında qeydiyyatı və şəhadətnaməyə bu şərtlə uşağın atası kimi yazıla bilər ki, göstərilən şəxsin ölümü günündən uşağın doğulduğu günədək on aydan çox vaxt keçməsin.

Nikah dövründə ana bətninə düşmüş, lakin nikah pozulduqdan və ya etibarsız hesab edildikdən sonra anadan olmuş uşağın doğulmasının qeydiyyatı, nikahın pozulduğu və etibarsız hesab edildiyi gündən uşağın doğulduğu günədək on aydan çox keçməmişdirsə, valideynləri nikahda olan uşağın doğulmasının qeydiyyatı qaydasında aparılır.

Göstərilənlərə əməl olunmadıqda doğum haqqında qeydiyyat məhkəmənin qətnaməsinə əsasən ləğv oluna bilər.

§ 8. Nikahın qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 171-ci maddəsində göstərilir ki, nikaha daxil olmağı arzu edənlər nikaha daxil olanlardan və ya onların valideynlərindən birinin seçdiyi hər hansı bir müvafiq icra hakimiyyəti orqanına bu barədə şəxsən yazılı ərizə verirlər. Ərizədə nikaha daxil olmaq üçün Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maneələrin olmadığı təsdiq edilməli, habelə hərənin neçənci nikaha daxil olduğu və neçə uşağı olduğu göstərilməlidir.

Göründüyü kimi nikaha daxil olmaq istəyən şəxslər birgə ərizə ilə VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidirlər. Ərizə müəyyən olunmuş qaydada tərtib edilir. Belə ərizələr nikaha daxil olmaq istəyənlərin soy adı, ərizənin qəbul olunduğu tarix və nikahın

qeydə alınacağı tarix göstərilməklə xüsusi jurnalda qeydiyyatata alınır.

Nikahın qeydə alınacağı tarix nikaha daxil olmaq istəyənlərlə razılaşıdırılaraq Ailə Məcəlləsinin 9-cu maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müddətlərə əməl etməklə ərizə verilən gündən bir ay tez olmayaraq təyin edilir. Bu zaman nikaha daxil olanlar nikahı təntənəli şəraitdə bağlamaq arzusunda olub-olmadıqlarını bildirə bilirlər.

VVADQ şöbəsi nikahın qeydə alınmasını elə vaxta təyin etməlidir ki, həmin vaxt nikahın pozulması və ölümün qeydə alınması təyin olunmasın.

Ərizəni qəbul etmiş VVADQ şöbəsi nikaha daxil olanları nikahın qeyd olunması şərtləri və qaydası ilə tanış etməyə, bu şəxslərin bir-birinin səhhəti və ailə vəziyyəti haqqında xəbərdar olduqlarını yəqin etməyə, habelə gələcək ər-arvad və valideyn kimi onlara hüquqlarını və vəzifələrini izah etməyə, eləcə də nikaha daxil olmaqda maneələrin gizlədilməsi üçün məsuliyyət daşıdıqları haqqında onları xəbərdar etməyə borcludur.

Müəyyən olunmuş vaxtda üzrlü səbəbdən qeydiyyatata gələ bilməyən nikaha daxil olmaq istəyən şəxslər qeydiyyatın başqa vaxta keçirilməsini xahiş edə bilirlər.

Əgər nikaha daxil olmaq istəyənlər üzrsüz səbəbdən qeydiyyatata gəlmədikdə və ya gəlməmələrinin səbəbini xəbər vermədikdə bu VVADQ şöbəsinə ərizənin öz qüvvəsini itirmiş hesab etməyə əsas verir. Belə halda təkrar ərizə verilməlidir. Müddət isə yeni, yəni təkrar verilmiş ərizənin verildiyi tarixdən hesablanır.

Üzrlü səbəblər olduqda nikahın bağlanma müddəti azaldıla və ya bir aydan çox olmayan müddətə uzadıla bilər.

Müddətin azaldılması və ya uzadılması xahişi nikaha daxil olanlar və ya onların valideynləri tərəfindən edilə bilər. Belə bir müraciət qəbul edildikdən sonra VVADQ şöbəsi təxirəsalınmaz qaydada öz qərarını elan etməlidir.

Qanunda (Ailə Məcəlləsinin 9.2-ci maddəsi) müddətin nə qədər azaldılması göstərilməmişdir. Hesab edirik ki, VVADQ şöbəsi nikaha daxil olanları müddətin azaldılması xahişinə vadar edən şərtləri nəzərə alaraq müddəti azaltmalıdır.

Ailə Məcəlləsinin 9.2-ci maddəsində göstərilən nikahın bağlanma müddətinin azaldılması və ya uzadılması yalnız VVADQ şöbəsinin müdiri tərəfindən həyata keçirilir. VVADQ şöbəsinin digər əməkdaşlarının belə səlahiyyətləri yoxdur.

Nikaha daxil olmağı arzu edənlərin ərizə verərkən yetkinlik yaşına çatmalarına bir ay qalıbsa, onda VVADQ şöbəsinin ərizəni götürməkdə etirazına yol verilmir. Çünki nikah qeydə alınarkən artıq onlar yetkinlik yaşına çatmış olurlar.

Nikahın qeydə alınması barədə ərizədə nikaha daxil olmaq üçün Ailə Məcəlləsinin 12-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş maneələr:

- yaxın qohumlar (valideynlər və uşaqlar, baba, nənə və nəvələr, doğma (ümumi ata və anası olan) qardaş və bacılar);
- övladlığa götürənlər və övladlığa götürülənlər;
- ikisindən biri və ya hər ikisi ruhi xəstəlik və ya kəmağıllıq nəticəsində məhkəmə tərəfindən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxslər;

– ikisindən biri və ya hər ikisi başqası ilə nikahda olan şəxslər olmadığı təsdiq edilməli, habelə hərənin neçənci nikaha daxil olduğu və neçə uşağı olduğu göstərilməlidir.

Nikahı qeyd etmək üçün təyin olunmuş günədək nikahın qeyd edilməsinə qanuni maneələr olduğu haqqında VVADQ şöbəsinə ərizə daxil olarsa, qeydiyyat təxirə salınır, ərizə verənə isə ərizəni təsdiq edən sənədli sübutlar təqdim olunması üçün bir aydan çox olmayaraq vaxt verilir. Müəyyən edilmiş müddətdə əsaslı sübutlar təqdim olunmazsa, nikah haqqında qeydiyyat aparıla bilər.

Ailə Məcəlləsinin 174-cü maddəsinə əsasən nikahın qeydə alınması müvafiq icra hakimiyyəti orqanında (VVADQ şöbəsinə) nikaha daxil olan şəxslərin iştirakı ilə aparılır. Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyində nikaha daxil olmağı arzu edən şəxslərin öz nümayəndələri vasitəsilə nikahın qeydə alınmasına yol verilmir.

Nikahın qeydə alınmasına nikaha daxil olmağı arzu edənlərdən birinin olmadığı halda, eləcə də onun üzrlü səbəbdən gəlmədiyi halda və onun nikahın onsuz qeydə alınması barədə yazılı xahişi olduqda belə yol verilmir. Nikahın bu cür qeydə alın-

masına yol verilərsə, onda nikah məhkəmə tərəfindən qeydə alınmamış hesab edilməli və qeydiyyat isə ləğv olunmalıdır.

Yeni nikaha daxil olanlar əvvəlki nikahların pozulmasını təsdiq edən sənədləri VVADQ şöbəsinə təqdim etməlidirlər.

Bildiyimiz kimi Azərbaycan Respublikasında yaşayan xarici vətəndaşlar öz nikahlarını VVADQ şöbələrində qeydiyyata ala bilərlər. Onların sənədlərində ailə vəziyyəti barədə məlumatın olmadığı halda VVADQ şöbəsi onlardan nikahda olub-olmama-ları barədə arayış tələb etməyə borcludur. Belə arayış xarici vətəndaşın vətəndaşı olduğu ölkənin səlahiyyətli orqanı tərəfindən verilir.

Nikahın bağlanması haqqında qeyd aparıldıqdan sonra nikaha daxil olanlara nikah haqqında şəhadətnamə verilir.

§ 9. Nikahın pozulmasının qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 179-cu maddəsində göstərilir ki, nikahın pozulmasını ər-arvadın və ya onlardan birinin yaşadığı və ya nikahın qeydiyyata alındığı yerdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qeydə alır.

Nikahın pozulmasının düzgün qeydə alınması böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, nikahın pozulması ailə və mülki hüquqdan savayı hüququn digər sahələrindəki şəxsi və əmlak xarakterli lazımi hüquqi nəticələrlə bağlıdır. Ona görə də VVADQ şöbəsinin hərəkəti və onları yerinə yetirmə qaydası təfsilatı ilə nizama salınmışdır.

Ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqları olmadıqda, nikaha onların razılığı əsasında VVADQ şöbəsində xitam verilə bilər. Ailə Məcəlləsinin 181.2-ci maddəsinə əsasən nikah bu barədə ərizə verilən gündən bir ay keçdikdən sonra qeydə alınır.

Nikahın pozulmasının qeydə alınması ər-arvaddan birinin ərizəsinə əsasən də həyata keçirilir. Nikahı pozmaq haqqında ərizə vermiş ər (arvad) həmin ərizəyə arvadın (ərin) xəbərsiz itkin düşmüş və ya ruhi xəstəlik, yaxud kəmağilliq nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilməsinə dair məhkəmə qətnaməsini, yaxud da arvadın (ərin) azı üç il müddətinə azadlıqdan

məhrum edilməyə məhkum olunduğu barədə hökmdən çıxarışı əlavə etməlidir.

VVADQ şöbəsi azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza çəkən ərə (arvada) və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan ərin (arvada) qəyyumuna, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilən ərin (arvada) əmlakı üzərində qəyyumluq edənə ərizə haqqında bildiriş göndərir. Bildirişdə uşaqlar haqqında, ər-arvada ümumi birgə mülkiyyəti olan əmlakı bölmək haqqında mübahisənin və ya fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan ərə (arvada) aliment verilməsi haqqında mübahisənin olub-olmadığı barədə məlumat vermək üçün vaxt müəyyən edilir. Cavab üçün müəyyən edilmiş müddət bir aydan çox ola bilməz. Mübahisənin olmadığı haqqında məlumat alındıqda və ya bildirişdə müəyyən edilmiş müddətdə cavab alınmadıqda VVADQ şöbəsi nikahın pozulmasını qeydə alır. Mübahisə olduğu halda işə məhkəmə qaydasında baxılır. Nikah məhkəmə qaydasında pozulduqdan sonra VVADQ şöbəsində qeydə alınır. Nikahın pozulmasının qeydə alınması ərin (arvada) ərizəsinə əsasən aparılır.

Məhkəmə qətnaməsi əsasında nikahın pozulması da VVADQ şöbəsində qeydə alınır. Bu cür qeydiyyat həm ər ilə arvada hər ikisinin, həm də onlardan birinin ərizəsi ilə aparılır. Ər-arvaddan yalnız birinin ərizəsi əsasında nikahın pozulması qeydə alındıqda nikah xətm olunmuş hesab edilir. Lakin nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə alanadək onlardan heç biri yeni nikahı qeyd etdirə bilməzlər.

Ər (arvad) ona nikahdan əvvəlki soyadının verilməsini tələb edə bilər. Nikahın pozulmasının qeydə alınması zamanı onlar bu barədə VVADQ şöbəsinə bildirməlidirlər. VVADQ şöbəsi isə öz növbəsində ərə (arvada) nikahdan əvvəlki soyadının verilməsi barədə müvafiq qeyd aparır.

Nəhayət, nikahın pozulması haqqında qeyd aparıldıqdan sonra nikahın pozulması barədə şəhadətnamələr verilir.

§ 10. Məhkəmənin qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasının qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 180.1-ci maddəsinə əsasən məhkəmənin

qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasını həm ər ilə arvadın hər ikisinin, həm də onlardan birinin ərizəsi üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qeydə alır.

Əksər hallarda qeydiyyat ər-arvaddan yalnız birinin ərizəsinə əsasən həyata keçirilir.

Məhkəmə nikahın pozulması barədə qətnamə çıxararkən dövlət rüsumunun kimdən tutulmasını da həll etməlidir. Əgər ər-arvaddan hər hansı biri dövlət rüsumundan azad edilərsə, onda bu barədə qətnamədə dəqiq göstərilməlidir. Əks təqdirdə VVADQ şöbəsi nikahın pozulması barədə şəhadətnaməni verərkən çətinliklə üzləşir. Əgər məhkəmə dövlət rüsumunun ödənilməsini hər iki tərəfə həvalə edərsə, onda onlar ayrı-ayrılıqda özlərinə düşən payı ödəyərək VVADQ şöbəsindən nikahın pozulması barədə şəhadətnamə ala bilərlər.

Dövlət rüsumunun ödənilməsindən azad olunmuş ər (arvad) VVADQ şöbəsinə müraciət edərək nikahın pozulması barədə şəhadətnaməni ala bilər. İkinci tərəf isə yalnız dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qaiməni VVADQ şöbəsinə təqdim etdikdə şəhadətnamə ala bilər.

Məhkəmənin qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasının təkrar qeydiyyatının qarşısını almaq məqsədilə VVADQ şöbəsi ikinci tərəfin qeydiyyatdan keçib-keçməməsini yoxlamağa borcludur. Əgər nikahın pozulması qeydə alınmış olarsa, onda bu qeydiyyata əlavə çatışmayan məlumatlar əlavə edilir və müraciət edən ərə (arvada) nikahın pozulması barədə şəhadətnamə verilir.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən məhkəmənin nikahın pozulması barədə qətnaməsinin icrasına iddia müddəti şamil edilmir. Ona görə də ər (arvad) nikahın pozulmasını qeydə almaq məqsədilə istənilən vaxtda VVADQ şöbəsinə müraciət edə bilərlər.

Nikahın pozulması barədə məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə mindikdən sonra ər-arvadın barışması nikahın qeydə alınması üçün bu qətnaməni VVADQ şöbəsinə təqdim etmək hüququndan məhrum edir. Çünki tərəflər barışıq barədə ərizəni qətnamə çıxarmış məhkəməyə təqdim etdikdən sonra məhkəmə

Mülki Prosesual Məcəllənin 261-ci maddəsinə əsasən iş üzrə icraata xitam verilməsi barədə qərardad çıxarır.

Məhkəmənin bu qərardadı barədə məlumatı olmayan VVADQ şöbəsi qətnamə əsasında nikahın pozulmasını qeydə alarsa, onda bu qeydiyyat maraqlı ər (arvad) tərəfindən məhkəmə qaydasında etibarsız sayıla bilər.

§ 11. Ər-arvadın qarşılıqlı razılığı üzrə nikahın pozulmasının qeydə alınması

Qarşılıqlı razılığa əsasən nikah pozularkən ər-arvad müəyyən olunmuş formada olan ərizəni doldurub onu imzaladıqdan sonra VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidirlər. Ərizədə ər-arvad başqa məlumatlarla yanaşı, onların yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının olub-olmadığını təsdiq etməyə borcludurlar. VVADQ şöbəsi ərizəni qəbul etdikdən sonra nikahın pozulmasının qeydiyyatı üçün tarix müəyyənləşdirərək bu barədə ər-arvada məlumat verir.

Ailə Məcəlləsinin 181.2-ci maddəsinə əsasən nikahın pozulması bu barədə ərizə verilən gündən bir ay keçdikdən sonra qeydə alınır.

Ər-arvad və yaxud onlardan biri nikahın pozulmasının qeydiyyatına gələ bilmədikdə və qeydiyyatın başqa vaxta keçirilməsi ilə əlaqədar vəsatət qaldırıqda VVADQ şöbəsi qeydiyyatı başqa vaxta keçirə bilər.

Əgər ər-arvad üzrlü səbəb olmadan qeydiyata gəlmədikdə onların nikahın pozulması barədə ərizələri öz qüvvəsini itirir. Təcrübədə ər və yaxud arvadın xəstəliyi, uzunmüddətli eza-miyyət, hərbi xidmətə çağırılma və s. üzrlü səbəb hesab olunur. Qanunda üzrlü səbəblərin siyahısı göstərilmədiyindən hesab edirik ki, VVADQ şöbəsi özü ərizə verənlərin (ərizə verənin) təyin olunmuş vaxtda gəlmələrinə mane olan səbəbin üzrlü olub-olmamasını müəyyən etməlidir.

Qeyd olunduğu kimi, qarşılıqlı razılıq üzrə nikahın pozulması haqqında ərizədə ər-arvad onların yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının olub-olmadığını göstərməlidir. Yetkinlik yaşına çat-

mayan uşaq dedikdə, ər-arvadın doğma uşaqları və onların birgə övladlığa götürdükləri uşaqlar başa düşülməlidir.

Ögey oğul və qızların, eləcə də ər-arvadın hansınınsa himayəsində olan yetkinlik yaşına çatmayan uşaqların olması ər-arvadın nikahın pozulması ilə VVADQ şöbəsinə müraciət etmələrinə mane ola bilməz.

Yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlardan söhbət açan Qanun uşağın VVADQ şöbəsinə ərizə verildiyi ana qədərki yaşını nəzərdə tutur. Lakin VVADQ şöbəsi nikahın pozulmasının qeydiyyatı anında, yəni bir aydan sonra, uşağın yetkinlik yaşına çatacağını müəyyən edərsə, onda bu ərizənin qəbul edilməməsinə əsas verə bilməz.

Əgər yetkinlik yaşına çatmamış oğlan və qız müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən nikah yaşlarının azaldılması nəticəsində nikaha daxil olublarsa, bu da VVADQ şöbəsinə ərizənin qəbul edilməməsinə əsas vermir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 28.6-cı maddəsinə əsasən on səkkiz yaşına çatanadək nikaha girməyə qanunun yol verdiyi halda, on səkkiz yaşına çatmamış fiziki şəxs nikaha girdiyi vaxtdan tam həcmdə fəaliyyət qabiliyyəti əldə edir.

Nikahın pozulması ilə əlaqədar ərizənin verildiyi anda arvadın hamilə olması VVADQ şöbəsinə ərizəni qəbul etməməyə əsas vermir.

Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsindən görünür ki, arvadın hamiləliyi dövründə arvadın razılığı olmadan nikahı pozmaq olmaz. Bu halda isə arvadın nikahın pozulmasına razılığı birgə ərizədə öz əksini tapır.

§ 12. Ər-arvaddan birinin ərizəsi üzrə nikahın pozulmasının qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 182.1-ci maddəsində göstərilir ki, nikahı pozmaq haqqında ərizə vermiş ər (arvad) həmin ərizəyə arvadın (ərin) xəbərsiz itkin düşmüş və ya ruhi xəstəlik, yaxud kəmağıllıq nəticəsində fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilməsinə dair məhkəmə qətnaməsini, yaxud da arvadın (ərin) azı üç il

müddətinə azadlıqdan məhrum edilməyə məhkum olunduğu barədə hökmdən çıxarışı əlavə etməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu maddədə göstərilən sənədlərdən başqa nikahı pozmaq haqqında ərizəyə nikah haqqında şəhadətnamə də əlavə olunmalıdır. Ərizə verən şəxs azadlıqdan məhrum olunmuş ərin (arvadın) cəza çəkdiyi müəssisənin, eləcə də fəaliyyət qabiliyyəti olmayan ərin (arvadın) qəyyumunun və xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilən ərin (arvadın) əmlakı üzərində qəyyumluq edən şəxsin poçt ünvanını göstərməlidir.

Fəaliyyət qabiliyyəti olmayan ərə (arvada) məhkəmənin qərarı olmasına baxmayaraq qəyyum təyin olunmadığı halda VVADQ şöbəsi fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş şəxsin yaşadığı rayonun səhiyyə şöbəsinə məlumat göndərir.

Ərin və yaxud arvadın fəaliyyət qabiliyyəti olmaması yalnız məhkəmə qərarına əsasən təsdiq edilə bilər. Hər hansı başqa bir sənədə (məsələn, ruhi xəstəliklər dispanserindən verilmiş arayış, başqa tibb müəssisələrinin rəyi) əsasən VVADQ şöbəsi ər-arvaddan birinin ərizəsi, üzrə nikahın pozulmasını qeydə ala bilməz.

VVADQ şöbəsi ərizəni qəbul etdikdən sonra məhkum olunmuş ərə (arvada), fəaliyyət qabiliyyəti olmayan ərin (arvadın) qəyyumuna, yaxud xəbərsiz itkin düşmüş hesab edilən ərin (arvadın) əmlakı üzərində qəyyumluq edənə ərizə haqqında bildiriş göndərir. Bildirişdə uşaqlar haqqında mübahisənin, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və yardıma ehtiyacı olan ərə (arvada) aliment verilməsi haqqında, eləcə də ər-arvadın ümumi birgə mülkiyyəti olan əmlakı bölmək haqqında mübahisənin olub-olmadığı barədə məlumat vermək üçün vaxt müəyyən edilir. Cavab üçün müəyyən edilmiş müddət bir aydan çox ola bilməz.

Ərin (arvadın) cəza çəkdiyi müəssisənin müdiriyyəti məhkumun VVADQ şöbəsinin bildirişinə göndərdiyi cavabındakı imzasını təsdiq edərək, cavabı VVADQ şöbəsinə göndərməlidir.

Mübahisənin olmadığı haqqında məlumat alındıqda və ya müəyyən edilmiş müddətdə cavab alınmadıqda VVADQ şöbəsi nikahın pozulmasını qeydə alır.

Mübahisənin olması barədə məlumat daxil olduğu VVADQ şöbəsi ərizəçiyə bu barədə məlumat verir, nikahın pozulması ba-

rədə icraatı ləğv edir. Ərizəçiyə bildirilir ki, nikahın pozulması üçün o məhkəməyə müraciət edə bilər.

Məhkum ərin (arvadın) arzusu ilə nikahın pozulması haqqında şəhadətnamə ona təqdim etmək üçün onun cəza çəkdiyi müəssisənin müdiriyyətinə göndərilir.

Qəyyumlar üçün isə onların arzularına əsasən nikahın pozulması haqqında şəhadətnamələr onların yaşadıkları yerin VVADQ şöbəsinə göndərilir.

Əgər azı üç il müddətində azadlıqdan məhkum olunmuş qadın hamilədirsə və ya uşağın doğulmasından bir il keçməmişsə, onda onun razılığı olmadan VVADQ şöbəsi ərin ərizəsinə əsasən nikahın pozulmasını qeydə ala bilməz. Çünki Ailə Məcəlləsinin 15-ci maddəsi ərin nikahın pozulmasını tələb etmək hüququnu məhdudlaşdırır. Belə ki, maddədə göstərilir ki, arvadın hamiləliyi dövründə və ya uşağın doğulmasından sonra bir il müddətində arvadın razılığı olmadan hər nikaha xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilməz.

Nikahın pozulması qeyd olunduqdan sonra, məlum olsa ki, məhkum olunmuş hər (arvad), eləcə də qəyyumlar bildiriş almayıblar, onda nikahın pozulması qüvvədə qalır, lakin onlar uşaqlar və ümumi əmlakın bölünməsi barədə iddia ilə məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

§ 13. Atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 186-cı maddəsinə əsasən atalığın müəyyən edilməsi valideynlərdən birinin yaşadığı yerdə və ya atalığın müəyyən edilməsi haqqında məhkəmə qətnaməsinin çıxarıldığı yerdə qeydə alınır.

“Atalığın müəyyən edilməsi” termini geniş mənada başa düşülməlidir. Bu termin aşağıdakıları:

- atalığın könüllülük qaydasında VVADQ şöbəsində tanınması (Ailə Məcəlləsinin 44-cü maddəsi);
- atalığın məhkəmə (iddia) qaydasında müəyyən edilməsi (Ailə Məcəlləsinin 45.1-ci maddəsi);
- atalığın tanınması faktının məhkəmədə xüsusi icraat qaydasında tanınmasını (Ailə Məcəlləsinin 45.2-ci, Mülki Prosessual

Məcəllənin 307.2.10-cu maddələri) əhatə edir. Göstərilən bütün hallarda atalığın müəyyən edilməsi VVADQ şöbəsində qeydə alınır.

Atalığın, eləcə də atalığın tanınması faktının müəyyən olunmasını qeydə almaq üçün VVADQ şöbəsinə ünvanlanan ərizəyə məhkəmənin bu barədə qətnaməsi və doğum haqqında şəhadətnamə əlavə olunmalıdır.

17 yaşdan 18 yaşadək olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin atalıqlarını tanınmaları barədə ərizələrini VVADQ şöbəsi qəbul etməlidir. Çünki onlar bu yaşda ata ola bilərlər.

Atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınması barədə birgə ərizə müəyyən olunmuş formada doldurularaq VVADQ şöbəsinin əməkdaşının iştirakı ilə imzalanır. Ərizə VVADQ şöbəsində doldurulmadıqda, yəni poçtla göndərildikdə onda valideynlərin (valideynin) imzaları notarius tərəfindən təsdiqlənməlidir. Azərbaycan Respublikasının hüduqlarından kənarında belə ərizələrdəki imzalar Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərinin başçıları və ya konsulları tərəfindən təsdiq edilə bilər.

Uşağın anasının uşaq barədə öz atalığını etiraf edən şəxslə nikah bağladığı halda, eləcə də öz soyadını dəyişdirərək ərinin soyadını götürmək istədiyi halda VVADQ şöbəsi doğum haqqında aktda atalığın müəyyən olunmasından irəli gələn dəyişikliklər etməklə yanaşı ananın soyadının dəyişdirilməsini də qeydə alır. Uşağın əvvəllər verilmiş doğum haqqında şəhadətnaməsi geri qaytarılaraq məhv edilir.

AM-nin 187.1-ci maddəsində göstərilir ki, atalığın müəyyən edilməsi valideynlərin birgə ərizəsi və ya məhkəmənin qətnaməsi əsasında, ana öldükdə, fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildikdə, valideynlik hüquqlarından məhrum olunduqda və ya onun yaşayış yerini müəyyən etmək mümkün olmadıqda isə atanın ərizəsi ilə qeydə alınır. Ərizəyə məhkəmə qətnamələrinin surətləri, ananın yaşayış yerinin müəyyən edilməsinin mümkün olmadığı barədə polis şöbəsinin arayışı, onun əvvəlki iş yerinə, yaşadığı yerə göndərilmiş sorğuların cavabları və s. əlavə olunmalıdır. Ərizəçinin xahişi ilə sorğu VVADQ şöbəsi tərəfindən də göndərilə bilər.

Ananın ölmüş elan edilməsi onun ölümünə bərabər tutulur. Nikahdan kənar doğulmuş uşağın anası fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edildiyi halda VVADQ şöbəsi atanın ərizəsinə əsasən atalığı müəyyən edir. Belə hallarda uşağın qəyyumu (hımayəçisi) VVADQ tərəfindən məlumatlandırılır.

Atalığın məhkəmə qaydasında müəyyən olunduğu halda uşağın anası (tərbıyəçisi, qəyyum və hımayəçisi) atalığın qeydiyyatı barədə ərizəyə məhkəmənin qətnaməsini (və yaxud surətini), doğum haqqında şəhadətnaməni əlavə etməlidir. Atalığın müəyyən edilməsi ilə eyni zamanda uşağın doğulması qeydə alınarsa, onda uşağın doğum haqqında şəhadətnaməsi qeydiyyat barədə ərizəyə əlavə olunmur.

Doğum haqqında şəhadətnaməyə əsasən VVADQ şöbəsinin uşağın mənşəyinin konkret şəxsdən olmasını təsdiqləməsi sübut növü hesab olunur və hər hansı bir orqan tərəfindən dəyişdirilə bilməz. Lakin qanunda bir istisna mövcuddur. Ailə Məcəlləsinin 46.3-cü maddəsinə əsasən nikahdan kənar anadan olmuş uşağın atası barədə qeydiyyat ananın ərizəsinə əsasən aparılır. Ona görə də məhkəmələr uşağın atadan mənşəyi doğum haqqında şəhadətnamə ilə təsdiqləndiyi halda, atalığın müəyyən edilməsi barədə ərizəni öz icraatlarına qəbul etməməlidirlər.

Atalıq haqqında qeydiyyat yalnız mübahisə olduqda və məhkəmənin atalıq haqqında qeydiyyatı etibarsız sayması barədə qətnaməsinə əsasən ləğv oluna bilər.

Ailə Məcəlləsinin 187.2-ci maddəsinə əsasən yetkinlik yaşına çatanlar barəsində atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınmasına yalnız onların razılığı ilə yol verilir. Ona görə də belə uşaqlar fəaliyyət qabiliyyətli olmalıdırlar. Əks təqdirdə onların razılığının hüquqi əhəmiyyəti yoxdur. Məntiqə əsasən fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilmiş yetkinlik yaşına çatanlar barəsində atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınması yalnız onların hımayəçilərinin razılığı əsasında həyata keçirilə bilər.

Yetkinlik yaşına çatmış fəaliyyət qabiliyyətli uşaqlar onlar barədə atalığın müəyyən edilməsini arzu edərlərsə, onda onlar atalarının ərizəsinə öz yazılı razılıqlarını əlavə etməlidirlər. Eyni zamanda onlar öz soyadlarının saxlanmasını və yaxud atalarının soyadlarını götürmələri barədə məlumat verə bilərlər. Fəa-

liyyət qabiliyyəti olmayan uşağın soyadı barədə məsələ onun himayəçisinin fikri nəzərə alınmaqla həll edilir. Himayəçinin razılığı olduqda fəaliyyət qabiliyyəti olmayan uşağa atasının soyadı verilir.

Yetkinlik yaşına çatmamış uşaqlar barəsində atalığın müəyyən olunması bir qayda olaraq uşağın ata adının onun atasının adına dəyişməsi ilə nəticələnir. Uşağın soyadına gəldikdə isə, soyad onun valideynlərinin birgə razılığı əsasında, bu razılıq olmadıqda isə qəyyumluq və himayə orqanının göstərişinə əsasən müəyyən olunur.

Atalığın müəyyən edilməsi aktına əsasən VVADQ şöbəsi ata haqqında məlumatı və onunla bağlı bütün dəyişiklikləri uşağın doğum haqqındakı aktın qeydiyyatının birinci və ikinci nüsxələrinə əlavə edir. Bu nüsxələrdə atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alındığı yer və tarix göstərilir, yeni doğum haqqında şəhadətnamə verilir.

Əgər doğum haqqında aktın qeydiyyatı atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınması barədə ərizə verilmiş VVADQ şöbəsində edilməmişdirsə, onda ərizəni qəbul edən VVADQ şöbəsi doğum haqqında aktın qeydiyyatının birinci nüsxəsinin yerləşdiyi VVADQ şöbəsinə atalığın müəyyən olunması ilə əlaqədar həmin aktda lazımi dəyişikliklər edilməsi və yeni doğum haqqında şəhadətnamə göndərmək barədə bildiriş göndərir. Bildirişi alan VVADQ şöbəsi qeydiyyata lazımi dəyişikliklər edərək yeni doğum haqqında şəhadətnaməni ərizə daxil olan VVADQ şöbəsinə göndərir. Daha sonra doğum aktının qeydiyyatının ikinci nüsxəsində dəyişikliklər edilməsi üçün bu barədə VVADQ idarəsinin arxivinə də bildiriş göndərilir.

§ 14. Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 189-cu maddəsində göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının öz adını və soyadını, atasının adını dəyişdirməsinə 18 yaşına çatdıqdan sonra yol verilir.

Adını və soyadını, eləcə də atasının adını dəyişdirmək arzu-

sunda olan şəxs daimi yaşayış yeri üzrə VVADQ şöbəsinə vəsatətlə müraciət edə bilər.

Adın və soyadın, ata adının dəyişdirilməsinə razılıq (icazə) yalnız buna tutarlı əsas olduqda verilir.

Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə aşağıdakılar əsas verə bilər:

– adın, ata adının və soyadın ahəngsizliyi (xoş səslənməməsi) və çətin tələffüz edilməsi;

– ərin (arvadın) öz həyat yoldaşının soyadını və yaxud nikahdan əvvəlki soyadını daşımaq arzusu (əgər bu nikah pozularkən həll olunmamışsa);

– atalığının (analığının) soyadını daşımaq arzusu;

– onu tərbiyə etmiş atalığının adını ata adı kimi götürmək arzusu (övladlığa götürmənin qeydiyyatı mümkün olmadıqda).

Bu siyahı tam olmadığından hər hansı bir başqa üzrlü səbəb adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə əsas ola bilər.

Adın ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə aşağıdakı hallarda yol verilmir:

– ərizə verən barədə istintaqda və məhkəmədə cinayət işi varsa və yaxud onun qanuni qaydada götürülməmiş və ödənilməmiş məhkumluğu olduqda;

– əgər adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə maraqlı dövlət orqanlarının etirazı olarsa.

Ərizə verənin VVADQ şöbəsinə verdiyi vəsatətdəki məlumat doğru və dəqiq olmalıdır. Əks halda bu məsələnin həllini gecikdirə və çətinləşdirə bilər.

Lazımi məlumatları özündə əks etdirən bu vəsatətə aşağıdakı sənədlər əlavə olunmalıdır:

– ərizəçinin doğum haqqında şəhadətnaməsi;

– əgər ərizə verən nikahdadırsa, onda nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamə;

– əgər ərizə verənin yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları varsa, onda uşaqların doğum haqqında şəhadətnamələri;

– ərizə verənin lazımi sayda fotosəkli.

Bunlardan əlavə şəxsiyyəti müəyyən edən sənəd, hərbi qulluqçular isə hərbi bileti və yaxud zabitin şəxsiyyət vəsiqəsini təqdim etməlidirlər.

VVADQ şöbəsi adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin nəticələri barədə ərizə verəni başa salmağa borcludur.

Ərizə verən bilməlidir ki, adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi nəticəsində onun şəxsiyyəti müəyyən edən sənədi və başqa sənədləri dəyişdirilməlidir, o dövlət rüsumu ödəməlidir, eləcə də hüquqverici sənədlərin mənsubluğu faktı məhkəmə qaydasında müəyyən edilməlidir (məsələn, ərizəçinin daşınmaz mülkiyyətə olan mülkiyyət hüququ və s.).

VVADQ şöbəsi yalnız VVADQ idarəsinin arxivində doğum haqqında aktın qeydiyyatı olduqda işə başlaya bilər. Ərizəçi nikahda olduqda isə nikahın bağlanması aktının qeydiyyatının arxivdə olması VVADQ şöbəsində bu barədə iş görməyə əsas verir. Bu ilkin sənədlər itirildiyi halda adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi barədə vəsatətin baxılmasına, yalnız bu sənədlər, yəni qeydlər bərpa olunduqdan sonra yol verilir. VVADQ şöbəsi vəsatətin baxılması üçün doğum haqqında aktın və nikahın bağlanması haqqında aktın qeydlərinin surətlərini və digər lazımı sənədləri tələb edir. Bütün toplanmış sənədlər yoxlanmaq üçün daxili işlər idarələrinə göndərilir. Daxili işlər idarəsi ərizəçinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirir.

Ərizəçinin şəxsiyyəti onun öz adını, atasının adını və soyadını dəyişdirməklə məhkəmə və istintaqdan, eləcə də aliment ödəməkdən qaçmasının və başqa tamahkar məqsədlərin qarşısını almaq məqsədilə yoxlanılır. Yoxlanmanı yerinə yetirdikdən sonra bütün materiallar yoxlamanın nəticəsi barədə rəylə birlikdə polis idarəsi tərəfindən VVADQ şöbəsinə göndərilir. Polis idarəsinin rəyində adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin mümkünlüyü və yaxud da adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə qanuni maneələrin olması göstərilir.

VVADQ şöbəsi daxili işlər orqanının rəyini aldıqdan sonra, əgər lazım olarsa əlavə məlumatlar və sənədlər tələb edərək yığılmış bütün sənədlərə əsasən öz rəyini tərtib edir. Bu rəydə ərizəçinin vəsatətinin məzmunu, onun xahişinin əsaslılığı barədə VVADQ şöbəsinin fikri, yoxlamanın nəticələri və ərizəçinin adı, ata adı və soyadının dəyişdirilməsinin mümkünlüyü barədə nəticəsi göstərilir.

VVADQ şöbəsinin rəyi bütün materialla birlikdə Respublika

VVADQ idarəsinə göndərilir. Respublika VVADQ idarəsi daxil olmuş materiallara baxaraq ya adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinə icazə verir, ya da ki, bu vəsatəti rədd edir.

Respublika VVADQ idarəsi qəbul olunmuş qərar barədə ərizəçiyə və materialları göndərmiş VVADQ şöbəsinə məlumat verir.

Adın, ata adının və soyadının dəyişdirilməsi barədə ərizəçinin vəsatətinə bu vəsatətin VVADQ şöbəsinə daxil olduğu vaxtdan üç ay müddətində baxılır. Bəzi hallarda bu müddət altı aya qədər uzadıla bilər.

Respublika VVADQ idarəsinin adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi barədə müsbət qərarını aldıqdan sonra ərizəçi bir ay müddətində adın, ata adının və soyadının dəyişdirilməsinin qeydə alınması barədə VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidir. Əgər bu bir aylıq müddət üzrlü səbəb olmadan buraxılırsa, onda respublika VVADQ idarəsinin qərarı öz qüvvəsini itirir.

Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi barədə təkrar vəsatət yalnız bir il keçdikdən sonra verilə bilər.

Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi barədə vəsatət rədd edildikdə ərizəçinin təqdim etdiyi bütün sənədlər ona qaytarılır.

Ailə Məcəlləsinin 190-cı maddəsinə əsasən adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi vətəndaşların daimi yaşayış yerində qeydə alınır.

Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsi barədə vəsatət təmin edildiyi halda ərizəçi öz yaşayış yeri üzrə VVADQ şöbəsinə müraciət etməlidir.

Ərizəçi VVADQ şöbəsinə dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə qəbzi təqdim etdikdən sonra adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin qeydiyyatı aparılır.

Atanın öz adını dəyişdirməsi qeydə alınarkən onun yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının ata adı dəyişdirilir.

Yetkinlik yaşına çatanların ata adı yalnız o hallarda dəyişdirilir ki, onların özləri bu barədə müraciət etmiş olsunlar.

Ailə Məcəlləsinin 191.2-ci maddəsində göstərilir ki, hər iki valideynin soyadı dəyişdirildikdə, yetkinlik yaşına çatmayanların soyadı dəyişir. Soyadı valideynlərdən biri dəyişdirsə, onun

yetkinlik yaşına çatmayan uşaqlarının soyadının dəyişməsi məsələsi valideynlər arasında razılığa görə, razılıq olmadıqda isə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qəyyumluq və himayə orqanı tərəfindən həll edilir.

VVADQ şöbəsi adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin qeydiyyatını apararkən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarında düzəlişlər edərək yeni doğum haqqında şəhadətnamələr verir. Əgər şəxs nikahda olarsa, onda ona nikahın bağlanması barədə yeni şəhadətnamə də verilir. Əvvəllər verilmiş şəhadətnamələr ləğv edilir.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarında aparılmış dəyişikliklərdən sonra ərizəçinin şəxsiyyətini müəyyənləşdirən sənədləri də dəyişilməlidir.

VVADQ şöbəsi ərizəçinin şəxsiyyətini müəyyən edən sənəddə bu sənədin on gün ərzində dəyişdirilməsi barədə qeyd edir.

VVADQ şöbəsi (Bakı şəhərində yerləşən rayon VVADQ şöbələrindən başqa) adın, ata adının və soyadının dəyişdirilməsinin qeydiyyatı barədə Daxili İşlər Nazirliyinə məlumat verir.

Bakı şəhərindəki rayon VVADQ şöbələri isə belə məlumatı Bakı Şəhər Polis İdarəsinə göndərir.

Hərbi vəzifəli şəxslər və çağırışçıların adlarının, ata adlarının və soyadlarının dəyişdirilməsinin qeydiyyatı barədə məlumat isə onların hərbi qeydiyyatda olduqları rayon hərbi komissarlıqlarına göndərilir.

§ 15. Övladlığa götürmənin qeydə alınması

Ailə Məcəlləsinin 176.1-ci maddəsinə əsasən övladlığa götürmə barədə qeydiyyat övladlığa götürmə haqqında məhkəmə qətnaməsinə əsasən müvafiq icra hakimiyyəti orqanında (VVADQ şöbəsində) aparılır. Övladlığa götürmənin VVADQ şöbəsində qeydiyyatı vacib və məcburidir.

Övladlığa götürənlər övladlığa götürmə haqqında məhkəmənin qətnaməsinin çıxarıldığı gündən ən gec 1 ay ərzində övladlığa götürməni VVADQ şöbəsində qeyd etdirməyə borcludurlar. Bunun üçün övladlığa götürənlər övladlığa götürmənin

qeydə alınması barədə ərizə ilə VVADQ şöbəsinə müraciət edərkən şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədlər təqdim etməlidirlər.

VVADQ şöbəsi övladlığa götürmə barədə qeydiyyat aparıldıqdan sonra övladlığa götürüləninin doğum haqqında qeydiyyatının birinci nüsxəsində aparılan dəyişikliklər barədə qeydlər edir. Övladlığa götürülmüş uşağa övladlığa götürənin adı ilə ata adı və soyadı verilərsə, habelə övladlığa götürüləninin adı dəyişdirilərsə və ya övladlığa götürənlər övladlığa götürüləninin valideynləri kimi yazılırsa, eləcə də övladlığa götürüləninin doğulduğu yer dəyişdirilərsə, övladlığa götürülmüş uşağın doğulması haqqında akt yazısına VVADQ şöbəsində dəyişikliklər edilir. Edilən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla doğum haqqında yeni şəhadətnamə verilir. Övladlığa götürənin şəxsiyyətini müəyyən edən sənədlərində uşaq barədə məlumat qeyd olunur. VVADQ şöbəsi övladlığa götürüləninin doğum aktının ikinci nüsxəsində dəyişikliklərin edilməsi üçün arxivə bildiriş göndərir.

Yeni doğum haqqında şəhadətnamənin verilməsi ilə əlaqədar əvvəllər verilmiş şəhadətnamə ləğv edilir.

Bəzi hallarda övladlığa götürmənin qeydə alınmasını həyata keçirən VVADQ şöbəsində doğum haqqında qeydlər olmur (doğum haqqında qeyd başqa VVADQ şöbəsində həyata keçirilərsə). Belə olduqda VVADQ şöbəsi övladlığa götürüləninin doğum haqqında aktın birinci nüsxəsinin yerləşdiyi VVADQ şöbəsinə lazımi dəyişikliklərin edilməsi üçün bildiriş göndərir. Bu orqan bildirişi alaraq qeydiyyat aktında lazımi dəyişikliklər edir və yeni doğum haqqında şəhadətnaməni övladlığa götürənlərə təqdim etmək üçün övladlığa götürmənin qeydə alındığı yerin VVADQ şöbəsinə göndərir. Eyni zamanda bu orqan övladlığa götürüləninin doğum aktının ikinci nüsxəsində də dəyişikliklər edilmək üçün VVADQ idarəsinin arxivinə bildiriş göndərir.

VVADQ şöbəsi övladlığa götürmənin qeydə alınması zamanı övladlığa götürmə haqqında şəhadətnamədə və doğum haqqında qeyddə yalnız məhkəmənin qətnaməsində göstərilən məlumatları qeyd edir.

Övladlığa götürmənin hüquqi nəticələri məhkəmə qətnaməsinin çıxarıldığı gündən yarandığından övladlığa götürənlər qətnamə

namənin çıxarıldığı gündən ən gec bir ay ərzində övladlığa götürməni VVADQ şöbəsində qeyd etdirməyə borcludurlar.

Övladlığa götürmə məhkəmə tərəfindən etibarsız hesab edildikdə və yaxud da ləğv edildikdə övladlığa götürülənin doğulması haqqında qeydlərdə övladlığa götürmədən əvvəl olmuş bütün ilkin məlumat bərpa edilir.

Ailə Məcəlləsinin 178.2-ci maddəsində göstərilir ki, övladlığa götürmə uşağın valideynlərinin xahişi ilə ləğv edilmişsə, uşağın valideynləri, övladlığa götürmə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının tələbi ilə ləğv edilmişsə, bu orqan övladlığa götürmə qeydini ləğv etmə haqqında məlumat verə bilər.

VVADQ şöbəsi övladlığa götürmə ilə bağlı bütün hərəkətləri, yəni övladlığa götürmənin qeydə alınması, övladlığa götürülənin doğum aktında dəyişikliklərin edilməsi, övladlığa götürmənin qeydiyyatı və övladlığa götürülənlərin doğum aktlarının qeydiyyatı kitablarının saxlanması, eləcə də övladlığa götürmə ilə bağlı digər başqa materialların saxlanmasını həyata keçirərkən övladlığa götürmənin gizli saxlanmasını təmin etməyə borcludur. Bununla əlaqədar VVADQ şöbəsi Ailə Məcəlləsinin 130-cu maddəsində nəzərdə tutulan qaydalara sözsüz əməl etməlidir.

Övladlığa götürənlərin razılığı olmadan, onlar öldükdə isə qəyyumluq və himayə orqanlarının razılığı olmadan övladlığa götürmə haqqında hər hansı məlumat vermək, habelə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyat kitablarından övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin doğma valideynləri olmadığını göstərən çıxarışlar vermək qadağan edilir.

Bu qadağa məhkəmə, prokurorluq, istintaq, notariat və sosial-təminat orqanlarına şamil edilmir. Göstərilən bu orqanlar VVADQ şöbəsindən övladlığa götürmə ilə bağlı arayış və ya hər hansı bir sənəd tələb edə bilərlər. Öz növbəsində bu orqanlar VVADQ şöbəsindən tələb etdikləri sənədlərdən və arayışlardan istifadə edərkən övladlığa götürmənin gizli saxlanmasını təmin etməlidir.

Ailə Məcəlləsinin 130-cu maddəsində nəzərdə tutulan övladlığa götürmənin gizli saxlanmasını daha yaxşı yerinə yetirmək məqsədilə VVADQ şöbəsi məhkəmə qətnaməsinə əsasən övladlığa götürülənin doğum tarixini, doğulduğu yerin adı, eləcə

də lazım gəldikdə doğum aktlarının qeydiyyatata alındığı tarixi də dəyişdirə bilər.

Məhkəmə qətnaməsinə əsasən övladlığa götürmənin gizli saxlanması üçün övladlığa götürənin xahişi ilə övladlığa götürülən doğulduğu yer dəyişildikdə, onda qətnamədə göstərilən yerin VVADQ şöbəsi doğum aktının yeni qeydiyyatını aparır. Bu qeydiyyat bərpa edilmiş hesab olunur və onda doğum aktlarının ilk qeydiyyatının tarixi, nömrəsi və qeydiyyat aparıldığı yer göstərilir.

Övladlığa götürülən doğum aktının yeni qeydiyyatının aparılması barədə VVADQ şöbəsi eyni zamanda övladlığa götürmə aktının qeydinin birinci və ikinci nüsxələri, eləcə də övladlığa götürülən doğum aktının ilk qeydiyyatı olan VVADQ şöbəsinə məlumat göndərir. Deyək ki, uşaq Ağdam rayonunda anadan olmuş və Ağdam rayonu VVADQ şöbəsində doğum aktı qeydiyyatata alınmışdır. Həmin uşaq Qazax şəhərində övladlığa götürülmüş, yeni doğum qeydiyyatı isə Şəki şəhərində həyata keçirilmişdir. Beləliklə, Şəki rayon VVADQ şöbəsi övladlığa götürülən doğum aktının yeni qeydiyyatının aparılması barədə Ağdam və Qazax rayonlarının VVADQ şöbələrinə bildiriş göndərməyə borcludur.

Məhkəmə övladlığa götürməni etibarsız hesab etdikdə VVADQ şöbəsi övladlığa götürmə haqqında qeydi ləğv edir, övladlığa götürmə məhkəmə tərəfindən ləğv edildikdə isə övladlığa götürmə haqqında yazılarda övladlığa götürmənin ləğvi haqqında qeydlər aparır. Lazımi qeydlər aparıldıqdan sonra VVADQ şöbəsi övladlığa götürmə aktlarının ikinci nüsxəsi yerləşən VVADQ idarəsinə dəyişikliklər aparılması üçün bildiriş göndərir.

Əvvəllər verilmiş övladlığa götürmə və övladlığa götürülən uşağın doğum haqqında şəhadətnamələri tələb olunaraq ləğv edilir.

§ 16. Ölümün qeydə alınması qaydası

Ailə Məcəlləsinin 193.1-ci maddəsində göstərilir ki, ölümün

qeydə alınması ölmüş şəxsin yaşamış olduğu yerdə və ya ölümün baş verdiyi yerdə aparılır.

Şəxsin ölümü və ya onun ölmüş elan edilməsi faktı onun vətəndaşlıq vəziyyətində və ailə hüquq münasibətində iştirakına son qoyan hüquqi faktıdır.

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları kimi ölüm və ölmüş elan edilmə barədə qeydiyyat ölümün qeydiyyatı kitabında qeyd etməklə aparılır. Belə qeyddə ölmüş şəxsin və ya ölmüş elan edilmiş şəxsin adı, ata adı və soyadı, anadan olduğu il və tarix, ölümün baş verdiyi yer, vaxt və başqa məlumatlar öz əksini tapmalıdır. Şəxsiyyəti müəyyən edilməmiş şəxsin ölümünün qeydiyyatı zamanı ölüm haqqında qeydiyyat aktına yalnız tibb müəssisəsinin rəyində göstərilən lazımı məlumatlar qeydə alınır. Qeydlər iki nüsxədə tərtib edilir və ölüm haqqında tibbi sənəd, qeydiyyat aktının nömrəsi və ölümün qeydiyyat tarixi göstərilməklə, ikinci nüsxəyə əlavə edilir.

Əcnəbi şəxslərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ölümü barədə qeydiyyat ümumi əsaslarla aparılır.

Ölümün qeydə alınması məhkəmənin ölüm faktının müəyyən edilməsi haqqında və ya vətəndaşın ölmüş elan edilməsi barədə qətnaməsinə əsasən də aparılır. Belə qeydiyyat qətnamə çıxarmış məhkəmənin olduğu yerin VVADQ şöbəsində aparılır.

Ölüm haqqında şəhadətnamənin itirilməsi, eləcə də VVADQ şöbəsində ilkin qeydlərin itirilməsi, maraqlı şəxsə ölüm faktının müəyyən edilməsi barədə məhkəməyə müraciət etməyə imkan verir.

Ailə Məcəlləsinin 194-cü maddəsinə əsasən ölümün qeydə alınması ölmüş şəxsin qohumlarından, onun qonşularından, mənzil-istismar təşkilatları işçilərinin məlumatı üzrə, habelə ölümün baş vermiş olduğu təşkilatın müdiriyyətinin və başqa şəxslərin məlumatı üzrə aparılır.

Ölüm haqqında məlumat ölümün baş verdiyi və ya meyidin tapıldığı vaxtdan üç gündən gec olmayaraq verilməlidir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 368-ci maddəsində göstərilən qaydaya əsasən bu müddətin axımı ölümün baş verdiyi və ya meyidin tapıldığı gündən sonrakı gün başlanır. Lakin

müddətin buraxılması VVADQ şöbəsini ölümün qeydə alınması ilə bağlı vəzifəsini yerinə yetirməkdən azad etmir.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölüm haqqında məlumat VVADQ şöbəsinə yazılı və ya şifahi formada verilə bilər.

Ölümün qeydiyyatı ölüm haqqında tibbi sənədə əsasən həyata keçirilir. Tibb müəssisəsinin rəyi, həkim şəhadətnaməsi və yaxud feldşer tərəfindən verilmiş ölüm haqqında arayış tibbi sənədlər sırasındadır.

Ölüm qətl nəticəsində baş verdiyi halda həkim şəhadətnaməsi məhkəmə-tibb eksperti tərəfindən verilə bilər.

Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 315.2-ci maddəsində göstərilir ki, şəxsi ölmüş elan edən məhkəmə qətnaməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı kitabına şəxsin ölməsi barədə qeyd etmək üçün əsasdır.

Hərbi qulluqçunun ölümünün qeydə alınması sülh dövründə ümumi qaydalar əsasında onun yaşamış olduğu yerin VVADQ şöbəsində həyata keçirilir.

Hərbi vəzifəli şəxslərin və çağırışçıların ölümünün qeydiyyatı haqqında VVADQ şöbəsi müvafiq hərbi komissarlığa məlumat verməyə borcludur.

Müharibə dövründə ölümün qeydə alınması VVADQ tərəfindən hərbi komissarlığın və yaxud hərbi qulluqçunun xidmət keçdiyi hərbi hissənin bildirişinə əsasən aparılır.

Ölümün qeydiyyatı kitabında ölüm vaxtı tibbi rəydə (həkim şəhadətnaməsi və yaxud feldşer tərəfindən verilmiş arayışda) göstərilən vaxta əsasən qeydə alınır. Qeyd etmək lazımdır ki, ölümün baş verdiyi saat göstərilmir, lakin gün göstərilir.

Ölmüş elan edilmiş vətəndaşın ölüm vaxtı bu barədə məhkəmə qətnaməsinin qanunu qüvvəyə mindiyi gün hesab olunur. Ölmüş elan edilmiş şəxsin ölüm tarixi məhkəmə qətnaməsində ehtimal olunan tarix göstərilədiyi halda, qeydiyyat zamanı bu tarix göstərilir.

Ölümün qeydiyyatı aparılanadək bir ildən artıq müddətdə ölmüş şəxsin ölüm tarixi tibb müəssisəsinin rəyinə əsasən göstərilir (məsələn, suda batmış və yaxud dağ uçqunu altında qalmış şəxslər).

Bu cür şəxslərin, eləcə də ölmüş elan edilmiş şəxslərin ölümü barədə qeydiyyat ölüm aktının qeydiyyatı barədə ayrıca kitabda qeydə alınır.

Ölümün qeydə alınması bir qayda olaraq ölmüş şəxsin yaşamış olduğu yerin VVADQ şöbəsində aparılır. Lakin Qanunda (Ailə Məcəlləsinin 193.1-ci maddəsi) ölümün qeydiyyatının ölümün baş verdiyi yerin VVADQ şöbəsində aparılması da nəzərdə tutulur.

Ölüm faktının müəyyən edilməsi haqqında və ya vətəndaşın ölmüş elan edilməsi haqqında məhkəmənin qətnaməsi üzrə ölümün qeydə alınması qətnamə çıxarmış məhkəmənin yerləşdiyi yerin VVADQ şöbəsində aparılır.

Əgər ölüm müəyyən məqsəd üçün edilən səyahət, səfər zamanı, VVADQ şöbəsi olmayan ucqar yerlərdə baş verərsə, onda ölümün qeydiyyatı bu şəxsin əvvəllər yaşadığı yerin VVADQ şöbəsində aparılır.

Azadlıqdan məhrum edilmiş şəxs öldüyü halda onun ölümünün qeydiyyatı əvvəllər yaşadığı yerin (həbs olunana qədər) VVADQ şöbəsində aparılır. Məhbusun axırıncı yaşayış yerini müəyyən etmək mümkün olmadıqda, onda ölümün qeydiyyatı bu müəssisənin yerləşdiyi yerin VVADQ şöbəsində aparılır.

Nəqliyyat vasitələrində (təyyarə, qatar, gəmi) yol gedərkən ölmüş şəxslərin ölümlərinin qeydiyyatı bir qayda olaraq ölmüş şəxsin yaşadığı yerdə aparılır. Lakin ölümün qeydiyyatı ölümün baş verdiyi yerin VVADQ şöbəsində də aparıla bilər.

Dəniz sularında üzən gəmilərdə ölüm baş verdiyi halda gəminin kapitanı iki şahidin və gəmi həkiminin, həkim olmazsa, onda, feldşerin iştirakı ilə akt tərtib etməklə ölüm faktını təsdiq etməyə borcludur. Gəmidə həkim və yaxud feldşer olmadığı halda bu akt tibb işçilərinin iştirakı olmadan tərtib edilir. Bundan başqa gəminin kapitanı ölüm haqqında gəminin jurnalında da qeyd etməlidir. Ölmüş şəxsin gəmidə yerləşən əmlakının siyahısı ölüm haqqında akta əlavə olunur. Gəmi Azərbaycan Respublikasının limanına daxil olduqda gəminin kapitanı tərəfindən ölüm haqqında akt ölünün əmlakının siyahısı ilə birlikdə limanın rəisinə, xarici limanda isə Azərbaycan Respublikasının bu ölkə-

də olan konsuluna və yaxud diplomatik nümayəndəliyinin əməkdaşına verilir.

Ölüm VVADQ şöbəsində qeydə alındıqdan sonra maraqlı şəxslərin xahişinə əsasən ölüm haqqında şəhadətnamə verilir.

VIII FƏSİL. DÖVLƏT RÜSUMU

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı üçün dövlət rüsumunun dərəcələri

Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması zamanı dövlət rüsumunun ödənilməsi tələb olunur. Dövlət rüsumunun miqdarı və ödənilmə qaydası 2002-ci il yanvarın 1-dən qüvvədə olan "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyənləşdirilmişdir. Dövlət rüsumunun tutulması məsələsi, həmçinin mülki prosessual qanunvericilik vasitəsilə də tənzimlənir (MPM-nin 107 – 115). "Dövlət rüsumu haqqında" Qanunun 12-ci maddəsində dövlət rüsumunun dərəcələri göstərilmişdir. Dövlət rüsumu aşağıdakı məbləğlərdə tutulur:

- 1) nikahın qeydə alınması zamanı Azərbaycan Respublikası vətəndaşı üçün şərti maliyyə vahidinin 5,0 misli;
- 2) tərəflərdən biri əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayanlar üçün – şərti maliyyə vahidinin 10,0 misli məbləğində tutulur.

Nikahın pozulmasının qeydə alınması üçün dövlət rüsumu müxtəlif məbləğlərdə tutulur. Belə ki, yetkinlik yaşına çatmamış ümumi uşaqları olmayan ər-arvadın qarşılıqlı razılığı əsasında nikahın pozulması üçün – şərti maliyyə vahidinin 5,0 misli məbləğində; – məhkəmə qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasının qeydə alınması üçün – şərti maliyyə vahidinin 10,0 misli məbləğində. Bu məbləğ qətnamədə dövlət rüsumunun tərəflərdən hansının ödəməli olduğu göstərilmədikdə, qeydiyyat üçün birinci müraciət etmiş tərəfdən tutulur, digər tərəf müəyyən edilmiş qaydada xəbərsiz itkin düşmüş, yaxud fəaliyyət qabiliyyəti olmayan şəxs hesab edilmişsə, yaxud ən azı üç il müddətində azadlıqdan məhrum edilmiş şəxsdirsə – şərti maliyyə vahidinin 1,0 misli miqdarında dövlət rüsumu ödənilir. Bu zaman yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqların olmamasından asılı olmayaraq ər (arvadın) ərizəsi əsasında nikaha xitam verilir.

Soyadın, adın və ata adının dəyişdirilməsinin qeydə alınması üçün şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli məbləğində dövlət rüsumu ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Yetkinlik yaşına çatmamış uşağın soyadı və adının dəyişdirilməsinin qeydə alınması üçün bu məbləğ uşağın valideyni tərəfindən ödənilir. Yetkinlik yaşına çatmış uşaq bu barədə ərizə ilə VVAQ şöbəsinə müraciət etdikdə, o, bu məbləği özü ödəyir. Nikah qeydə alınarkən öz soyadını saxlamış ər (arvad) bir müddətdən sonra öz soyadını ərinin (arvadının) soyadına dəyişdirərsə, onda o dövlət rüsumunu şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli miqdarında ödəməlidir.

Əgər nikahın pozulması qeydə alınarkən soyadını saxlamış ər (arvad) conralar bu soyadın nikahdan əvvəlki soyadına dəyişdirilməsi barədə ərizə ilə müraciət etdikdə, onda dövlət rüsumu ondan şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli miqdarında tutulur.

Qeyd etmək lazımdır ki, soyadın, adın və ata adının dəyişdirilməsinin qeydi zamanı hər bir akt üçün (bunlar ayrı-ayrılıqda qeydə alındıqda) şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli miqdarında dövlət rüsumu ödənilir. Əgər eyni vaxtda həm soyadın, həm adın, həm də ata adının dəyişdirilməsi qeydə alınarsa, onda bu bir qeyd hesab olunur və bu qeyd üçün şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli miqdarında dövlət rüsumu tutulur.

Ər və arvad öz soyadlarını dəyişdirdikdə onların hər ikisindən dövlət rüsumu şərti maliyyə vahidinin 2,0 misli miqdarında tutulur.

Doğum, nikah və nikahın pozulması, ölüm haqqında akt qeydlərində dəyişikliklərin, düzəlişlərin və əlavələrin edilməsi və onların bərpası ilə əlaqədar şəhadətnamələrin verilməsi üçün Qanunda dövlət rüsumu şərti maliyyə vahidinin 1,0 misli məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Məhkəmə qətnaməsinə əsasən akt katablarında vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatının dəyişilməsi, tamamlanması, ləğvi və bərpası zamanı da dövlət rüsumu yuxarıda göstərilən məbləğdə tutulmur.

Nikahın, nikahın pozulması, soyadın, adın və ata adının dəyişdirilməsi, atalığın müəyyən olunması, doğum haqqında, övladlığa götürmə, ölüm haqqında, təkrar şəhadətnamələr verilməyə şərti maliyyə vahidinin 1,0 misli məbləğində dövlət rüsumu ödənilməlidir.

Hərbi qulluqçuya təqdim etmək üçün hərbi hissə komandirinin adına göndərilən təkrar şəhadətnaməyə görə dövlət rüsumu tutulmur.¹

Qanunda xaricdə istifadə edilməsi məqsədilə vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması barədə şəhadətnamələrin verilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Bu cür şəhadətnamələrin verilməsi üçün şərti maliyyə vahidinin 10,0 misli məbləğində dövlət rüsumu ödənilir.

«Dövlət rüsumu haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 13-cü maddəsinə əsasən aşağıdakı hallarda dövlət rüsumu ödənilmir.

a) doğumun, ölümün, övladlığa götürülmənin və atalığın (anılığın) müəyyən edilməsinin qeydə alınması üçün;

b) vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması barədə ilkin şəhadətnamələrin verilməsi üçün dövlət rüsumu ödənilmir.

Hesab edirik ki, övladlığa götürmə, atalığın müəyyən edilməsi, eləcə də VVADQ orqanının əməkdaşları tərəfindən buraxılmış səhvlə bağlı akt qeydlərində edilən dəyişikliklər və tamamlamalar üçün dövlət rüsumu ödənilməməlidir.

Dövlət rüsumunun ödənilməsindən azadolma zamanı təqdim olunan sənədlərdə bu barədə qeydlər edilir.

Dövlət rüsumu ya ərizə verilərkən, ya da ki, vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması zamanı ödənilməlidir.

Əgər təkrar şəhadətnamə təqdim olunmaq üçün ərizə verən şəxsin yaşayış yeri üzrə VVADQ orqanına göndərilərsə, onda sənədləri göndərən VVADQ orqanı sənədlərdə dövlət rüsumunun tutulması barədə qeydlər etməlidir. Belə hallarda dövlət rüsumu təkrar şəhadətnamə verən VVADQ orqanı tərəfindən tutulur.

Dövlət rüsumu vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması barədə ərizəyə rüsum markalarının yapışdırılması yolu ilə və ya nəqd pulla banka ödənilir.

Dövlət rüsumunun banka ödənilməsi barədə qəbz VVADQ orqanında saxlanılan akt qeydlərinə əlavə olunur.

¹ бах. Винокур С.И.Государственная пошлина, М., «Финансы» с.87.

Ödənilmiş dövlət rüsumu bir qayda olaraq geri qaytarılmır. Lakin bəzi hallarda buna yol verilir. Belə ki, təkrar məhkəmə baxışı nəticəsində nikahın pozulması barədə iddianın rədd edilməsi ilə əlaqədar verilmiş nikahın pozulması barədə şəhadətnamə ləğv edilərkən dövlət rüsumu qaytarılır. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması məhkəmə tərəfindən ləğv olunarsa, onda dövlət rüsumu məhkəmənin müvafiq qərarına əsasən geri qaytarılır.

Yetkinlik yaşına çatmamış ümumi uşaqları olmayan ər-arvadın qarşılıqlı razılığı əsasında nikahın pozulmasının qeydə alınması üçün ödənilmiş dövlət rüsumu o zaman geri qaytarılır ki, əgər ər-arvadın barışması və ya onlardan birinin bu aktın qeydə alınması üçün gəlməməsi nəticəsində aktın qeydə alınması mümkün olmasın.

VVADQ orqanı vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınmasından imtina etdikdə (məhkəmə qətnaməsi ilə nikahın pozulması aktlarından başqa), eləcə də qüvvədə olan qanunvericilik üzrə tələb edilən miqdardan artıq dövlət rüsumu ödənildikdə dövlət rüsumu geri qaytarılır.

Məhkəmə qərarına əsasən nikahın pozulmasının qeydə alınması üçün ödənilmiş dövlət rüsumu ər-arvadın nikahın pozulması barədə şəhadətnaməni almamışdan əvvəl və sonra barışdıqları hallarda geri qaytarılmır. Həmçinin, ərizə verənin nikahın pozulmasının qeydindən və ya sənədlərin alınmasından imtina etdiyi hallarda da dövlət rüsumu qaytarılmır.

AİLƏ VƏ NİKAH MÜNASİBƏTLƏRİNDƏN İRƏLİ GƏLƏN İDDİA ƏRİZƏLƏRİNİN NÜMUNƏLƏRİ:

1. Nikahın pozulması barədə iddia ərizəsi;
2. Nikahın pozulması və əmlakın bölünməsi barədə iddia ərizəsi;
3. Uşaqların saxlanması üçün alimentin tutulması barədə iddia ərizəsi;
4. Atılığın müəyyən olunması və alimentin tutulması barədə iddia ərizəsi;
5. Alimentin miqdarının azaldılması barədə iddia ərizəsi;
6. Valideynlərin saxlanması üçün alimentin tutulması barədə iddia ərizəsi;
7. Nəvələrin saxlanması üçün alimentin tutulması barədə iddia ərizəsi;
8. Baba və nənənin saxlanması üçün alimentin tutulması barədə iddia ərizəsi.

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ
(Nikahın pozulması barədə)

Mən _____ cavabdeh _____
(gün, ay, il) (soy adı, adı)

nikaha daxil olaraq onunla _____ qədər birgə
yaşamışam. (ay, il)

Bu nikahdan _____
(anadan olduğu tarix, uşağın adı)
uşağımız (uşaqlarımız) var.

Aşağıdakı səbəblərdən aramızdakı ailə və nikah
münasibətlərinə _____ tarixdən son qoyulmuş və
(ay, il)
həmin vaxtdan ümumi təsərrüfatda məşğul oluruq.

(səbəbləri göstərmək)

Gələcəkdə ailənin qorunub-saxlanması və birgə yaşamaq
qeyri-mümkündür. Bizim ümumi mülkiyyətimizdə olan əmlak
bölgüsü ilə əlaqədar mübahisəmiz yoxdur. Uşağın (uşaqların)
saxlanması barədə öz aramızda razılığa gəlmişik.

A.R. Ailə Məcəlləsinin 19-cu maddəsinə əsasən

xahiş edirəm:

Mənimlə cavabdeh: _____ arasında
(soy adı, adı, atasının adı)

_____ tarixdə _____ rayon VVADQ
(gün, ay, il) (adı)
şöbəsində bağlanmış nikahın pozulması barədə qətnamə
çıxarasınız.

Qoşma:

- 1) Nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamə;
- 2) İddiaçı və cavabdehin əmək haqları barədə arayışlar;
- 3) Doğum haqqında şəhadətnamənin surəti (surətləri);
- 4) Dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd;
- 5) İddia ərizəsinin surəti.

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

İddianın qiyməti _____

İDDİA ƏRİZƏSİ

(Nikahın pozulması və əmlakın bölünməsi barədə)

Cavabdehlə biz _____ tarixdə nikaha daxil
(gün, ay, il)
olmuşuq. Nikahdan _____
(uşaqların adı, anadan olduğu tarixlər)
uşağımız (uşaqlarımız) var.

Aşağıdakı səbəblərdən aramızdakı ailə və nikah
münasibətlərinə son qoyulmuşdur: _____
(səbəbi göstərmək)

Mənimlə cavabdehin barışması qeyri-mümkündür.

Uşağın (uşaqların) saxlanması və tərbiyəsi ilə bağlı aramızda
heç bir mübahisə yoxdur. (Uşağın gələcəkdə kiminlə yaşaması,
kənüllü, yaxud məhkəmə qərarına əsasən alimentin ödəniləcəyi
(ödənilməsi) göstərilməlidir.

Ümumi mülkiyyətimizdə olan əmlakın bölünməsi ilə
əlaqədar biz razılığa gəlməmişik.

Birgə nikah dövründə tərəfimizdən aşağıdakı əmlak (eləcə
də pul) əldə olunmuşdur: _____
(hər predmetin adı,

_____ qiyməti və alınma tarixi və saxlanıldığı yer göstərilməlidir)

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 19 və 36-cı maddələrinə əsasən

xahiş edirəm:

Mənimlə cavabdeh: _____
(soy adı, adı, atasının adı)

arasında _____ tarixdə _____ rayon
(gün, ay, il) (adı)

VVADQ şöbəsində bağlanmış nikahın pozulması və əmlakın bölünməsi barədə qətnamə çıxararsınız.

Əmlak bölgüsü zamanı _____ mənə,
(əşyanın adı və qiyməti)

_____ (hər bir əşyanın adı və qiyməti)

isə cavabdehə verəsiniz.

Qoşma:

- 1) Nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamə;
- 2) Uşağın (uşaqların) doğum haqqında şəhadətnaməsinin surəti (surətləri);
- 3) İddiaçı və cavabdehin əmək haqları və başqa gəlirləri barədə arayışlar;
- 4) Dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd;
- 5) İddia ərizəsinin surəti;
- 6) Birgə əldə edilmiş ümumi əmlakın siyahısı iki nüsxədə (biri cavabdeh üçün).

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı və işlədiyi yer)

Üçüncü şəxs: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ
(Uşaqların saxlanması üçün alimentin tutulması barədə)

Mən _____ cavabdeh _____
(gün, ay, il) (soy adı, adı, atasının adı)

nikaha daxil olaraq onunla _____ qədər birgə
(ay, il)
yaşamışam (əgər nikah pozulmuşsa, onda nikahın pozulması tarixi göstərilməlidir).

Bu nikahdan _____ uşağımız
(uşağın adı, anadan olduğu gün, ay, il)
(uşaqlarımız) var.

Uşaq (uşaqlar) mənim himayəmdə yaşayır. Cavabdeh uşağın (uşaqların) saxlanmasında mənə maddi köməklik göstərmir. Onun başqa nikahdan uşağı (uşaqları) yoxdur və ondan icra sənədlərinə əsasən heç bir tutulma həyata keçirilmir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə rəhbər tutaraq

xahiş edirəm:

_____ cavabdeh _____
(anadan olduğu yer, tarix) (adı, atasının adı, soy adı)

_____ saxlanması üçün
(uşağın adı, doğulduğu tarix)

mənim xeyrimə cavabdehin qazancının (başqa gəlirlərinin)
_____ hissəsi miqdarında alimentin tutulması barədə
1/4, 1/3, 1/2

qətnamə çıxararsınız.

Qoşma:

- 1) Nikahın bağlanması haqqında şəhadətnamənin surəti (nikah pozulmuşsa, onda nikahın pozulması haqqında şəhadətnamənin surəti);
- 2) Uşağın (uşaqların), doğum haqqında şəhadətnaməsinin surəti;
- 3) Uşağın iddiaçının himayəsində olması barədə mənzil orqanının arayışı;
- 4) Cavabdehin, əmək haqqı və ondan hər hansı bir icra sənədinə əsasən tutulmanın olub-olmaması barədə iş yerindən arayış;
- 5) İddia ərizəsinin surəti.

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(soy adı, adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ

(atalığın müəyyən olunması və alimentin tutulması barədə)

Cavabdeh _____
(soy adı, adı, atasının adı)
_____ tarixdən _____ tarixə
(ay, il) (gün, ay, il)

kimi faktiki ailə münasibətlərində olmuşam. _____
(gün, ay, il)

tarixdə mənim oğlum (qızım) doğuldu. Uşağın atası cavabdeh olmasına baxmayaraq, o atalığın qeydiyyatı barədə VVADQ şöbəsinə ərizə verməkdən imtina edir və uşağın saxlanması üçün mənə maddi köməklik göstərmir.

Cavabdehin oğlumun (qızımın) _____ atası
(uşağın adı)
olması aşağıdakı sübutlarla təsdiq olunur: _____
(cavabdehlə

_____ iddiaçının uşaq anadan olanadək birgə yaşamaları, ümumi təsərrüfat
_____ aparmaları, uşağın tərbiyəsi ilə birgə məşğul
_____ olmaları, uşağı saxlamaları və başqa sübutlar gətirmək).

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 45, 75, 76-cı maddələrinə əsasən

xahiş edirəm:

1. Cavabdeh _____
(adı, atasının adı, soy adı, anadan olduğu yer, tarix,

_____ (milliyyəti, yaşadığı və əgər məlumdursa işlədiyi yeri göstərmək)

_____ tarixdə _____ anadan olmuş
(gün, ay, il) (anadan olduğu yer, tarix)

_____ atası olması müəyyən edilsin.
(uşağın adı, soyadı, atasının adı)

2. _____ tarixdə _____ anadan olmuş
(gün, ay, il) (cavabdehin anadan olduğu yer)

_____ (cavabdehin adı, soyadı, atasının adı) _____ (uşağın adı, doğulduğu tarix)
saxlanması üçün mənim xeyrimə cavabdehin qazancının (başqa
gəlirlərin) _____ hissəsi miqdarında aliment
(1/4, 1/3, 1/2)
tutulsun.

Aşağıdakı şəxslərin şahid qismində məhkəmə iclasına dəvət olunmalarını

xahiş edirəm: _____
(şahidlərin adı, soy adı, atasının adı və ünvanları)

Qoşma:

1. Doğum haqqında şəhadətnamənin surəti;
2. Uşağın iddiaçının himayəsində yaşaması barədə mənzil orqanının arayışı;
3. Cavabdehin əmək haqqı və ondan hər hansı bir icra sənədinə əsasən tutulmanın olub-olmaması barədə iş yerindən arayış;
4. İddia tələblərini təsdiq edən yazılı sübutlar (əgər varsa);
5. İddia ərizəsinin surəti.

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ
(alimentin miqdarının azaldılması barədə)

_____ rayon məhkəməsinin _____ tarixli
(rayonun adı) (gün, ay, il)
qətnaməsinə əsasən məndən cavabdeh _____
(adı, soy adı, atasının adı)

xeyrinə _____ saxlanması üçün
(uşağın adı və doğulduğu gün)

qazancımın _____ hissəsi tutulmuşdur.
(hissəsi)

Bundan başqa _____ rayon məhkəməsinin
(adı)

_____ tarixli qərarı ilə _____
(gün, ay, il) (aliment alanın adı,

soy adı, atasının adı) xeyrinə _____
(uşağın adı, anadan olduğu tarix)

saxlanması üçün qazancımın _____ hissəsi
miqdarında aliment tutulur.

Məndən tutulan alimentin ümumi miqdarı mənim qazancımın
_____ hissəsini təşkil edir və qanunda
nəzərdə tutulan hissədən artıq olur.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 76-cı maddəsinə
əsasən

xahiş edirəm:
_____ rayon məhkəməsinin _____
(adı) (gün, ay, il)

tarixli qətnaməsi ilə cavabdeh _____
(adı, soy adı, atasının adı)

xeyrinə tutulmuş alimentin miqdarı azaldılsın. Məndən cavabdeh
_____ xeyrinə qazancımın _____
(adı, soy adı, atasının adı)

hissəsi miqdarında aliment tutulsun.

Qoşma:

- 1) Məhkəmə qətnamələrinin surətləri;
- 2) Əmək haqqı barədə arayış;
- 3) Dövlət rüsumunun ödənilməsi barədə sənəd;
- 4) İddia ərizəsinin surəti.

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdehlər: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ

(Valideynlərin saxlanması üçün alimentin tutulması barədə)

Mənim _____ yaşım var və heç bir yerdə
(yaşı göstərmək)

işləmirəm, _____ manat məbləğində qocalığa görə
təqaüd alıram. Başqa qazanc mənbəyi olmadığından maddi
cəhətdən yardıma ehtiyacım var. Mənim uşağım (uşaqlarım)

_____ (oğulun (qızın), uşaqların adları və doğulduğu tarix)

mənə könüllü olaraq maddi yardım göstərmir.

Cavabdeh(lər) _____
(iş yerini, əmək haqqını (başqa qazancını), ailə

_____ (tərkibi və himayəsində olan şəxslər barədə məlumat göstərmək)

işləyir və mənə maddi yardım göstərmək imkanına malikdir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 82-ci maddəsinə
əsasən

xahiş edirəm:

Cavabdeh(lər) _____ hər ay
(adı, soy adı, atasının adı)

mənim xeyrimə _____ manat məbləğində aliment
tutulsun.

Qoşma:

1) Cavabdehin(lərin) əmək haqqı barədə arayış;

- 2) Cavabdehin(lərin) ailə tərkibi haqqında arayış;
- 3) İddiəçının təqaüdü barədə arayış;
- 4) İddia ərizəsinin surəti(ləri) (cavabdehlərin sayına görə).

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ

(Nəvələrin saxlanması üçün alimentin tutulması barədə)

Cavabdeh _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

" " _____ 19__ il təvəllüdü _____
(nəvənin adı və soy adı)

babasıdır (nənəsidir). Hal-hazırda nəvənin aşağıdakı səbəblərdən maddi yardıma ehtiyacı var (nəvənin öz valideynlərindən nəyə görə maddi yardım ala bilmədiyini göstərmək).

Cavabdeh zəruri vəsaitə malikdir və onun nəvəsini saxlamaq imkanı vardır, lakin o, bu vəzifəni könüllü olaraq yerinə yetirmək arzusunda deyil.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 89-cu maddəsinə əsasən

xahiş edirəm:

_____ saxlanması üçün cavabdeh
(Nəvənin adı, soy adı, atasının adı)

_____ mənim xeyrimə hər ay _____
(adı, soy adı, atasının adı)

manat miqdarında aliment tutulsun.

Qoşma:

- 1) Nəvənin doğum haqqında şəhadətnaməsinin surəti;
- 2) Nəvənin valideynlərinin maddi və ailə vəziyyəti barədə sənədlər;

- 3) Cavabdehin maddi və ailə vəziyyəti barədə sənədlər;
- 4) İddia ərizəsinin surəti;
- 5) Tərəflərin qohumluğunu təsdiqləyən sübutlar.

İmza:

Tarix:

_____ rayon məhkəməsinə

İddiaçı: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

Cavabdeh: _____
(adı, soy adı, atasının adı, ünvanı)

İDDİA ƏRİZƏSİ

(Baba və nənənin saxlanması üçün alimentin
tutulması barədə)

Cavabdeh _____ mənim
(adı, soyadı, atasının adı, ünvanı)

növəmdir. Mənim maddi yardıma ehtiyacım vardır. Öz uşağımdan (uşaqlarımdan) yardım ala bilmirəm (səbəbini göstərmək).

Cavabdeh zəruri vəsaitə malikdir və onun məni saxlamaq imkanı vardır. Lakin buna baxmayaraq cavabdeh bu vəzifəni könüllü olaraq yerinə yetirmək istəmir.

Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsinin 90-cı maddəsinə əsasən

xahiş edirəm:

Cavabdeh _____ mənim xeyrimə
(adı, soy adı, atasının adı)

hər ay _____ manat məbləğində aliment tutulsun.

Qoşma:

- 1) İddiaçı və cavabdehin doğum haqqında şəhadət-naməsinin surətləri;
- 2) Tərəflərin qohumluğunu təsdiqləyən digər sənədlər;
- 3) İddiaçı və cavabdehin maddi və ailə vəziyyəti barədə sənədlər;
- 4) İddia ərizəsinin surəti.

İmza:

Tarix:

İSTİFADƏ OLUNMUŞ QANUNLAR VƏ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası.
2. Azərbaycan SSR Nikah və Ailə Məcəlləsi (1969-cu il).
3. Azərbaycan Respublikası Ailə Məcəlləsi .
4. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsi.
5. Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsi.
6. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi.
7. Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsi.
8. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsi.
9. Azərbaycan Respublikası Mənzil Məcəlləsi.
10. “Vətəndaşların pensiya təminatı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu.
11. “Dövlət rüsumu” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu.
12. “Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.
13. “Valideynlər himayəsindən məhrum olan və övladlığa götürməyi arzu edən şəxslərin uçot qaydası və Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olan uşaqların övladlığa götürülməsini arzu edən əcnəbilərin, vətəndaşlığı olmayan şəxslərin uçot qaydasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı.
14. Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР (1924 – 1986).
15. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarlar məcmuəsi (1962 – 2003).
16. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası, c.3.

17. Юридический Энциклопедический словарь.
18. Nikah və Ailə, Uşaqlar və Gənclər haqqında Beynəlxalq Konvensiya.
19. Журнал “Советская Юстиция” 1987 г.
20. Сборник “Сибирские юридические записки” выпуск 2. Иркутск – Омск, 1983 г.
21. Qadın hüquqları haqqında Beynəlxalq Konvensiyalar.
22. Prezident imzası – Prezident qayğısı (Normativ-hüquqi aktlar toplusu).
23. Харчев А.Г., Мацковски М.С. Современная семья ее проблемы.
24. Белякова А.М. Вопросы Советского семейного права в судебной практике.
25. Белякова А.М., Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда.
26. Жилин В., Чубарев В. Выселение лиц, лишенных родительских прав.
27. Короткова Л. Регистрация лишения родительских прав.
28. Ярощенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона.
29. Винокур С.И. Государственная пошлина.

Abbreviaturalar

AM – Ailə Məcəlləsi

MM – Mülki Məcəllə

MPM – Mülki Prosesual Məcəllə

CM – Cinayət Məcəlləsi

ƏM – Əmək Məcəlləsi

ÜST – Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı

VVADQ – Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı

BK – Beynəlxalq konvensiya

BMT – Beynəlxalq Millətlər Təşkilatı

AİDS – İnsanın immunçatışmazlığı virusu

Azərbaycan SSR – Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası

SSRİ – Sovet Sosialist Respublikalar İttifaqı

Mündəricat

Ön söz _____	5
I Fəsil. Nikah _____	7
§ 1. Nikahın bağlanma şərtləri _____	7
§ 2. Nikaha xitam verilməsinin əsasları _____	10
§ 3. Nikahın məhkəmə qaydasında pozulması _____	13
§ 4. Nikahın pozulması haqqında qətnamə qəbul etdikdə məhkəmənin həll etdiyi məsələlər _____	16
§ 5. Nikahın etibarsızlığı _____	18
§ 6. Nikahın etibarsız sayılmasını tələb etmək hüququ olan şəxslər və nikahın etibarsız sayılmasının nəticələri _____	21
II Fəsil. Ər-arvadın hüquq və vəzifələri _____	25
§ 1. Ər-arvadın şəxsi hüquq və vəzifələri _____	25
§ 2. Ər-arvadın əmlakının qanuni rejimi _____	28
§ 3. Ər-arvadın birgə mülkiyyətində olan əmlakın bölünməsi və onların aliment tələbləri _____	30
§ 4. Ər-arvadın ümumi əmlakının bölünməsi _____	33
§ 5. Ər-arvadın mülkiyyətinin müqavilə rejimi _____	36
III Fəsil. Valideynlərin və uşaqların hüquq və vəzifələri _____	38
§ 1. Uşaqların mənşəyinin müəyyən olunması _____	38
§ 2. Məhkəmə qaydasında atalığın və atalığın tanınması faktının müəyyən olunması _____	40
§ 3. Valideynlər və uşaqlar arasında şəxsi hüquqi münasibətlər _____	43
§ 4. Valideynlik hüquqlarının müdafiəsi _____	48
§ 5. Valideynlik hüquqlarından mərhumetmə _____	50

§ 6. Valideynlik hüquqlarının bərpası _____	57
§ 7. Valideynlik hüquqlarının məhdudlaşdırılması _____	59

IV Fəsil. Ailə üzvlərinin aliment öhdəlikləri _____ 62

§ 1. Valideynlərin uşaqlarını saxlamaq vəzifələri _____	62
§ 2. Yetkinlik yaşına çatmış övladların valideynlərini saxlamaq vəzifəsi _____	68
§ 3. Ər-arvadın və keçmiş ər-arvadın aliment öhdəlikləri _____	71
§ 4. Qardaş və bacıların yetkinlik yaşına çatmayan və ya əmək qabiliyyəti olmayan qardaş və bacılarını saxlamaq vəzifələri _____	75
§ 5. Baba və nənənin nəvələrini, eləcə də nəvələrin baba və nənəni saxlamaq vəzifələri _____	75
§ 6. Yetirmələrin öz faktik tərbiyəçilərini saxlamaq vəzifəsi _____	77
§ 7. Ögey oğul və qızların ögey ata və ananı saxlamaq vəzifəsi _____	78
§ 8. Alimentin ödənilməsi barədə saziş _____	80
§ 9. Alimentin ödənilməsi və tutulması qaydaları _____	82

V Fəsil. Valideyn himayəsindən

məhrum olan uşaqların tərbiyə forması _____	89
§ 1. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların hüquq və mənafeələrinin müdafiəsi _____	89
§ 2. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların aşkar olunması və uçotu _____	90
§ 3. Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların yerləşdirilməsi _____	92
§ 4. Övladlığa götürmə _____	94
a) Övladlığa götürülməsinə yol verilən uşaqlar _____	94
b) Övladlığa götürmə qaydası _____	95
c) Övladlığa götürmək hüququ olan şəxslər _____	97
ç) Uşağın övladlığa götürülməsinə valideynlərin razılığı _____	98
d) Valideynlərin razılığı olmadan övladlığa götürmə _____	100

e) Valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların övladlığa götürülməsi _____	101
ə) Övladlığa götürülənin soyadının, adının və atasının adının dəyişdirilməsi _____	103
g) Övladlığa götürmənin gizli saxlanması _____	106
f) Övladlığa götürənlərin övladlığa götürülənin valideynləri kimi yazılması _____	105
ğ) Övladlığa götürmənin ləğv edilməsi _____	108
h) Övladlığa götürmənin ləğv olunmasını tələb etmək hüququ olanlar _____	109
x) Övladlığa götürmənin hüquqi nəticələri _____	112
§ 5. Qəyyumluq və himayə _____	115
a) Qəyyumluq və himayəçilik orqanları, qəyyumlar və himayəçilər _____	115
b) Qəyyumluq və himayənin məqsədləri _____	117
c) Qəyyuma və himayəyə ehtiyacı olan yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin müvəqqəti yerləşdirilməsi _____	119
ç) Qəyyumluqda (himayədə) olan uşaqların hüquqları _____	121
d) Valideyn himayəsindən məhrum olub, tərbiyə, müalicə və əhalinin sosial müdafiəsi müəssisələrində qalan uşaqların hüquqları _____	123
e) Qəyyum və himayəçilərin mülki-hüquq vəzifələri _____	126
ə) Qəyyumların və himayəçilərin qəyyumluqda və himayəçilikdə olanların hüquqlarını müdafiə etməsi _____	128
f) Uşağın qəyyumunun (himayəçisinin) hüquq və vəzifələri _____	131
g) Qəyyumluqda olan yetkinlik yaşına çatanların şəxsiyyətinin və səhhətinin qorunması, onların hüquq və mənafeyinin müdafiə edilməsi üzrə qəyyumların və himayəçilərin vəzifələri _____	134

ğ) Himayədə, qəyyumluqda olanın saxlanması, onun gəliri və əmlakı barəsində sərəncam verilməsi _____	136
h) Qəyyumların və himayəçilərin öz vəzifələrinin icrasından kənar edilməsi _____	137
x) Qəyyumların və himayəçilərin öz vəzifələrini yerinə yetirməkdən azad edilməsi _____	139
ı) Qəyyumların və himayəçilərin fəaliyyətinə nəzarət _____	140
İ) Qəyyumluğun və himayəçiliyin xitamı _____	141
j) Himayədar valideynlər və onlara verilmiş uşaqların saxlanması _____	142

VI Fəsil. Ailə qanunvericiliyinin

əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan

şəxslərin iştirakı ilə ailə münasibətlərinə tətbiqi _____ 145

§ 1. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ailə və nikah münasibətlərində hüquq və vəzifələri _____	145
§ 2. Azərbaycan vətəndaşları ilə əcnəbilər arasında və əcnəbilərin öz aralarında nikahın bağlanması _____	146
§ 3. Azərbaycan Respublikasından kənar bağlanmış nikahın tanınması _____	147
§ 4. Nikahın pozulması _____	149
§ 5. Atalığın (analığın) müəyyənləşdirilməsi və buna dair mübahisə açılması _____	151
§ 6. Övladlığa götürmə _____	152

VII Fəsil. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları _____ 154

§ 1. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydə alınması _____	154
§ 2. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinə etiraz etmə qaydası _____	155
§ 3. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının bərpaı _____	157

§ 4. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktları qeydlərinin ləğvi _____	158
§ 5. Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeyd olunması _____	159
§ 6. Doğumun qeydə alınması _____	161
§ 7. Doğum haqqında qeydiyyat _____	163
§ 8. Nikahın qeydə alınması _____	164
§ 9. Nikahın pozulmasının qeydə alınması _____	167
§ 10. Məhkəmənin qətnaməsi əsasında nikahın pozulmasının qeydə alınması _____	168
§ 11. Ər-arvadın qarşılıqlı razılığı üzrə nikahın pozulmasının qeydə alınması _____	170
§ 12. Ər-arvaddan birinin ərizəsi üzrə nikahın pozulmasının qeydə alınması _____	171
§ 13. Atalığın müəyyən edilməsinin qeydə alınması _____	173
§ 14. Adın, ata adının və soyadın dəyişdirilməsinin qeydə alınması _____	176
§ 15. Övladlığa götürmənin qeydə alınması _____	180
§ 16. Ölümün qeydə alınması qaydası _____	183
VIII Fəsil. Dövlət rüsumu _____	192
- Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının dövlət qeydiyyatı üçün dövlət rüsumunun dərəcələri _____	188
- Ailə və nikah münasibətlərindən irəli gələn iddia ərizələrinin nümunələri _____	192
- İstifadə olunmuş qanunlar və ədəbiyyat _____	208
- Abbreviaturalar _____	210

ETİBAR ZAHİD oğlu ORUCOV
AİLƏ QANUNVERİCİLİYİ
və ONUN TƏTBİQİ

NAŞİRİ
Qoşqar İsmayıloğlu

REDAKTORU
Əbülfət Mədətoğlu,

TEXNİKİ REDAKTORU
Akif Dənzizadə,

KORREKTORLARI
*Rəfiqə Qənbərqızı,
Fira Orucova,*

OPERATORLARI
*Mələhət Qurbanova,
Gülşən Behbudqızı,*

ÇAPA MƏSUL
*Sərraf Mürsəlov,
Anar Abdullayev.*

*Çapa imzalanmış 03.04.2004,
formatı 60x90 1/16,
fiziki ç.v 13,5, şərti ç.v. 13,5,
ofset kağızı №1, tayms qarnituru,
sifariş 01/02, tirajı 500*

Kitab

✉ **"ÇİNAR-ÇAP"**

nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış

☎ *Tel.: 902757, 850-3409191*

və

✉ **"QAPP-POLİQRAF"**

*korporasiyasının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.*

☎ *Tel.: 989555, 937255*